

**T.C.
MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 1990
SONRASI TİCARİ İLİŞKİLER**

**Hazırlayan
İklime ÇANKIR**

**Danışman
Doç. Dr. Halil ERDEMİR**

MANİSA-2019

**T.C.
MANİSA CELÂL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET VE FİNANS PROGRAMI**

**TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 1990
SONRASI TİCARİ İLİŞKİLER**

**Hazırlayan
İklim ÇANKIR**

**Danışman
Doç. Dr. Halil ERDEMİR**

MANİSA-2019

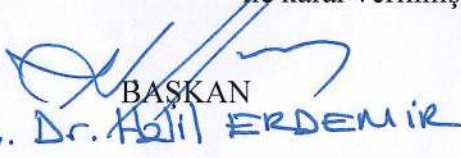
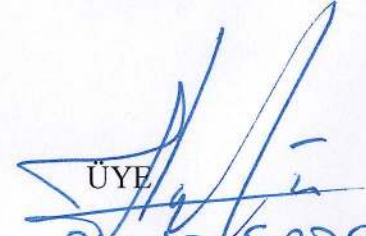
	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Doküman Kodu	FRYL-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 28.05.2019 tarih ve 18/Ek-34 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Uluslararası Ticaret ve Finans Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Finans Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi İklim ÇANKIR'ın " **Türkiye Ve Amerika Birleşik Devletleri 1990 Sonrası Ticari İlişkiler** " konulu tezi incelenmiş ve aday 20.06.2019 tarihinde saat 11:30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 110 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna ☐ OY BİRLİĞİ ☒
DÜZELTME yapılmasına * ☐ OY ÇOKLUĞU ☐
RED edilmesine ** ☐ ile karar verilmiştir.

 ÜYE
 BAŞKAN
 ÜYE
Prof. Dr. Mehmet Bülent Uludağ Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

☐ ☐

Tez, mutlaka basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

☐ ☐

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

☒ ☐

Tez, basımı gereksizdir.

☐ ☐

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri 1990 Sonrası Ticari İlişkiler” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

17/05/2019

İklime Çankır

İmza

ÖZET

TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ 1990 SONRASI TİCARİ İLİŞKİLER

Günümüzde uluslararası arenada etkili bir güç sahibi olabilmek için ülkelerin coğrafi alanlarının dışında da askeri, siyasi ve en önemlisi iktisadi alanda politikalar üreterek çıkarlarını gerçekleştirebilecek bir yetkinlik gerekmektedir. Bunun için ikili ve çoklu antlaşmalarla devletler hedeflerine ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ilişkiler, 1940'lı yıllardan sonra Türk dış politikasında önemli bir yer tutmuştur. Truman doktrininin ilân edilmesi ve Türkiye'nin NATO'ya katılmasının ardından askerî, siyasî ve buna bağlı olarak ekonomi alanlarındaki ilişkilerde önemli bir dönem başlamıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin dış politika kararlarında ABD etkili olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Soğuk Savaş dönemi sona ermiştir. Şüphesiz ABD ile olan ilişkileri etkileyen iç ve dış unsurlar vardır.

Bu kapsamdan yola çıkılarak araştırmanın amacı, 1990 sonrası Türk-Amerikan siyasi ilişkilerini tüm boyutlarıyla ele alarak bunların ticari ilişkileri nasıl etkilediği incelemeye değer hususlardandır. İlgili literatür ve doktrin taramasıyla 1990 sonrası Türkiye ve ABD arasındaki ticari ilişkilerin mahiyeti incelenmiştir.

Küreselleşme ile birlikte ikili ve çoklu ulusal ve uluslararası yapılar arasındaki ticaretin artışına bağlı olarak, Türkiye ve ABD arasındaki ticari ilişkilerin gelişimi ve değişimi de hız kazanmıştır. İki ülke arasındaki ticaretin tarihi gelişiminde siyasi ve askerî unsurlar önemli bir rol oynamıştır. Bu çalışma, 1990'lı yıllardan sonra Türkiye-ABD arasındaki ticarî ilişkilerin tarihî gelişimini analiz ederek, ilişkileri etkileyen unsurların kavranmasına katkıda bulunacaktır.

ABSTRACT

TRADE RELATIONS BETWEEN TURKEY AND UNITED STATES OF AMERICA AFTER 1990

Today, it is necessary to have a competence which can realize its interests by producing policies in the field of economics in order to have an effective power in the international platform. For this purpose, states are trying to achieve their goals through dual and multiple agreements.

Relations with Turkey - USA, After World War II, Turkish foreign policy was one of the most important topics. After the declaration of Truman Doctrine in 1947 and Turkey's entry into NATO in 1952, significant progress has been made in the fields of political, economic and military cooperation between the two countries, and a significant part of Turkey's foreign policy decisions during the Cold War has been shaped by the direct or indirect impact of the United States. In this context, the most important agenda items of Turkish foreign policy within the framework of relations with the United States are evaluated. There are undoubtedly internal and external factors affecting relations with the United States.

The aim of this study is to examine the Turkish-American political relations after 1990 and to reveal the results of the trade relations. After 1990, commercial relations between Turkey and USA were examined by the relevant literature and doctrine.

The development and the exchange of trade relations between Turkey and United States have also accelerate depending on the increase of the trade between bilateral and multilateral national and international structures with globalization. Political and military elements have played an important role in the historical development of trade between countries. This study, will contribute to the comprehension of the factors that affects relations by analyzing the historical development of commercial relations between Turkey-US after the 1990s.

TEŞEKKÜR

Tez çalışmamın yürütülmesi sırasında benden desteklerini ve yardımlarını esirgemeyen, değerli bilgi ve birikimini benimle paylaşan, hayatıma kattığı değerini kesinlikle unutmayacağım saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Halil ERDEMİR'e, destek ve yönlendirmeleri için değerli hocalarım Prof. Dr. Hatice PALAZ ERDEMİR'e ve Prof. Dr. Mehmet Bülent ULUDAĞ'a, eğitim hayatım boyunca benden maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, hayatta her zaman bana destek olan, iyi bir eğitim almam için bütün olanaklarını sonuna kadar kullanan annem Şükran ÇANKIR'a, babam Ergün ÇANKIR'a, motivasyon kaynağım, en büyük destekçim ablam Çiğdem ÇANKIR KARAKIŞ'a, Manisa'da bana yaptıkları iyilikleri unutmayacağım güzel insanlar Merve GÜVENEN ve Özlem KALBURCU'ya, akademik hayatta tanıştığım ve inişli çıkışlı eğitim-öğretim hayatımda her zaman yanımda olan, hayatıma kattıklarıyla hep "iyiki" diyeceğim Yağmur USTA'ya ve bana yüksek lisans eğitimim boyunca İzmir'de evlerinin kapısını açan manevî annem, babam ve erkek kardeşim Aygül&Yaşar&Osman USTA'ya, tez sürecinin sıkıntılı dönemlerinde moral ve motivasyonumu her daim yüksek tutmaya çalıştıkları için sonsuz teşekkür ederim. Son olarak da yüksek lisansa başladığım yıl hayatta olan, her hafta okul için yaptığım Denizli-Manisa yolculuklarımda beni kapıda uğurlayan ve dönüşte kapıda karşılayan, varlığı ile evimize huzur veren, fiili olarak aramızda olmasa da gittiği yerde beni izlediğini ve tezimi tamamladığımı görüp benimle gurur duymasını ümit ettiğim canım dedem Arif ÇANKIR'a en buruk ama en büyük teşekkürlerimi sunarak çalışmamı noktalıyorum.

İklime ÇANKIR
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	iii
YEMİN METNİ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ ve SONRASINDA TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1. SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ.....	15
1.1.1. Soğuk Savaşın Dünyaya Siyasi ve Ticari Etkileri.....	15
1.1.2. Soğuk Savaşta Amerikan Siyasi ve Ticaret Politikaları.....	18
1.1.3. Soğuk Savaşta Türkiye'nin Amerikan Ekonomik Yardımları.....	20
1.1.4. Soğuk Savaş Döneminde ABD'de Önemli İsimler ve Görüşleri.....	26
1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI.....	28
1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dünyadaki Siyasî ve Ticarî Değişimler.....	28
1.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Siyasî ve Ticaret Politikaları.....	33
1.3. TÜRKİYE-ABD İLİŞKİLERİNİN GENEL ÇERÇEVESİ	
1.3.1. ABD'nin Dış Siyaset ve Ticaret Politikalarının Oluşumunu Etkileyen	
Unsurlar.....	35

1.3.2. Türkiye'nin Dış Siyaset ve Ticaret Politikalarının Oluşumunu Etkileyen Unsurlar.....	38
1.3.3. Türkiye-ABD İlişkilerini Etkileyen İç ve Dış Unsurlar.....	43
1.3.4. Türk-Amerikan İlişkilerinin Dayandığı Temel İlkeler ve Antlaşma Kaynakları.....	47
1.3.5. Küreselleşmenin Uluslararası Ticarete Etkisi.....	51
1.3.6. Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasal Yapısı ve Ekonomi Politikası..	55

İKİNCİ BÖLÜM

1990 SONRASI TÜRK-AMERİKAN EKONOMİSİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

2.1. TÜRKİYE-AMERİKA ARASINDA İKİLİ SİYASÎ VE TİCARÎ ZİYARETLER VE BUNLARIN MAHİYETİ.....	57
2.2. TÜRKİYE-AMERİKA ARASINDA YAPILAN SİYASÎ VE TİCARÎ ANLAŞMALAR.....	63
2.3. 1990-2000 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ VE AMERİKA İLE OLAN DIŞ TİCARETİ.....	70
2.4. 11 EYLÜL 2001 SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ.....	75
2.5. AK PARTİ HÜKÜMETLERİNİN AMERİKA İLE OLAN SİYASET VE TİCARET POLİTİKALARI.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE ABD-TÜRKİYE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

3.1. 2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE ABD-TÜRKİYE İLİŞKİLERİ.....	82
3.2. TÜRKİYE-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE ANLAŞMALAR VE ÜÇÜNCÜ ÜLKELER.....	93
3.3. POTANSİYEL TİCARET VE SİYASET ALANLARI.....	96
SONUÇ.....	102
KAYNAKÇA.....	110

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ACE	Avrupa Müttefik Komutanlığı (Allied Command Europe)
ACLANT	Atlantik Müttefik Komutanlığı (Allied Command Atlantic)
ACO	Müttefik Harekat Komutanlığı (Allied Command Operation)
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Bağdat Paktı (Central Treaty Organization)
CFR	Dış İlişkiler Konseyi (The Council on Foreign Relations)
IKBY	Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi
NAFTA	Kuzey Afrika Serbest Ticaret Anlaşması (North African Atlantic Trade Agreement)
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
OECD	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (Organisation for Economic Co-operation and Development)
RF	Rusya Federasyonu
SEATO	Güneydoğu Asya Anlaşması Teşkilatı (Southeast Asia Treaty Organization)
SWNCC	Savaş ve Savunma Sekreteryası Koordinasyon Komitesi (State-War-Navy Coordinating Committee)
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri

GİRİŞ

Tarihî süreçte uluslararası ilişkilerin önemli bir aktörü olarak her devlet, birbirinden bağımsız olarak ticaret yapabilmek, çeşitli enerji alternatiflerinden faydalanmak ve yüksek bir refah seviyesine ulaşmak için dış dünyayla bağlantı kurabilmesini hedefleyen politikalar ve stratejiler geliştirmiştir (Özey 1998:22).

Türk dış politikasının temel eğilimlerinin belirlenmesinde etkili bir unsur olan ABD ile ilişkiler, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş olmakla birlikte, ilgili literatürde Türk-Amerikan ilişkileri üzerinde yapılan incelemelerin çoğu başlangıç tarihi olarak 1945'i almakta olduğu görülmektedir. Esasen Türklerin Amerika ile ilk münasebetleri ve ilişkilerin mahiyeti Osmanlı Dönemi'ne kadar uzanmaktadır (Çağrı 2005:32).

Osmanlı Dönemi'nde Amerikalılarla ilk ilişkiler Osmanlı Devleti'nin en batıdaki topraklarının bulunduğu Mağrib Bölgesi'nde¹ gerçekleşmiştir. Ancak, Trablus, Cezayir ve Tunus'un başkent İstanbul'dan uzak olması ve bölge yöneticileri ile Osmanlı merkezi yönetimi arasında çok sıkı bir bağlantı olmaması, bu ilk karşılaşmanın ardından ikili ilişkilerde hızlı bir siyasileşme sürecinin başlamasını engellemiştir (Çağrı 2005:34).

Amerika, Osmanlı Devleti'ne bağlı topraklar olan Trablus, Cezayir ve Tunus'la kurduğu temaslar, bağımsız devletlerle kurulan diplomatik ilişkilere benzer biçimde yürütülmüş olup, ABD temsilcileriyle bu toprakların yöneticileri arasında kapsamlı antlaşmalar imzalanmıştır. Bu dönemde, ABD önemli Mağrib limanlarına konsoloslar atadığında Osmanlı Dönemi'nin başkenti İstanbul bu antlaşmaların görüşme, imza ve onay süreçlerine ve Amerikan konsoloslarına, Osmanlı Devleti topraklarına atanan konsolosların görev yapabilmeleri için gerekli olan beratları vermeye davet edilmemiştir. Aynı zamanda, 19. yüzyılın başında ABD ile Trablus, Cezayir ve Tunus arasında yaşanan silahlı çatışmaların sonuçları da İstanbul'da bir yankı uyandırmamıştır. Amerikan savaş gemilerinin saldırısına uğrayan bu Osmanlı topraklarının yöneticileri, Osmanlı merkezi yönetiminden yardım istememişlerdir ve İstanbul da herhangi bir yardım göndermemiştir (Gözen 2000:198-200).

Osmanlı Devleti'nin, Kuzeybatı Afrika'da yer alan topraklarıyla kurmuş olduğu bu şaşırtıcı derecede gevşek ilişkinin temelinde, bölgede 16. yüzyıldan itibaren yaşanmakta olan

¹ Mağrib batı anlamına gelen Arapça kökenli bir sözcük olup, coğrafi olarak Kuzey Afrika da bulunan Fas, Tunus, Trablus ve Cezayir'i içine alan bölgeyi ifade etmektedir.

gelişmeler yatmaktadır. Bu gelişmeler aşağıda ayrıntılı incelenmiştir (Gözen 2000:198-220; Çağrı 2005:74-80).

Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'ın Osmanlı Devleti'ne katılması sonucunda, buraların yönetimi tek bir beylerbeyine verilmiştir. Bu dönemde Cezayir, Tunus ve Trablusgarp'a "Garp Ocakları" denilmeye başlanmıştır. Garp Ocakları'nın merkezden uzak oluşu ve bir dönem için Akdeniz'in tek hakimi durumundaki Osmanlı donanmasının güç yitirmesi, bu bölgelerin özerkleşme sürecini hızlandıran etkenler olmuştur. Garp Ocakları, 1671'den itibaren Yeniçeriler tarafından seçilen askeri komutanlar tarafından idare edilmeye başlanmıştır. Bu durum, 18. yüzyılın son çeyreğinde de devam etmiştir. İşte böyle bir ortamda bölgeye gelen Amerikalılar karşılarında, aynı devlete bağlı fakat bayrakları ve yöneticileri birbirinden bağımsız, Türkçe konuşan ve yazan küçük "devletçikler" bulmuşlardır. Bundan dolayı, ABD yöneticileri, bu "devletçiklerle" ilişkilerini hangi temele oturtmaları gerektiğine uzun bir süre karar verememiştir (Uslu 2000:80-81).

Kuzey Amerika'nın doğu kıyılarında yer alan Amerikan kolonileri, bağımsızlıklarını kazanmadan önce İngiltere'nin koruyuculuğunda Batı Avrupa ve Akdeniz bölgesiyle çok sıkı ticari ilişkiler kurmuşlardır. Bu çerçevede Mağrib bölgesiyle de alışveriş içine giren Amerikan tacirleri, bölgede yaşayan Berberilerden esinlenerek, buraya "Berberi Sahili" adını vermişlerdir. Amerikan gemilerinin Mağrib ve Akdeniz bölgeleriyle yaptığı ticaret uzun süre devam etmiştir (Bostanoğlu 1999:120).

Amerika'nın bağımsızlığını kazanmasından sonra, başka devletlerin yardımı ve himayesi olmadan ayakta kalabilmek için ticarete büyük önem vermişlerdir. Özellikle, 1784 te Amerika Birleşik Devletleri'nin Paris Büyükelçisi Thomas Jefferson'ın liderliğindeki grup, dünyada kâr getiren bölgelerle ticaretin artarak sürdürülmesini amaçlamıştır. İngiltere ile Bağımsızlık Savaşı sırasında ticaretin kesilmesi, Fransa ve İspanya ile yürütülen ticarete, bu ülkelerin katı tutumundan dolayı önemli gümrük sorunları yaşanmasına yol açmıştır. Çok ciddi iç sorunlar ve ekonomik darboğaz yaşayan Amerika, dış ticaretini arttırarak ülkeye kaynak girişinin hızlandırılması konusunu odak noktası haline getirmiştir. Daha sonra İngiltere, Fransa ve İspanya'yla gerçekleştiremeyen ticaretten doğan kayıplar, Akdeniz ticaretine önem verilmesi fikrini ortaya çıkartmıştır. Ancak Amerika bağımsızlığını ilan ettiğinden, İngiltere bayrağını taşımamış ve bu da İngiliz savaş gemilerinin koruyuculuğundan yoksun kalmaları, plânladıkları serbest ticaret ortamını Akdeniz'de de bulamamalarına neden olmuştur. Bunun sebebi ise; Fas, Cezayir, Tunus ve Trablusgarp Bölgelerinin kendileriyle uygun şartlarda bir barış antlaşması imzalamamış devletleri düşman saymakta ve söz konusu devletlerin bayrağı ile dolaşan gemilere ganimet elde etmek için saldırmaktaydılar (Çağrı

2005:110-116).

Mağrib ülkeleriyle yaşanan sorunlar 1780'li yıllarda daha da artmıştır. ABD'nin bağımsızlığını yeni kazanmış olması sebebiyle siyasî durumunu güçlendirmekle uğraştığı için diğer ülkelere karşı sert politikalar izleyebilecek durumda olmaması ve bir donanma sahibi olmaması Mağrib ülkeleri karşısında askerî yönden güçsüz durumda kalmıştır. Bu durumda, uzlaşmacı diplomasi kamuoyunun yönetim üzerine kurduğu baskının olumsuz etkilerini ortadan kaldırmanın tek yolu olarak ele alınmıştır. Bu noktadan hareket eden Amerikan Kongresi 1784 yılında, Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, John Adams gibi Bağımsızlık Savaşı'ndaki önemli isimleri bir Mağrib ülkeleri ile antlaşma müzakereleri yapmaları için görevlendirmiştir. ABD'nin Paris Büyükelçisi Jefferson ile Londra Büyükelçisi Adams'ın, Mağrib ülkeleriyle antlaşma görüşmelerine hazırlandıkları günlerde Amerikan ticaret gemilerine yönelik saldırıların artması, bu iki diplomatın sorunun çözümü konusunda farklı tutumlar takınmaları sonucunu doğurmuştur. Jefferson, yapılacak antlaşmalar çerçevesinde ödenecek vergiler yüzünden, zaten zayıf olan ABD ekonomisinin büyük bir darboğaza gireceğini savunarak, antlaşma yerine güçlü bir donanma oluşturularak Mağrib ülkeleriyle savaşılmasının hem daha ucuza mal olacağını, hem de ABD'nin uluslararası alanda itibar kazanmasını sağlayacağını savunurken; Adams ise, henüz bir donanması olmayan ABD'nin sonucunu kestiremeyeceği bir savaşa girmek yerine, ticaret gemilerinin güvenliğini vergi ödeyerek satın almasının daha akılcı bir davranış olacağını ileri sürmüştür. Sonuçta Adams'ın savunduğu görüşlerin Kongre tarafından benimsenmesiyle, antlaşma görüşmeleri başlamıştır (Uslu 2000:153-154).

Amerika'nın Mağrib ülkelerinden en ılımlı politikaya sahip olarak Fas'ı görmesi, önceliği Cezayir ve Trablusgarp'a vermesine neden olmuş ve büyük bir tehdit unsuru olarak görmediği Fas ile antlaşma yapmakta yavaş davranmıştır. Öte yandan, Kongre'nin antlaşmalar yapmak üzere görevlendirdiği üçlü heyet Cezayir ile anlaşmaya varamaması, önce en kolay anlaşılabilir ülke olan Fas'tan başlamanın daha uygun olacağı düşüncesiyle, Marakeş'te antlaşma imzalanması sağlanmıştır. Cezayir'le ise, antlaşma konusunda uzun süre uğraşan Amerika, Fransa'nın arabuluculuk yapması sonucunda *ABD-Cezayir Barış ve Dostluk Antlaşması* 5 Eylül 1795'te Cezayir'de imzalanmıştır. Amerikan Kongresi tarafından Kuzey Afrika ülkeleri ile antlaşmalar yapmak amacıyla görev verilen üçlü heyet, 4 Kasım 1796'da Trablus Limanı'nda *Barış ve Dostluk Antlaşması* imzalanmıştır. Trablusgarp'la antlaşma yapılmasından sonra, ABD'nin antlaşma yapmadığı Mağrib ülkesi olarak sadece Tunus kalması sonucunda, Tunus ile ABD arasındaki *Barış ve Dostluk Antlaşması*, 28 Ağustos 1797'de imzalanmıştır (Çağrı 2005:160-178).

Osmanlı Devleti ve ABD aralarında diplomatik ilişkileri kurarken, adımlar ABD tarafından atılmıştır (Çağrı 2005:180-182). Bunun nedenleri:

- Osmanlı limanlarıyla ticaret yapan Amerikalı tacirlerin Avrupalılarla aynı haklardan yararlanmak istemişlerdir.
- Osmanlıdaki misyonerlerin sayısı artması sonucunda ortaya çıkan Osmanlı nüfusu içinde yer alan değişik mezheplere mensup Hristiyanları Protestanlaştırmak için sistemli çalışmalar başlatan Amerikan misyonerleri, kısa sürede yerli Hristiyan ruhbanının muhalefetiyle karşılaşmaları, çıkabilecek anlaşmazlıkların ABD çıkarlarına uygun bir biçimde çözümlenmesi, Osmanlı ülkesinde bulunan tüm Amerikan vatandaşlarının Avrupa ülkelerinin vatandaşları gibi ayrıcalıklı bir yargısal statüye sokulmak istenmesidir.
- ABD'nin Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu stratejik konumu nedeniyle Osmanlı Devleti ile yakın ilişkiler geliştirmek ve Balkanlar, Karadeniz ve Yakın Doğu bölgeleriyle de siyasî gelişmeleri, Osmanlı Devleti'nde kuracağı diplomatik ve konsüler temsilcilikler yoluyla takip etmek ve ortaya çıkabilecek ticarî alternatifleri değerlendirmek istemesidir.

Diğer taraftan diplomatik ilişkilerin kurulmasını güçleştiren ve bu yöndeki çabaları yavaşlatan bazı faktörler de söz konusuydu (Çağrı 2005:184). Bu olumsuz faktörler; İki ülke arasında olan mesafe,

- Amerikan bürokrasisinde görevli mensupların Türkçe'yi bilmemesi,
- ABD'nin bağımsızlığını yeni kazanmış olmasından kaynaklı siyasî ve ekonomik açıdan sıkıntı içinde olması,
- ABD'nin diplomatik ilişkiler içinde olduğu Avrupa ülkelerinin Osmanlı Devleti'nden çok ayrı bir siyasî, kültürel yapıya ve toplum yapısına sahip olmasıdır.

Bütün bu olumsuzlukların yanında, Osmanlı Devleti'ni ABD ile diplomatik ilişkiler kurmaya yönelten olumlu faktörler de bulunmaktaydı. Bunlar; Rusya'nın Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gelişmesine sıcak bakmasıydı. İngiltere'nin Karadeniz ticaretini tek başına elinde bulundurmasından hoşnut olmayan Rus devlet adamları, İngiltere tekelinin kırılmasının, ancak deniz taşımacılığında en az onun kadar güçlü bir diğer devletin bölgeye girmesiyle olabileceğini düşünmekteydiler. Bir diğer olumlu faktör, zaman içinde Babıali'de, Amerikalı tacirlerin faaliyetlerinden kar sağlanabileceği düşüncesinin olmasıydı. 1827 sonundan itibaren Babıali'nin savaş gemisi yapımı konusunda ABD'ye ihtiyaç duyulmaya başlaması da diğer bir olumlu faktör olmuştur. Ancak uzun görüşmeler sonrasında, 1830'da Osmanlı Devleti ve

ABD “*Ticaret ve Seyrîsefâin Antlaşması*”nı imzalanmıştır (Bostanoğlu 1999:264-268). ABD’nin 1776’da bağımsızlığını kazanmasıyla gayri resmi olarak başlayan ve iki ülke arasında ticaret antlaşmasının imzalanmasıyla 1830 senesinde resmîlik kazanan ilişkiler ticari yönde gelişmeye başlamıştır (Turgay 1998:194).

Tablo 1. Amerika Birleşik Devletleri’nin Osmanlı Devleti’ne Olan İhracat ve İthalat Rakamları

Sene	ABD’nin Osm. Dev.ne İhracatı	ABD’nin Osm. Dev.nden İthalatı	
1831	38.503 \$	521.598 \$	
1835	63.202	387.553	
1840	119.745	563.476	
1845	115.553	781.517	
1850	204.397	801.023	
1855	794.259	790.889	
1860	783.081	1.379.860	

Kaynak: (Gordon, Tarihsiz: 46-47).

Tablo 1.de görüldüğü gibi Amerika Birleşik Devletleri’nin ihracat ve ithalatı genel olarak her yıl artış eğiliminde olmuştur. 1855 yılında ABD’nin Türkiye’ye olan ihracatı 794.259 \$ ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 1860 yılında ise ABD 1.379.860 \$ ile Türkiye’den en yüksek ithalatını gerçekleştirmiştir.

1830 Antlaşmasının yürürlüğe girmesiyle, Osmanlı Devleti’yle ticaret yapan Amerikalı tacirler, İngiltere ve Fransa tacirleriyle aynı gümrük rejimine tabi olmuşlardır. Ayrıca, Karadeniz’e serbestçe çıkabilme ayrıcalığını da elde etmişlerdi. Yine antlaşmanın hükümleri uyarınca, ABD’nin, istediği Osmanlı limanlarında konsolosluklar açabilmesi, tacirlerin karşılaşabilecekleri her türlü sorunun çözümlenebilmesi kolaylığı sağlanmıştı. Her ne kadar, bu ayrıcalıklar Amerikalılar için son derece elverişli bir ticari ortam oluşturduysa da, Antlaşmanın yürürlüğe girmesinden sonra iki ülke arasındaki ticarete çok büyük bir patlama yaşanmamıştır. Ticaret hacmi her yıl, bir öncekine göre artsa da, bu artış iki tarafın da beklentilerinin gerisinde gerçekleşmiştir (Çağrı 2005:201-203). Bunun nedenleri;

1830 Antlaşması ile Amerikalılar’a tanınanlarla aynı ayrıcalıkların ABD’ye mal taşıyan Osmanlı tacirlerine de tanınmış olmasına rağmen, mesafenin çok uzak oluşundan dolayı Osmanlı tacirlerinin bu ülkeye mal taşıyamamaları,

- Karadeniz’e çıkış ayrıcalığını elde etmiş olmalarına rağmen, ticaret gemilerinin

İstanbul Boğazı'ndaki ters akıntılar ve Karadeniz'de kuzeyden esen rüzgarlar nedeniyle yavaş seyretmeleri yüzünden Amerikan tacirlerinin Karadeniz limanlarından tam anlamıyla yararlanamamalarıydı.

- Osmanlı limanlarına mal getiren Amerikan gemilerinin bu limanlardan yükledikleri yapağı, afyon gibi mallara ABD tarafından yüksek gümrük tarifeleri uygulanması yüzünden, başka ülkelerin limanlarından daha az gümrüğe tabi mallar almaya yönelmeleri,
- Osmanlı Devleti'nin Amerikan tacirleri tarafından satın alınan başlıca ihraç malı olan afyonu kısa bir süre için de olsa, tekel idaresi altına almış olmasının iki ülke ticaretini olumsuz etkilemesi,
- 1880'lerin sonunda Romanya ve Rusya'da petrol kuyularının açılmasından sonra, Osmanlı Devleti'nin limanları arasında ticari taşımacılık yapma ayrıcalığının bir İngiliz şirketine verilmesidir.

Osmanlı Devleti 1838 yılında İngiltere ile ticaret sözleşmesi imzalamıştır. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti ve ABD arasındaki ticarete olan hareketlilik artmıştır. Sebebi ise; sözleşmeye taraf olmamasına rağmen, 1830 Antlaşması'nda yer alan "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsüne dayanarak, İngiltere için geçerli olan ticarî rejim, ABD'ye de uygulanmıştır. 1838 Sözleşmesi ile birlikte, Osmanlı'nın ihraç ürünlerine uyguladıkları vergi %3'ten %12'ye yükseltilmiştir. İthalat vergileri oranı ise %5 olmuştur. Diğer taraftan yabancı tacirlerin ülkede yaptıkları ticarete %8 gümrük vergisi ödeme sistemini kaldırmışlardır. Bunun yanında Afyon tekelinin kaldırılması kabul edilmiştir. ABD'nin bir yıl içerisinde, Osmanlı Devleti'nden yaptığı ithalat içinde afyonun payı %21,9 iken %30,5'e yükselmiştir. 1838 Sözleşmesiyle Osmanlı Devleti, dış ticaret üzerindeki devlet müdahalelerinin tümünden vazgeçmiş olmuştur. Böylece hem Osmanlı pazarları hem de hammaddeleri, son derece uygun şartlarda yabancı ülkelere açılmış olmuştur (Bostanoğlu 1999:305).

1838 Sözleşmesi'nin ABD'ye sağladığı elverişli ticaret ortamının yanı sıra, sözleşmenin ardından, Osmanlı Devleti ve ABD arasında olan ticarete yeni ürünler eklenmiştir. Yeni buluşlar ile birlikte ticaret gemilerinin hızları artmıştır. Aynı zamanda deniz aşırı ticaretin kârlılığını artırması, ticaret hacmini genişletmiştir (Arı 2010:51).

OSMANLI DEVLETİ'NİN AMERİKA VE AVRUPA'DAN İTHAL ETTİĞİ TÜFEKLER (1864-1870) ⁵⁷									
Marka	Küçük Çaplı Süngülü Enfield ve Springfield Tüfeği		İngiliz- Yapımı Küçük Çaplı Kasaturalı Tüfek		Viyana Yapımı Küçük Çaplı Kasaturalı Şeşhaneli Tüfek		Belçika Yapımı Revolver	Lefauchaux Yapımı Revolver	Amerika Yapımı Revolver
Tür	Kapsüllü,ağızdan dolar	İğneli	K	İ	K	İ	13.300	20.000	12.000
Sipariş Verilen	412.240	44.926	66.000	6.000	50.000	*			
İğneli sisteme dönüştürülen	225.880	*	58.754	*	33.992	*	*	*	*
Nizamiye Askerine Dağıtılan	165.955	246.906	6.748	6.775	12.826	33.992	13.297	19.994	6.858

(BOA, Y. PRK. ASK, 6/64).

Amerikan teknolojisi 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kıta Avrupa'sı ve İngiltere'de üstünlüğünü ilan etmiş ve örnek alınmaya başlanmıştır. Gemi inşa teknolojisi ve tersanecilik konusundaki atılımlarıyla yüzyılın ilk yarısında dikkat çekerek, zamanın önemli denizci devletlerinden İngiltere'ye ciddi bir rakip olduğunu gösteren Amerika, kısa bir süre sonra da hafif silah sanayinde gerçekleştirdiği buluşlarla adından söz ettirmiştir. Öncelikle Rusya ve Osmanlı Devleti gibi 19. yüzyılın ikinci yarısında teknolojik yenilik arayışı içinde olan devletlerde pazar bulacaktır. Osmanlı Devleti'nin Amerika ile gerçekleştirdiği silah ticareti iki dönemde değerlendirilmelidir. Ticaretin ilk döneminde Osmanlı Devleti doğrudan Amerikan hükümetinden; ikinci döneminde ise Amerikan özel silah şirketlerinden silah satın almıştır. Osmanlı Devleti'nin 1860 sonrasında izlediği silahlanma politikası üzerine çeşitli zamanlarda yapılan değerlendirmeler, tam manasıyla ithal ikameci bir anlayışla hareket edilmesinin dışa bağımlılığı getirdiği yönündedir. Bununla beraber, Osmanlı Devleti'nin 1860-1870 yılları arasında, aynı zamanda Osmanlı-Amerikan silah ticaretinin ilk dönemine denk gelen süreçte takip ettiği silahlanma politikası Avrupa'daki türdeşleriyle neredeyse birebir benzeşen hedefler ve yöntemler içermektedir (Ünver M. Tarihsiz:195).

Osmanlı Devleti ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine paralel olarak Osmanlı Devletinde misyoner faaliyetler aynı dönemde görülmeye başlanmıştır. Amerikan misyonerlerine göre, Türkiye misyoner faaliyetleri açısından kilit özellik taşımaktaydı. Amerikan misyonerlerinin Osmanlı Devleti de dahil olmak üzere birçok

bölgesinde yaptıkları faaliyetler, Amerikalıların dünya genelinde ticarî çıkar elde etmek için gereken altyapıyı oluşturmalarında kolaylık sağlamıştır. Amerikan misyonerlerinin de devreye girmesi ile birlikte Amerika hayranı bir topluluk oluşturmaları, ABD yönetimi için ticarete en etkili şekilde kullanabileceği alan haline gelmiştir (Yılmaz 2000:87-88).

20. yüzyılın ilk yıllarında Osmanlı-Amerikan ilişkilerinin gündemi, geçen yüzyıldan başlayıp devam eden sorunlarla ilgili olmuştur. Ermeni olayları dolayısıyla iki ülke arasında meydana gelen gerginliğin izleri henüz silinmemiştir. Osmanlı topraklarında rahatça çalışmalarına izin verilmeyen, ülkeye kitap ve baskı aletleri sokmaları yasaklanan misyonerlerin şikayetleri sürmekte ve Osmanlı tabiiyetinden çıkmalarına izin verilmediği için, istedikleri halde ABD vatandaşlığına geçemeyen kişilerin sayısı artmıştır. Başta Doğu Anadolu ve Suriye olmak üzere, Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinden binlerce kişi ABD'ye göç etmek için sıraya girmiş ve önlerine çıkarılan engellerden dolayı bu isteklerini gerçekleştirememişlerdir (Çağrı 2005:220-221).

İkili ilişkilerin bu tür sorunlarla dolu olduğu 1908 Temmuz'unda meydana gelen olaylar sonucunda II. Abdülhamid tarafından bir süre askıya alınan Kanun-ı Esasi'nin tekrar ilân edilmesi, ABD için olumlu karşılanmıştır. ABD Hükümeti, İstanbul'daki bu gelişmenin, iki ülke arasındaki sorunların çözümüne yardımcı olacak bir ortamı hazırlayacağına ve Yakın Doğu'daki ABD çıkarlarına olumlu katkıda bulunacağını düşünmüştür (Bostanoğlu 1999:324).

Meşrutiyet'in ilan edilmesi, ikili ilişkilerin siyasî ve toplumsal yönlerine olumlu etki etmiştir. Bu ekonomik ilişkilerde de etkisini göstermiştir. Fakat, iki ülke arasındaki en önemli ekonomik gelişme, “*Chester Demiryolu Projesi*” planı ile yaşanmıştır (Tunçkanat 2001:57). Osmanlı Devleti 1870'lerden itibaren demiryolu yapımına önem vermeye başlaması, gerekli donanım eksikliği nedeniyle, demiryollarının yapımı için yabancı şirketlerle imtiyaz sözleşmeleri imzalanmaya başlamıştır. Avrupa şirketlerinin büyük ilgi gösterdiği bu konu, kısa sürede Amerikan şirketlerinin de ilgisini çekmiş, Charles Waring adlı Amerikalı bir girişimci, Anadolu'da bir demiryolu projesi başlatmak için harekete geçmiş, ancak bu girişim sonuçsuz kalmıştır (Kirişçi 2000: 81).

19. yüzyılın sonralarına doğru, yabancılar için kâr getirebilecek yeni projelerin ortaya atılması, özellikle Almanlarla yapılan Bağdat demiryolu görüşmelerinin Amerikan basınına yansımaları sonucu, Amerikalılar bu konuyla ilgilenmeye başlamışlardır. 1900'de Kentucky zırhlısının komutanı olarak Osmanlı Devleti'ne gelen Amiral Colby M. Chester, maden imtiyazları karşılığında yapılacak bir demiryolunun, kâr getirecek bir girişim olabileceğini

düşünmüştür. Chester'in projesi üzerinde görüşmeler yapılmıştır. Ancak, güçlü muhalefet nedeniyle bir anlaşmaya varılması gecikmiştir. Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi gösterdiği gayretlerin sonucunda ve ABD Elçiliği'nin de yardımıyla, 1910 yılında, ön anlaşma imzalamıştır. Chester projesinin hayata geçmesiyle kendi çıkarlarının tehlikeye düşeceği endişesini taşıyan Alman, İngiliz ve Fransız şirketleri, kendi elçiliklerinin de verdiği destekle, Amerikalılardan daha yoğun bir karşı çalışma başlatmışlardır. Rusya projeye olumsuz baktığını, Sivas ve Samsun hatlarının Rusya'ya çok yakın olduğu sebebiyle öne sürmüştür (Semiz 1995: 54).

Osmanlı Devleti, Amerikalılara böylesine haklar tanıyan ve dost Almanya'yı kızdıran bu anlaşmanın, karşılığında bazı şeyler kazanmadan onaylanmasına karşı olmuştur. 1910'da Wilson'la yaptığı görüşmede de bu konuyu dile getirmiş ve projenin onaylanması karşılığında, Washington'un, 1830 antlaşmasının dördüncü maddesini Osmanlı Devleti'nde suç işleyen Amerikalıların, Osmanlı mahkemelerinde yargılanmayacakları biçiminde yorumlamaktan vazgeçmesini istemiştir. 1911'de yapılan Meclis görüşmelerinde, altında imzası bulunan anlaşmanın onaylanmaması için elinden geleni yapmıştır. Yapılan oylamada, sonuna yaklaşan yasama döneminin Meclis'in konuyu gereğince görüşebilmesi için yeterli olmadığı gerekçesiyle, konunun gündeme alınması, 64'e karşı 77 oyla reddedilmiştir (Çağrı 2005:365-366).

Trablusgarb Savaşı ile birlikte vermesiyle banka mevduatlarına el konulabileceğinden şüphe duyan Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi, İstanbul'da bir bankaya yatırdığı 20.000 sterlini çekmiştir. ABD Büyükelçisi William W. Rockhill, 1911 yılında, şirketin projeyi istemediğini Bâb-ı Âli'ye resmi olarak iletmiştir. Chester, bu projede yalnız olmasına rağmen, on yılı aşan bir süreden beri projeden vazgeçmemiştir. 1914 yılına kadar, türlü yollarla Bâb-ı Âli ile ilişkilerini devam ettirmeye çalışmıştır. Fakat, I. Dünya Savaşı'nın çıkması ve ardından Osmanlı Devleti'nin Washington'daki elçisini geri çağırmasıyla karşılıklı diplomatik ilişkilerin kesilmesi, Chester projesinin gerçekleşmesini engellemiştir (Çağrı 2005:370).

Osmanlı elçisinin Washington'dan ayrılmasından sonra, Osmanlı Devleti, İtilaf Devletleri'ne savaş açmıştır. ABD'nin 1917 yılında Almanya ile olan diplomatik ilişkilerine son vermesi, tarafsızlığı bırakarak savaşa girme hazırlığında olduğunun sinyalini vermiştir. Nitekim 6 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya savaş ilân etmiştir. Bu gelişmeler olurken Osmanlı Devleti ile diplomatik ilişkilerini sürdürmekte kararlı olan Washington, İstanbul büyükelçisinden durumu Babıali'ye açıklamasını istemiştir. Alman baskısı altında olan Bâb-ı Âli, bu durumda diplomatik ilişkilerin devam etmesinin imkânsız olduğu düşüncesi ile nota vermiştir. Notanın verilmesinden sonra Bâb-ı Âli Washington'daki, ABD de İstanbul'daki

elçiliklerini kapatmıştır. Ardından Osmanlı ve Amerikan diplomatlar ülkelerine geri dönmüşlerdir. Ama ABD İsveç Elçiliği aracılığı ile Osmanlı Devleti'nde yaşayan Amerikalıların haklarını korumuştur. Amerikan vatandaşlarının Osmanlı Devleti içerisinde zarar görmesini istemediği için ABD Osmanlı Devleti'ne savaş açmaktan geri durmuştur (Bostanoğlu 1999:402).

1831'den beri kesintisiz olarak devam eden Osmanlı-ABD diplomatik ilişkileri son bulmuştur. 1923'te Cumhuriyetin ilân edilmesinin ardından, Türkiye ile ABD 10 yıllık bir aranın ardından, 1927 yılında yeni bir ABD büyükelçisi Türkiye'ye eş zamanlı olarak da bir Türk büyükelçisi Amerikan topraklarına adım atmıştır (Çağrı 2005:398).

Birinci Dünya Savaşında iki ülke birbirine savaş ilan etmediğinden ABD savaş sonrası yapılan Lozan Konferansına katılmamıştır. Görüşlerini üç ayrı belgede iletmiş, konferansta sadece gözlemci bulundurmuştur. Böyle yapmakla ABD, savaş sonrası yapılacak yeni düzenlemelerle beraber ortaya çıkabilecek sorumluluklardan da kaçınmak istemiştir. ABD 27 Ekim 1922 tarihli ilk muhtırasında, Türkiye ile yapılacak barışta kendi çıkarlarının da korunmasını istemiştir. Bahse konu çıkarlar; kapitülasyonların devamı, insani ve dini kurumların korunması, ticari girişimciler için fırsat eşitliği, Amerikalıların uğradığı zararların tazmini, azınlıkların korunması, boğazların güvenliği, arkeolojik araştırmalar ve çalışmalar için uygun fırsatların tanınması olmak üzere yedi başlıkta toparlanmıştır. 27 Ekim 1922 tarihli ikinci belge Dışişleri Bakanı Huges tarafından Londra, Paris ve Roma Büyükelçiliklerine gönderilen bir talimat olup, ilk muhtıranın ayrıntılı bir şekilde ele alınmasından ibarettir. 10 Kasım 1922 tarihli son belgede ise ABD'nin boğazlar konusundaki görüşleri ayrıntısı ile ele alınmaktadır. Lozan Konferansı ile beraber Türk-Amerikan ilişkilerinde Osmanlı dönemi sona ermiş ve böylece Cumhuriyet dönemi başlamıştır (Davutoğlu 2004:87-91).

Türk-Amerikan ilişkilerinde bir ilke imza atan ve Türkiye'nin yabancı sermayeye açılmasının ilk teşebbüsü olan 9 Nisan 1923 tarihli “*Şarki Anadolu Demiryolları Antlaşması*” diğer adıyla Chester Projesi, Colb M. Chesterin savaştan sonra kurduğu Osmanlı-Amerikan Kalkınma Şirketi (OADC) adlı şirketin projeyi finanse edemeyecek duruma düşmesi sebebiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bunun üzerine Türk Hükümeti Aralık 1923'de antlaşmayı iptal etmiştir (Sander 1998:54).

ABD ve Türk Hükümeti arasında Lozan şehrinde 6 Ağustos 1923'te biri “Genel Antlaşma” diğeri “Suçluların İadesi” olmak üzere iki antlaşma imzalanmıştır. Ancak Amerikan Senatosu, Ermeni meselesinden söz etmediği ve kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmesi sebepleri ile 18 Ocak 1927'de antlaşmayı onaylamayı reddetmiştir. Fakat bu ret ediliş Türk- Amerikan ilişkilerini bitirmemiş, 17 Şubat 1927'de belirtilen koşullar

çerçevesinde diplomatik ilişkiler kurulması konusunda *Modüs Vivendi* akdedilmiştir. 1926 tarihinde imzalanan geçici bir antlaşma ile devam eden ticarî ilişkiler “*Ticaret ve Seyr-i Sefain Antlaşması*” ile bir düzene sokulmuştur. Bu antlaşma aynı zamanda ABD ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki ilk resmi antlaşmadır. Taraflar bu antlaşma ile birbirlerine “en ziyade müsaadeye mahzar millet” prensibini tanımışlardır. Bu antlaşmanın ardından Şubat 1932 ve Nisan 1939 tarihli ticaret antlaşmaları imzalanmıştır (Dedeoğlu 2008:24-28).

İki savaş arası dönemde ilişkilerde durgunluk görülmektedir. 1930 ekonomik buhranı, ABD ve Türkiye’nin iç politik sorunları Türk-Amerikan ilişkilerinin fazla gelişmesini engellemiştir. Bu dönemde Türkiye diğer ülkeler ile bir dizi girişimlerde bulunmuştur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile saldırmazlık paktı imzalamıştır. Öyle ki Türkiye’nin 1930 yılına kadar en yakın münasebetler kurduğu devlet Sovyetler olmuştur. İki savaş arası dönemin önemli bir gelişmesi olan 1936 tarihli Montrö Sözleşmesi Türkiye lehinde gelişmiştir. ABD Montrö Konferansına katılmamış olmasına rağmen antlaşmayı kabul etmiştir. 1930’ların sonunda Türkiye, Fransa ve İngiltere ile yakın olmuş, ve bu ülkeler ile Ekim 1939’da *Karşılıklı Yardım Antlaşması* imzalamıştır (Armaoğlu 1991:241-244).

ABD 1917 yılında katıldığı Birinci Dünya Savaşı’ndan en güçlü devlet olarak çıkmasına rağmen 1920 yılından itibaren tekrar inziva politikasına dönmüştür. İngiltere’nin Almanya’ya savaş ilan etmesinden sonra tarafsızlığını ilân ederek inziva politikasına devam ettiğini göstermiştir. Fakat gelişen şartlar altında savaştan ayrı kalması söz konusu olamayacaktı. 10 Haziran 1940 tarihinde, Fransa’nın Almanlara karşı gerilediği bir dönemde, ABD tarafsızlığını bırakmış ve İngiltere’nin yanında savaşa katılmıştır. Savaş sırasında Türk-Amerikan ilişkileri devam etmiş, 1941 yılı Martında çıkarılan *Ödünç Verme ve Kiralama Yasası*ndan Türkiye İngiltere’nin aracılığıyla az da olsa yararlandırılmıştır. Fakat 18 Haziran 1941 tarihli Türk-Alman Saldırmazlık Paktına kızan ABD bu yardımı kesmiştir. 1941 sonlarına doğru gelişen olaylar Türkiye’yi ön plana çıkarmış ve bu sebeple ABD, 3 Aralık 1941 tarihinde çıkardığı yeni bir kanunla Türkiye’ye doğrudan doğruya yardım yapmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı süresince ABD Türkiye’ye 95 milyon dolar değerinde savaş malzemesi vermiştir. Türkiye *Ödünç Verme ve Kiralama Yasası* çerçevesinde ABD’ye olan borçlarını 1946’da yapılan antlaşma ile kapatmış ve gönderilen malzemeyi mülkiyetine geçirmiştir (Uslu 2000:121-124).

Savaş sonrası değişen dünya düzeni ve buna paralel olarak gelişen Türk ve Amerikan dış politika stratejileri iki ülkeyi 1940’ların ikinci yarısından itibaren ikili antlaşmalar ve ittifaklar ile birbirine yaklaştırmaya itmiştir. Avrupa’yı, Güneydoğu Asya ülkelerini ve Akdeniz’i tehdit eden Sovyetler, Türkiye ve ABD’nin yakınlaşmasında etkili olmuştur.

Türkiye'nin stratejik konumu, Amerika'nın çıkarlarını koruyabilmesi açısından önem teşkil etmiştir. Bu nedenle Batı'nın çıkarları için Türkiye daha güçlü olmalı ve bu hususa yardım edilmesi gerekirdi. Hem Türkiye hem Batı bu anlayıştan memnun olmuştur. Batılılaşmak, kurulduğu zamandan beri değişmeyen amacı olan Türkiye ve Türk yöneticileri için de iyi bir yol olmuştur (Bostanoğlu 1999:384).

ABD, Soğuk Savaş sonrası belirlemiş olduğu yeni stratejiler kapsamında bazı devletlerle ilişkileri farklı boyutta geliştirmiş ve bu ilişkiler literatürde stratejik ortaklık kapsamında değerlendirilmiştir. ABD bu ilişkileri dört hususa göre belirlemiştir. Bunlar ittifaklar, karşılıklı güven esasına dayalı işbirliği, haklı işbirliği ve büyük gücün azaltılmasını yönetmektir. Bunların dışında Amerika diğer devletlerin dengelenmesinde de stratejik ortaklıklardan yararlanmaktadır. ABD, ortaya koymuş olduğu dört özel stratejik ortaklık ilişkisini şu devletler ile kurmaktadır: İttifak ilişkileri bağlamında özel ilişki kurduğu Türkiye, karşılıklı güven esasına göre ilişki kurmak istediği Romanya ve Ukrayna, daha çok ekonomik yönden haklı işbirliği ilişkisi kurmaya çalıştığı Çin, son olarak gücünün gerilemesini yönetmek için özel ilişki kurmayı düşündüğü Rusya'dır (Sander 1998:61-63).

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermesi, bağlantısızlar hareketine mesafeli oluşu, Kıbrıs konusunda 1950'li yıllarda uzlaşmacı bir politika izlemesi Batının bir parçası olmak için izlediği dış politika anlayışı çerçevesinde olmuştur. Türkiye'nin ABD'ye olan ılımlı yaklaşımı ABD tarafından da memnuniyetle karşılanmıştır. Sovyetleri çevreleme politikasında önemli bir coğrafi konumda bulunan Türkiye ile ilişkilerini geliştirmiştir. Türkiye ve ABD'yi birbirine yaklaştıran en önemli etken Sovyet tehdidi olmuştur. Bu sebeple iki ülkeyi birbirine yaklaştıran güvenlik kaygısı askerî bir zemin üzerine kurulmuştur. Askerî konular Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerde temel olmuştur. Ekonomik, siyasî, kültürel ve benzeri hususlar askerî konular etrafında şekillenmiştir (Gönen 2000:98-99).

Soğuk Savaşın sonlarına yaklaştığı ve Demir Perdenin kalkmaya başladığı 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı ilişkilerde yeni bir sayfa açmıştır. Yeni risk kaynakları ile beraber gelen yeni tehdit algılamaları Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmıştır. Soğuk Savaş döneminde Sovyetlere karşı çevreleme politikasının önemli bir ayağı olan Türkiye, bu dönemin sona ermesi ve yeni dünya düzeninin kurulması ile oluşan yeni ortamda kendini ABD için gerek Güneybatı Asya ülkeleri gerekse Hazar ve Güneybatı Asya politikasında vazgeçemeyeceği bir konumda bulmuştur. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrasında olduğu gibi yeni düzende de Batının yanında yer almayı ve düzenin tek süper gücü ABD ile birlikte hareket etmeyi seçmiştir (Gönen 2000:103).

Türkiye, Soğuk Savaş yıllarında “kanat ülke” olarak anılmıştır. Yeni döneme gelindiğinde, NATO için “cephe ülke” konumuna gelmiştir. Uluslararası arenada tam merkezde yer almıştır. Yeni dünya düzeninde Balkanlar, Kafkasya, Orta-Asya, Güneybatı Asya ve Akdeniz bölgelerinin yer aldığı coğrafya sorunlu Kabul edilmiştir. Söz konusu bölgeler Türkiye’nin çevre coğrafyasıdır. Bu bölgelerde yapılacak herhangi bir faaliyet Türkiye ile işbirliği sağlanırsa başarılı olabilecektir. Körfez Savaşı bu duruma örnek teşkil etmiştir (Ertem 2009:379).

ABD’nin dış politika amaçları ve stratejisi dün olduğu gibi bugün de Türk-Amerikan ilişkilerine yön vermektedir ABD’nin Türkiye’nin de içinde bulunduğu coğrafyadaki politikasının temel hedefleri; petrolün Batı pazarına güvenli ve sürekli akışını sağlamak, İsrail’in başta Suudi Arabistan olmak üzere Arap ülkeleri ile diyalogunu arttırarak varlığının ve bağımsızlığının devam etmesini güvence altına almak; İran, Irak, Libya ve Suriye’deki nükleer silahları kontrol altında tutmak ve genel olarak bölgede istikrarı sağlamaya çalışmaktır. Ayrıca Saddam Hüseyin’i iktidardan düşürüp yerine Amerikan yanlısı bir yönetimini Irak’ın başına gelmesini sağlamıştır. Türkiye’nin laik ve demokratik yapısının bölge ülkeleri için model oluşturacak yapısı dikkate alınarak Türkiye’nin desteklenmesi, başka bir politika oluşturmaktadır. Çünkü Soğuk Savaş sonrasında dünya siyasi haritasında bir takım değişiklikler olmuşsa da Türkiye konumunu korumuştur. Türkiye halâ stratejik açıdan oldukça önemli bir yere sahiptir. Asya ve Avrupa kıtalarının düğüm noktasındadır. Dünyanın enerji kaynakları yönünden en zengin bölgeleri olan, Güneybatı Asya ve Hazar bölgesinin tam ortasında yer almaktadır. Bu özellikleri ile Türkiye Doğu Akdeniz’i, Orta-Doğu’yu, Basra Körfezin’i, Balkanlar’ı, Kafkasları denetim altında tutmaya çok elverişli bir stratejik konuma sahiptir. Hem doğu-batı, hem de güney-kuzey istikametinde, karşılıklı olarak iletişime ve her türlü ulaşım, başta petrol ve doğalgaz olmak üzere stratejik değeri haiz her türlü maddenin taşınmasına imkan sağlayacak coğrafi yapıdadır. Tüm bu özellikler Türkiye’nin jeostratejik ve jeopolitik önemini gözler önüne sermektedir. Değişen dengelerle beraber yeni yüzyıl/hatta bin yılda Türkiye’nin yeri, Sovyet merkezli değil, bu bahsedilenlerle, özellikle petrol ve doğalgaz ile, ilişkili hususlarda ön plana çıkmıştır. Başta “20. yüzyıl Türkiye’nin yüzyılı olacaktır” diyen ABD olmak üzere, bir önceki zirvede Türkiye’nin adaylığını gündeme bile almayan Avrupa Birliği 1999 Helsinki Zirvesinde kapılarını Türkiye’ye açmıştır. Bunların yanında Türkiye, 1991 yılı itibari ile Sovyetlerden ayrılıp bir bir bağımsızlıklarını kazanan ve gelişmekte olan devletler için olduğu kadar bölgede iç siyasi huzur ve istikrarı sağlayamayan devletler için de bir model olma işlevini yerine getirebilecek bir ülke konumundadır (Bostanoğlu 1998:402-410).

Türkiye eskiden nasıl NATO'ya girmek ve böylece Amerikan desteğini kazanabilmek için Kore'ye asker göndermişse, Soğuk Savaş'ın sonrasında kurulan yeni düzenin süper gücü ABD ile beraber hareket etmek ve uluslararası arenanın temel taşlarından biri olabilmek için Somali'den Bosna Hersek'e, Arnavutluk'tan Makedonya'ya ve bugün de Afganistan'a kadar barışın yeniden tesis edilmesi ve korunması konusunda kendisine ihtiyaç duyulan her yerde yardıma hazır olduğunu eylemleriyle ortaya koymaktadır. Türkiye'nin bu tutumu ABD tarafından olumlu karşılanmakta, Türkiye bölgede ABD'nin en güvenilir müttefiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Altunışık 2013:176).

Bu kapsamdan yola çıkılarak araştırmanın amacı, 1990 sonrası Türk-Amerikan siyasi ilişkilerini tüm boyutlarıyla ele alarak, ticari ilişkilere yansıyan sonuçlarını ortaya çıkarmaktır. İlgili literatür ve doktrin taramasıyla 1990 sonrası Türkiye ve Amerika arasındaki ticarî ilişkilerin mahiyeti incelenmiştir.

Bu amaç kapsamında araştırma üç bölümden oluşturulmuştur:

Birinci bölümde, Soğuk Savaş ve savaş sonrası Türk-Amerikan ilişkileri; Soğuk Savaş sürecinde ve Soğuk Savaş sonrasında dünyadaki siyasi ve ticarî etkileri, Türkiye-ABD ilişkilerinin genel çerçevesi, Türkiye ve ABD'nin dış siyaset ve ticaret politikalarını etkileyen unsurlar, Türkiye- ABD ilişkilerini etkileyen iç ve dış unsurlar, bu ilişkilerinin dayandığı temel ilkeler ve antlaşma kaynakları, yeni dünya düzeni ve küreselleşme, küreselleşmenin uluslararası ticarete etkisi ve Amerika Birleşik Devletleri'nin siyasal yapısı ve ekonomi politikası ayrı başlıklarda incelenmiştir.

İkinci bölümde, 1990 sonrası Türk-Amerikan ekonomisi ve dış politikaya yansımaları, Türkiye-Amerika arasında ikili siyasî ve ticarî ziyaretler ve bunların mahiyeti, Türkiye-Amerika arasında yapılan siyasî ve ticarî anlaşmalar, 1990-2000 yılları Türkiye ekonomisi ve Amerika ile olan dış ticareti, 11 Eylül 2001 sonrası Amerikan dış politikası ve Türk-Amerikan ilişkilerine etkisi, AKP hükümetlerinin Amerika ile olan siyaset ve ticaret politikaları, ikili ilişkilerde terörün etkisi olarak ayrı başlıklarda ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde, 2000 yılından günümüze ABD-Türkiye dış ticaret ilişkileri; Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleşen mevcut anlaşmalar ve protokoller, Türkiye-ABD ilişkilerinde üçüncü ülkeler, potansiyel ticaret ve siyaset alanları ayrı başlıklarda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ VE SAVAŞ SONRASI TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİ

1.1.SOĞUK SAVAŞ SÜRECİ

Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ilişkiler Soğuk Savaşın ilk yıllarına dayanmaktadır. Bu yıllarda Truman Doktrini, Marshall Planı ve Kore Savaşı'na Türk askerlerinin katılmasının sonucu olarak 1952 yılında Türkiye NATO'ya davet edilmiştir. O günden bu yana, Transatlantik ittifak Türk-Amerikan stratejik ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Soğuk Savaş dinamikleri ve Amerikan politikasının komünist tehdide karşı “tutumu” göz önüne alındığında, Türkiye'nin coğrafi konumu Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye ve ABD ilişkilerinin gelişmesinin ana nedeni olmuştur (Korkmaz 2018:32).

1.1.1. Soğuk Savaşı Öncesi Sovyet Siyasî ve İctimaî Yapısı ve Ekonomisi

13. yüzyılda, Rus köprüler, Moskova Knezi'nin zaman içindeki hakimiyetini tanıyarak tek bir devlet haline gelmiştir. Rus metropolü Maxim, Vladimir şehrine taşınmıştır. Maksim'in ölümünden sonra, Moskova'da yaşayan Petr, Moskova Knezi Ivan Kalita ile yakın bir ilişki içerisine girmiştir. Petr, Moskova'da büyük bir kilise inşa etmiştir. Böylece Rus Kilisesi'nin merkezi Moskova olmuştur. Rus Ordusu, Altın Ordu'dan aldığı ayrıcalıklarla zenginleşmeye başladığında, Moskova Knezi 14. Yüzyılda siyasi, dini ve ekonomik bir üstünlüğe dönüşmüştür (Güven 2012:7-12).

19. yüzyılın başında sanayileşmenin Rusya'da büyümesi kapitalist sınıfın ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1872'de Marksizm Rusya'da yankı uyandırmaya başlamıştır. 1904'te ise tamamlanan Transsibirya demiryolu Rusya'nın Uzak Doğu'ya ulaşmasını sağlamıştır. 1894-1895 Japon-Çin savaşında Japonya, savaşı kazanarak Liaotung'a yerleşmiştir. Japonya'nın buraya yerleşip deniz üssü kurması Rusya- Japon Savaşı'nın başlamasına neden olmuştur. Bu savaştaki büyük kayıplar ülkedeki 1905'deki devrimi ile başlayan çatışmalar, grevler ve sosyalist eylemler, Çarlık hükümetinin savaşı en kısa sürede bitirmeye zorlamıştır. 1905 Devrimi'ni tetikleyen olaylar; Rus-Japon Savaşı ve liberal düşüncenin yanında gerçekleşen Marksist hareketlerdir. (Arı 2010:84-87).

Rus-Japon Savaşı'nda yenilen Rusya, 1905 devrimi ile ekonomilerini geri kazanmış ve silahlandırmayı hızlandırmıştır. Rusya, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını ele geçirip sıcak denizlere geçmek için 1914'te Birinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. Rusya'nın savaşa katılması 1907'de Bolşevik Parti'nin önemli bir figürü olan Vladimir Lenin dışındaki bütün taraflarca kabul edilmiştir. Bu nedenle Lenin 1907'de Rusya'yı terk etmiştir. Lenin'in tekrar Rusya'ya dönüşüne Nisan 1917'de izin verilmiştir (Koni 1999:84). 1905 Devrimi ile başlayan bir anayasal monarşi kurma girişimi Ekim 1917 Devrimi'ne neden olmuştur. Rusya'nın bu koşullar altında I. Dünya Savaşı'na girmesi Çarlık monarşisinin çöküşünü hızlandırmıştır. Şubat 1917'de, konsey yönetimi ele geçirerek geçici hükümeti kurmuştur. (Tunçkanat 2001:102-104).

1917 Şubat Devrimi, savaş masraflarından kaynaklanan yoksulluk nedeniyle halkın başlattığı isyanıdır. Mart 1917'de Çarlık hükümetinin devrilmesiyle kitlesel eylem sonlanmıştır. Hükümetin devrilmesiyle bir taraftan İşçi ve Asker Komitelerinin Sovyeti oluşturulurken, diğer taraftan sağcı partiler de geçici hükümeti kurmuştur. 13 Mart 1917'de, 1000'den fazla delege katılımıyla Petrograd, Sovyet silahlı kuvvetlerinin kontrolünü elinde bulunduran subaylar II. Çar Nicholas'ın ayrıcalıklarının kaldırılmasını bildiren bir emir yayınlamıştır (Güven 2012:68-71).

Mayıs 1917'de, ilk Rus Köylü Temsilciler Kongresi; Haziran 1917'de ise ilk tüm Rus Sovyet Kongresi gerçekleşmiştir. Lenin'in bütün devlet iktidarını Sovyetlere devretme talebi kongrede reddedilmiştir. Bolşeviklerin, Menşeviklerin ve Sosyal Devrimcilerin sokak gösterileriyle gücün Sovyetler'e ve savaş karşıtı görüşlere aktarılması talebi Ekim Devrimi'ni tetiklemiştir. Geçici Hükümet, bu gösterileri Bolşevik Parti'nin yayını, Pravda gazetesini kapatarak yanıt vermiştir. Bu koşullar altında Lenin Finlandiya'ya gitmiş olup, Ekim'de Petrograd'a gizlice geri dönmüştür. Eylül ve Ekim aylarında, ordu, işçi ve köylüler iktidara karşı ayaklanmıştır. Hükümet uzlaşma yollarını aramaya çalışsa da Bolşevik Merkez

Komitesinin silahlı isyanı ele geçirmesini engelleyememiştir. Petrograd'ın stratejik noktalarının kontrolünü ele geçirmesi ile birlikte Ekim Devrimi dünyaya duyurulmuştur (Hekimoğlu 2007:45-47).

Ekim Devrimi'nden sonra Ekim 1922'de Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği kurulmuştur. Sovyet cumhuriyetlerinin sayısı 1936'da dört cumhuriyetken on iki cumhuriyete yükselmiştir. II. Dünya Savaşı sırasında Baltık Cumhuriyetlerinin işgaliyle birlikte Sovyetler Birliği içindeki cumhuriyetlerin sayısı on beşe yükselmiştir (Kamer 2009:34).

SSCB, birleşmiş cumhuriyetleri ve özerk bölgeleri sanayi ve hammadde karşılıklı bağımlılığı ile birleştirirken, merkezileşmiş ekonomiye bağlı olarak Baltık ve Doğu Avrupa cumhuriyetlerinde sanayileşmeyi yoğunlaştırmayı amaçlanmıştır. Buna rağmen birlik cumhuriyetlerinin bu karşılıklı bağımlılığı zaman içinde sermaye birikimindeki cumhuriyetler arasındaki fark cumhuriyetlerin her birinin bağımsız devletler haline gelmesinde oldukça önemli olmuştur. Kararsız bölgelerin sosyo-politik ve sosyo-ekonomik koşulları arasında bir paralellik bulunduğu bilinmektedir (Kemaloğlu 2012:56-57).

Sovyetler Birliği'nde ilk başta, ulusların politikası titizlikle ele alınmıştır. Sovyetler Birliği'nde küçük toplulukların ilk kez resmen tanınarak ulusa ulaşması sağlanmıştır. Ancak Stalin'in siyasetle, ulusun işlerine karşı tavrının değişmesi ve çok kültürlü Sovyetler Birliği'ndeki milletlerle "Sovyet İnsan" oluşturma isteği ile "eski bir otokratik otokrasiyi yeniden canlandırmanın savunucusu" olan Lenin'i ve "ulusların siyaseti kökten değişmeli" Troçki'yi saf dışı bırakarak başa geçmiştir (Güven 2012:76-78)

1936'da Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan Sovyet Cumhuriyetleri kurulmuştur. Ermenistan'ın güney sınırında Azerbaycan'a özerk cumhuriyetler yer verilmiştir. Sınırlar içindeki karmaşık yapı, Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte eski çatışmalar ve yeni uluslararası güç derneklerinin eklenmesi, milliyetçi toplumlar arasında bir çatışmaya dönüşmüştür (Kurat 1999:92).

Sovyetler Birliği'ndeki bir başka sorun da din meselesi olmuştur. Dini faktörler, Sovyet Müslümanların Ortodoks Ruslarla bütünleşmesi önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. 1954 ve 1964 yılları arasında Krushev'in İslam karşıtı girişimleri, olması gerekenin aksine, Sovyet Müslümanlara karşı radikal bir muhalefet başlatmıştır. Bütün bu girişimleri, Sovyet Doğu halklarındaki Ruslar, emperyalist saldırısı olarak görmüşlerdir (Nogayeva 2011:34-42).

Kuzey Kafkasya, 50'den fazla etnik gruba sahip bir bölgedir. Birçoğu dağılmıştır ve başka bir etnik grubun sınırlarına konulmuştur. 1989 yılında yapılan sayıma göre, Kazakistan'da 130 farklı; Özbekistan'da yaşayan 60 farklı etnik grup olduğu tespit edilmiştir.

Kırgızistan'ın demografik yapısı Kırgızlar, Ruslar, Ukraynalılar ve Almanlardan oluşurken, Tacikistan'da Tacik ve Özbek bulunmaktaydı. Öte yandan Tacikistan ve Kazakistan'daki Özbek nüfusu, Özbekistan'la çatışmaya girme riski altında olması Özbekistan'ın ekonomik yönden bölgedeki diğer ülkelere göre ekonomik olarak iyi konumda olmasını sağlamıştır (Kamer 2009:61).

1.1.2. Soğuk Savaşta Amerikan Siyasi ve Ticaret Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'nı sonuçlandıran üç büyük lider arasındaki (ABD, İngiltere, SSCB) Postdam Konferansı'nda, SSCB ve ABD arasındaki zafer kazanan ülkelerden elde edilen rekabet, iki kutuplu bir dünyanın ortaya çıkmasına yol açmıştır. 1980'li yıllarda, Sovyetler Birliği'ndeki Gorbaçov hükümeti, mevcut dönemin ekonomi yapısını yeniden yapılandırmanın zorunluluğuna dikkat çekerek, Glasnost ve Perestroyka'nın politikalarını uygulamaya ve sosyalist rejimde reform yapmaya itmiştir. Sonuç olarak, SSCB merkezî planlamaya yönelik serbest piyasa ekonomisini benimsemeye başlamıştır (Ertem 2009:120-121).

1980'lerin sonlarında Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik ve politik sorunlar daha da artmaya başlamıştır ve Sovyet milletleri arasındaki ülkelerin sosyo-ekonomik alanındaki bu olumsuz gelişmelerin artmasıyla ülke kaynaklarını paylaşma konusundaki anlaşmazlıkların derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Glasnost politikaları uygulamaya başladıkça ve Komünist Parti kontrolleri yumuşatırken, milletler kendi hedeflerini belirlemek için uygun ortam yakalamışlardır (Hermann 2003: 285-286).

Mart 1990'da, 1977 Sovyet Anayasası'nın 6. maddesi yürürlükten çıkarılmıştır. Altıncı madde şu şekildeydi: “Topraklar, yeraltı servetleri, sular ormanlar, işletmeler, fabrikalar, kömür ocakları maden ocakları, demir, deniz ve hava yolu ulaşımı, bankalar, posta ve telefon, devletin örgütlediği büyük tarımsal işletmeler (Sovyet çiftlikleri, Makine ve Traktör İstasyonları vs.) belediye işletmeleri, kentlerde ve endüstri bölgelerinde evlerin arsa mevcudu devletin mülkiyetindedir, yani halkın ortak malıdır” (www.halkinkurtulusu.net, Erişim Tarihi:12.01.2019). Bu maddenin kaldırılması, Komünist Partinin siyasal sisteme yön verme tekeline sahip olduğu anlamına gelmekteydi. Başkanlık sistemi, meclis üyeleri Gorbaçov'u SSCB'nin Cumhurbaşkanı olarak kabul etmiştir. Boris Yeltsin, Komünist Parti Genel Sekreterliğine atanmıştır. Milliyetçi hareketlerin artması, SSCB'nin bütünlüğünü tehdit etmiştir. Rusya Federasyonu, “Bağımsızlık Bildirgesi”ni ilk kez kabul ederek bağımsızlığını ilan etmiştir. 12 Haziran 1990'da Halkın Milletvekilleri Kongresi, böylece Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği'nin dağılması için yasal sürece yol açmıştır (Kamer 2009:87-89).

Birlik Bakanlar Konseyi 1991 yılında dağılmıştır. Daha sonra *Komünist Parti Merkez Komitesi* kendini feshetmiştir. Ardından yöneticiler bağımsızlığa ve özerkliğe geçişte savaş olmadan karar vermişlerdir. 8 Aralık'ta, Rusya, Ukrayna ve Belarus cumhurbaşkanları bu amaçla Minsk'te toplanarak ve Birliğin sona erdiğini ilan etmişlerdir. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Moldova, Azerbaycan ve Ermenistan Bağımsız Devletler Topluluğu'na katılmışlardır. Bunun sonrasında Gorbaçov istifa etmiştir ve meclis oybirliğiyle SSCB'yi feshetme kararı almıştır. ABD ve NATO üyelerinden 95 müttefik dağılmanın bir parçası olmuştur. IMF ve Dünya Bankası, SSCB'deki bu ekonomik çöküşten büyük ölçüde sorumludur. Burjuvazinin ekonomik görüşüne göre, SSCB ekonomisinin SSCB'de özelleştirme, yabancı sermayeye açılma ve Ruble'nin dış pazarlarında istikrar gibi kriterler ile başarılı bir grafik izlediği düşünülmektedir. 1992 yılının Ocak ayında, IMF'nin sağladığı ekonomik kolaylıklar Rusya'ya uygulanmıştır. Tüketici fiyatlarında ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bunun sonucunda bireylerin yaşam standartlarında önemli bir düşüş olmuştur. Batı'nın demokratikleşme bağlamında, SSCB'nin ev sahipliği yaptığı uluslar, devletin kendi kaderini tayin hakkı karşısında hareket eden milliyetçi hareketleri devlet yapısına karşı mücadele başlamıştır (Çevik 2002:51-56).

SSCB'de ilkel birikimin başlangıcı, Brezhnev'in "aparata kapitalizmi" döneminde olmuştur. Perestroika döneminde, Harvard Uluslararası Gelişim Enstitüsü uzmanları tarafından hazırlanan "*Piyasa Düzenlemesine Yönelik Keskin Muamele*"ye göre piyasa ekonomisine geçiş teklif edilmiştir. Bu sayede, devlet planı feshedilerek fiyatlar serbest bırakılarak, devlete ait sanayi satılmış ve özel ticaret fırsatları sağlanmıştır. Bu süreçte demokratlar IMF programlarına koşulsuz siyasi destek vermişlerdir. Yeltsin, elitlerin ruble serbestleşmesinin bedelini ve yeni tüccar sınıfına yönelik olumlu ekonomik durumu açıkça desteklemiştir. IMF reformlarına göre, rublenin güvenilir bir tutara sahip olmadığı, dolar ve ruble artışına olan talepte bir artış olduğu bildirilmiştir. Rublenin değerindeki düşüş doların değerini yükseltmek isteyen insanların herhangi bir fiyattan dolar almak istemesine neden olmuştur (Hermann 2003: 311-312).

31 Ocak 1991'de 2 Ocak 1992'de Sovyetler Birliği'nin resmen tasfiyesinden iki gün sonra, ticari mallarda ücret kontrolü %90 azalmış, 1994'ün dört çeyreğinin sonuna kadar özelleştirilmiştir. Tüm bu ekonomik çöküşün sosyal yaşamdaki yansıması, ilk on yılda intihar oranının iki kat artmasına, doğum oranının artmasına ve bebek ölümlerindeki artışa neden olmuştur. Sonuç olarak, sosyal demokrasinin yapılanmasının asıl hedefi Rusya'nın büyük bir kapitalist güç olarak gelişmesinin önüne geçmek olmuştur (Kirişçi 2000:79).

1.1.3. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye'ye Yapılan Ekonomik Yardımlar

Sovyetler İkinci Dünya Savaşına başlangıçta Almanya'nın yanında katılmış, 1941 Haziran ayında Alman saldırılarına uğrayınca Batılıların safına geçmiştir. Bu sebeptir ki Batı, Sovyetlerden daima şüphe duymuştur. Bu şüphe İkinci Dünya Savaşının sonunda yeni bir sistemin, ABD ve Sovyetlerin uçlarını oluşturduğu iki kutuplu dönemin başlangıcı olmuştur. Yalta'da Roosevelt ve Stalin'in dünyayı nüfuz bölgeleri halinde bölmeleri ve buna Churchill'in karşı koymayarak onaylaması sistemin temellerinin atılmasına yetmiştir. Günümüz Türk-Amerikan ilişkilerinin de temellerinin bu dönemde atıldığı söylenmektedir. Nisan 1946'da ABD savaş gemisi (USS Missouri) İstanbul'a gelmiştir. Savaş sonrasında gerçekleşen bu sembolik olay Türkiye ve ABD ilişkilerinde ilk kabul edilmiştir (Koni 1999:78-79).

İkinci Dünya Savaşının sonunda ABD savaştan güçlü çıkmıştır. Dünyanın ekonomik üretiminin %35'ini ABD üstlenmekteydi. Türkiye'nin ekonomik durumu iyi değildi. Ekonomik problemler, gelir dengesizliği, gittikçe azalan döviz stokları ve savunma sanayinde görülen aksaklıklar çare bulunması gereken sıkıntılardır. Bu sebeple Türkiye, güvenlik, askerî ve ekonomik açıdan ABD ile yakın olmak istemiştir. ABD kanadı ise, Sovyetlere karşı uygulamayı planladığı çevreleme politikasının istediği yönde sonuçlanması için askerî bir ittifak arayışında olmuştur. ABD gerek bu politikası gerekse Güneybatı Asya çıkarları açısından taşıdığı stratejik önem sebebi ile Türkiye ile ittifak yoluna gitmiştir (Uslu 2000:105-107).

Savaşı sonrası Türkiye ekonomisinin iki problemi vardır: Birincisi, savaş esnasında artan gıda ürünleri, ham madde fiyatları normale dönmüştür. Türkiye'nin gelirlerinde buna bağlı olarak düşüş yaşanmıştır. Diğeri ise, Sovyet tehdidi sebebiyle ordusunu terhis edememesi Türkiye'ye ciddi ekonomik yük getirmiştir (Sönmezoğlu 2006:37).

Türkiye, Amerika ile yakın ilişkilerde olduğu için tehdit süreci yaşarken, savaş sonrasında dünyasını şekil veren anlaşmaların öncesinde, Türk tarafının Amerika'nın gözünde nasıl algılandığını gösteren bazı değerlendirmeler; Türkiye'nin durumunu göstermesi bakımından önemlidir. Türk-Amerikan ilişkilerinin durumu ile ilgili Başkan Truman'a Haziran 1945'te "Amerikan Dışişleri Bakanlığı" aracılığıyla sunulan belgede Amerikan Devleti'nin Türkiye'ye bakışı olumlu bir şekilde ifade edilmektedir. Amiral Bristol Dönemi'nden günümüze kadar uzanan Türkiye ile ABD arasındaki ilişkiler aşağıdaki ilkeler

çerçevesinde barışçıl şekilde devam etmiştir (Armaoğlu 1991: 140-141):

- Bireylerin özgür iradeleriyle siyasal, ekonomik ve sosyal sistemi seçebilmeleri,
- Ticarete fırsat eşitliği,
- Basına haber alma ve verme özgürlüğünü getirmek,
- Amerikan eğitim kurumlarının faaliyetlerini devam ettirmesi,
- Amerikan vatandaşlarının haklarının korunmasıdır.

ABD, 1940'lı yıllarda birçok ülke için olduğu gibi Türkiye için de en birincil ekonomik kaynak olmuştur. Türkiye ekonomik sorunlarını düzeltmek adına 1945 yılında ABD'den 300 milyon dolar değerinde kredi istemiştir. Ancak ABD Türkiye'nin isteğine olumsuz yanıt vermiştir. 1946 yılında ABD tarafından Türkiye'ye beş yıl vade ile %4 faiz oranlı 25-50 milyon dolar kredi açıldığını duyurmuştur. Fakat söz konusu miktar, Türkiye'nin beklentisini karşılamamıştır. Ekonomik problemlerini çözmekte bu miktar Türkiye'ye yetmemiştir (Ülman1961: 91-92).

Truman Doktrini olarak adlandırılan Amerikan yardımı Tablo 1'de gösterilmiştir:

Tablo 2. Truman Doktrini Çerçevesinde Türkiye'ye Sağlanan Yardımlar

Kara Kuvvetleri	48.500.000\$
Hava Kuvvetleri	26.750.000\$
Deniz Kuvvetleri	14.750.000\$
Mühimmat Desteği	5.000.000\$
Otoyolların İyileştirilmesi	5.000.000\$

Kaynak: (Ghee 1992:90)

Truman Doktrini, askerî bir nitelik taşıyan Amerikan yardımıdır. Amacı ise; ABD'nin Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olan Türkiye ve Yunanistan'ın askerî alanda desteklenmesidir. Askerî alanda yapılan yardımlarla birlikte askerî harcamalara ayrılan payın azalacağı, ekonominin iyileşeceği kanısı vardı. Türkiye'ye ek bir yardımın yapılması uygun görülmemiştir. Fakat beklenildiği gibi olmamış, Türkiye'ye verilen askeri yardımlar ile tam bir başarı sağlanamamış, ekonomide istenilen rahatlığa ulaşılamamıştır. Her ne kadar alınan araç gereçler için bir bedel ödenmese de bu malzemelerin bakım onarımı ve yedek parça

ihtiyacı Türkiye bütçesine oldukça ağır bir yük getirmiştir (Armaoğlu 1991: 165-167).

George Marshall, 1947'de Harward Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada, Avrupa'ya yardım planı yapılacağını üstü kapalı bir şekilde belirtmiştir (Armaoğlu 1991: 165-167). Marshall, Avrupalı devletlerin iktisadî gelişimlerini planlamak amacıyla toplanmalarını istemiştir. Hep birlikte oluşturulacak ortak planın ABD tarafından destekleneceğini ve yardım edileceğini duyurmuştur (Ülman 1961:116-117).

Türkiye, daha önce de aldığı askeri yardımların eksik olduğunu savunmuş Amerika'dan ek yardım istemiş, ABD Hükümeti de Ekim 1947'de Türkiye'ye ek yardım yapmaya başlamıştır. Türkiye'nin Marshall Planına da dahil olma isteği görüşmeler sonucu kabul edilmiş ve 4 Temmuz 1948 tarihinde Ankara'da, Türkiye'nin Marsall Planına dahil edilmesi konusunda Türkiye ile ABD arasında Ekonomik ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye 3 Nisan 1948 tarihli Foreign Assistance Act (Dış Yardım Kanunu) kapsamına alınmıştır. Marshall Planı altı yıllık savaştan çıkan Avrupa'yı ekonomik açıdan kalkındırmayı ve güçlendirmeyi amaçlamıştır. Bu sebeple Amerikalı yöneticiler yardım planının hazırlık aşamasında Türkiye'yi Marshall Planında istememişlerdir. Sebep olarak da Türkiye'nin, İkinci Dünya Savaşına katılmamasını ve Avrupa kadar ekonomik durumunun kötü olmamasını sunmuşlardır.

Marshall Planı çerçevesinde Türkiye'ye dört alanda yardım gerçekleştirilmiştir. 1948-1951 yılları arasında ABD Türkiye'ye, hibe olarak 62.376.000 dolar, 72.840.000 dolar ödünç para, 126.522.000 dolar değerinde dolaylı yardım, 3 milyon dolar da teknik yardım desteğinde bulunmuştur. Marshall Planı yardımlarının, Truman Doktrinde olduğu gibi bir dizi şartlara bağlı olarak yalnızca ABD'nin onayladığı ve istediği amaçlar dahilinde kullanılmasına izin verilmiştir (Türkmen 2012:36-41):

Tablo 3. Marshall Planı Dahilinde Türkiye'ye Yapılan Yardımlar

Hibe	62.376.000 \$
Ödünç Para	72.840.000 \$
Dolaylı Yardım	126.522.000 \$
Teknik Yardım	3.000.000 \$

Kaynak: Türkmen 2012: 36-41.

1948-1952 yılları arasında yapılan ekonomik yardım, Türkiye için önemli sonuçlar doğurmuştur. ABD'nin Avrupa'ya yaptığı yardımlar, bütçe açıklarının kapatılması ve ithalat gibi verimsiz ve geri dönüşü mümkün olmayan sektörlerde harcanmış veya harcanıyor olması, Avrupa'nın yeniden kalkınması yönündeki bütün gayretleri sonuçsuz kalmıştır. Marshall Planı'na göre; ABD Avrupalı ülkelerin ekonomik sistemlerini sil baştan kurmalarına yardımcı olmak istemiştir. Bu sayede Avrupa ekonomik olarak kalkınacak ve uluslararası ticaretin canlanmasına yardımcı olacaktı. Güçlü ekonomiye sahip ABD dış ticaretin canlanmasını kendi yararına gördüğü için bu yardımı yapmanın akılcı bir hamle olduğunu düşünmüştür. Buna karşılık Sovyetler Birliği, Marshall Planını, ABD'nin yayılmacı politikasında bir unsur olduğu gerekçesiyle reddetmiştir (Sezer 2002:25-26).

Temmuz 1947'de Türkiye, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Portekiz, İsveç, Norveç, Danimarka, Avusturya, İzlanda, İsviçre, Lüksemburg, İrlanda, Yunanistan ve Hollanda'nın katılımı ile on altılar konferansı düzenlenmiştir. Eylül 1947'de "Avrupa Ekonomik Kalkınma Programı" hazırlanmıştır. ABD buna karşılık olarak, Nisan 1948'de *Dış Yardım Kanununu* çıkarmıştır. Buna paralel olarak Nisan 1948'de *Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (OECD)* kurulmuştur (Yapıcı 2010:48).

Tarım aletlerinin yurtdışından getirilmesi sebebiyle bakım-onarım ve yedek parça maliyetleri, Türkiye'nin dış ticaret dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Uzun vadede yardımla Türkiye'ye gelen miktarın ciddi bir bölümü dolaylı yoldan ABD'ye geri dönmüştür (Ertem 2009: 377-397). ABD, yaptığı yardımların karayollarının gelişmesi amacıyla da kullanılmasını istemiştir. Türkiye bu isteğe boyun eğmiş, demiryolu yapımını bırakmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında başlayan demiryolu hamlesi tamamen durdurulmuştur. Binlerce kilometre şehirlerarası karayolu ve büyük caddeler açılmıştır. Karayolu ulaşımının iyileşmesiyle Türkiye'ye ithal edilen araba ve otobüs sayısı artmıştır. Bunun neticesinde petrol ihtiyacı da artmıştır (Aksoy, Güler 2010:163).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde, uluslararası ticareti destekleyen, diğer ulusların ekonomilerine kendi politikalarını izleyebilmeleri için manevra alanı sağlayacak bir düzen kurulmuştur (Pamuk 2017:247). Yeni liberal düzen, 1944 yılında ABD'nin *Bretton Woods* kasabasında toplanılan konferansta değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeler neticesinde uluslararası ticaretin desteklenmesi, serbest ticaretin özendirilmesi, istikrarsızlık yaşanmaması adına uluslararası sermaye hareketlerinin kontrol edilmesini sağlayan bir sistem amaçlanmıştır (Pamuk 2017:214).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin şekillendirilmek istediği uluslararası ekonomik düzenin önemli bir ayağı da uluslararası ticaret olmuştur. Uluslararası ticari işlemlerde geçerli tek bir para birimi olmadığı noktasından hareket edilerek bu eksikliğin uluslararası ekonomide istikrarsızlığa neden olmaması amacıyla ülkeler arasındaki para ve döviz kuru politikalarının uyumlaştırılması ve olası dalgalanmaların engellenmesi için Uluslararası Para Fonu (IMF) ihdas edilmiştir (Ateş 2012:199). Fonun en önemli kuruluş gerekçesi ise uluslararası tehlike arz eden devalüasyonların engellenmesi ve uluslararası para istikrarının sağlanmasıdır (Pease 2003:184).

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklığın temelleri uzun yıllar içerisinde atılmıştır. Bu bağlamda, Soğuk Savaş yıllarında Sovyet tehdidinin yapmış olduğu baskı ile Türkiye, Batı kanadına yaklaşmış ve devletin güvenliği için NATO'ya katılmak Türkiye'nin en büyük hedefi olmuştur. NATO'ya üye olabilmek için Türkiye, Kore'ye asker gönderme kararı almıştır. Soğuk Savaşın ilk sıcak çatışma sahası olan Kore, Sovyetler Birliği öncülüğündeki Komünist birlikleri ile ABD öncülüğündeki Batı demokrasisinin yanında yer almak isteyen birlikler arasında mücadele alanı olmuştur. Kore Savaşı'nın sona ermesiyle Türkiye NATO'ya kabul edilmiştir. Askeri ittifakın güney savunması Türkiye'ye geçerken, ABD ile Türkiye aynı birliğin içinde müttefik konumuna gelmişlerdir (Ataöv 2006:11).

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, ardında askeri ve siyasi örgütler olan NATO ile Varşova Paktı'nın çekirdeklerini bırakmıştır. NATO, nükleer silah kapasitesi ile 1945 sonrasında ortaya çıkan Sovyet askeri gücüne ve yayılmacılığına karşı ABD ve onun İkinci Dünya Savaşındaki müttefikleri ile diğer yandaş ülkeler arasında askeri ve siyasi nitelikli bir çeşit karşılıklı savunma teşkilatı olarak oluşmuştur. Bu teşkilat Sovyet öncülüğündeki karşı kutbun Varşova Paktı çerçevesinde birleşmesine sebep olmuştur (Sander 1998:61-63).

İkinci Dünya Savaşı sırasında, sivil ve asker, toplam ölü sayısı 50 milyona yakındır. Özetle savaş; altmış ülkeden 30 milyonu mihver, 63 milyonu da müttefik ülkelerden olmak üzere 93 milyon insanı seferber etmiş, altı yıl boyunca 153 muharebe yapılmıştır. 1.117 trilyon Dolarlık maddi zarar içerisinde en çok yarayı Almanya, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa almıştır. Savaş sonunda Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk ve İtalyan rejimleri yıkılmış, bunlardan Bulgaristan, Romanya, Yugoslavya ve Arnavutluk'la beraber Macaristan, Çekoslovakya, Polonya ve Doğu Almanya sosyalist rejime geçmiş, Letonya, Litvanya ve Estonya ise Sovyetler Birliği'ne katılmışlardır (Türkmen 2012:79-82).

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı sonrası ittifak arayışlarını hızlandırmıştır. Batılılaşma istediği kuruluşundan bu yana hedefi olan Türkiye yeni dünya düzeninde yerini alabilmek için kendini Batıya yöneltmiştir. Aynı zamanda Sovyetlere karşı kendi güvenliğini koruyabilmek

adına Batı ile ittifak kurmanın gerekli olduğunu düşünmüştür ABD'nin II. Dünya Savaşında gösterdiği başarı, Türkiye'nin kendisini Sovyetlere karşı askerî yönden koruyabileceğini kanıtlamıştır. Türkiye, ABD'ye savaş sonrası bu sebeplerle yaklaşmıştır. ABD de Türkiye ile ittifak kurma istediğinde olsa da sebepleri Türkiye ile ayrıdır. ABD, Türkiye'nin, Sovyetlere karşı oluşturmaya çalıştığı “çevreleme politikası”nın önemli bir parçası olabileceğini anlamıştır. ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrası politikasını belirlemiştir. Bu politikaya göre ABD, Sovyetleri çevreleyen ülkelerin bir ittifak zinciri olarak bir araya getirmeyi amaçlamıştır. Bu sayede Sovyetlere karşı bir kalkan meydana getirebilecekti. Truman Doktrini, NATO, SEATO ve Bağdat Paktı (CENTO) gibi oluşumlarla Türkiye uluslararası platformda konumunu ve rejimini sağlamlaştırma çabasında olmuştur. Türkiye bulunduğu stratejik coğrafi konumu sayesinde ve geniş askerî gücüyle bir kalkan oluşturmuştur. Sovyetlerden üstün olmak ve bu ülkeyi kontrol altında tutmak ancak onu ve yandaşlarını çevrelemek ile mümkün olabilecekti. Çevreleme politikasının bir parçası olması ve Güneybatı Asya petrolünün Batı pazarına aktarılmasında en uygun “kanal” konumunda olmuştur. Türkiye'nin bu şekilde ön plâna çıkmasıyla ABD, Türkiye'ye yardım etme, mevcut ittifaklara davet etme çalışmalarına başlamıştır (Tunçkanat 2001:56-61; Adıbelli 2008:44-51).

Türkiye yardımlar ile birlikte uluslararası platformda kazanımlar elde etmiştir. Ama bunun karşılığında Türkiye, ABD'nin dış politika kararlarını kendi çıkarıyla zıt düşse de çekimser durmak zorunda kalmıştır. Buna, Arap toplumunun tutumunu bilmesine rağmen halde BM'de İsrail'i 28 Mart 1949 tarihinde tanıması bir örnektir. Bu gibi olumsuz durumlarla Türkiye karşı karşıya gelse de Truman Doktrini, Marshall Planı yardımı Türk demokrasisi adına başlangıç noktası olmuştur. Bu dönemde çok partili döneme geçilmiş ve Demokrat Parti kurulmuştur ve İsmet İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi başkanlığından istifa ederek yalnızca Cumhurbaşkanlığı görevini sürdüreceğini ve bunu yaparken de tarafsız kalacağını açıklamıştır (Efegil 2012:14-15).

1.1.4. Soğuk Savaş Döneminde ABD’de Önemli İsimler ve Görüşleri

ABD dış politikasında farklı dönemlerde başkanlar kendi isimleriyle anılan farklı doktrinler ortaya çıkarmıştır. Söz konusu doktrinler belirli dünya genelinde yankı uyandırmıştır ve diğer ülkelerin de kendi dış politikalarında önemli bir yer teşkil etmiştir. Kronolojik sırası ile bu doktrinler şunlardır (Ambrose 1992: 67-71; Armaoğlu 1993: 443-451; Bostanoğlu 1999: 241-257; Keskin 2001:527-542; Gürler 2005:251-254):

Truman Doktrini (1947): Dönemin ABD Başkanı Harry Truman tarafından ortaya atılan doktrin Soğuk Savaş’ın başlangıcı olarak görülmektedir. Amaç, komünizm karşısında Avrupa’nın kalkınmasını sağlamak, bu kalkınma ile birlikte Avrupa ülkelerinin istikrarlı ekonomilere geçişini hızlandırmak, en önemlisi de ABD yanlısı politikalar kavuşturularak ABD için önemli bir pazar haline getirmek olmuştur. Truman kendi adını verdiği doktrini “Birleşik Devletlerin silahlı azınlıklar veya dış baskılarla boyun eğdirilen özgür halkların direnişlerinin desteklenmesi politikası” şeklinde ilân etmiştir. Truman Doktrini yanında Marshall Planı da hazırlanmış, birbirleriyle bütünleşmiştir.

Truman Doktrininin ilânı ile birlikte, Güneybatı Asya’da Amerikan taahhütlerinin artışıyla birlikte bölgedeki İngiliz-Sovyet rekabetini yerini ABD-Sovyet rekabetine bırakmıştır. Savaştan sonraki düzende Amerika Sovyetler Birliği ile iş birliği yapmayacağını erken anlamıştı. Bunun ilk aşaması ise Moskova’nın Marshall’ın yardım teklifine “hayır” cevabını vermesiyle gerçekleşmiştir. ABD’nin bu hazırlıklarına karşılık atağa geçen Sovyetler ise kendi bünyesinde barındırdığı ülkeler ile ekonomik ilişkilerini iyileştirmek amacıyla “Molotov Planı” isminde ikli ticaret yapısını oluşturmuştur. Truman Amerikan Kongresi’ne Mart 1947’de mesaj göndermiştir. Mesajda Güneybatı Asya’da olan mevcut düzenin sürmesi için Türkiye’nin toprak bütünlüğüne dikkat etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Eisenhower Doktrini (1957): Bu doktrin Başkan Dwight D. Eisenhower’ın açıkladığı bir doktrindir. Başkan Eisenhower dönemi, ABD’nin Güneybatı Asya’da fiilen yer almaya başladığı yılları içermektedir. Truman Doktrinini siyasî olarak tamamlayan bir doktrindir. ABD Güneybatı Asya’da askerî ve siyasî müdahalede bulunabilecektir ve komünizmin himayesi altında olan bir devletin saldırısına maruz kalan Güneybatı Asya devletlerini, askerî güç de dâhil her şekilde destekleyeceğini belirtmiştir. Bu doktrini Türkiye ile birlikte İran ve Irak da desteklemiştir. Fakat resmî olarak Libya ile Lübnan onaylamıştır. ABD Eisenhower Doktrini ile 1957 yılında Güneybatı Asya’yı 1979 yılında Carter Doktrini ile Pers Körfezi’ni “*hayati çıkar alanı*” olarak belirlemiştir. Söz konusu

bölgelerdeki olayları yakından takip edeceğini açıklamıştır.

Nixon Doktrini (1969): Nixon Doktrini, ABD Başkanı Rixhard Nixon tarafından geliştirilmiştir. Asya kıtası adına bu doktrin ilan edilmiştir. Nixon'ın iktidarı süresince bütün dünyayı içine alacak şekilde geliştirilmiştir. ABD nükleer savaşı caydırma yükümlülüğünü sürdürse de, bölgelere yönelik olan savaşları engellemek, bu gibi savaşların tehdidi ile yaşayan ülkelerin sorumluluğu altındaydı. Bu devletlere ABD hükümeti sınırlı olarak yardım edebiliyordu fakat bu ülkeler kendi savunma yükümlülüklerini üstlenmek zorundaydılar. Morgenthau için, Truman ve Eisenhower Doktrini ile ABD “*statüko koruyucu*” bir politika yürütmüştür. Nixon doktrininin temelinde bölgelerdeki çatışmalarda ABD'nin direct askerî olarak müdahale etmeyeceği, askerî ve ekonomik konularda destekleyeceği anlayışı yatmaktadır.

Carter Doktrini (1980): Dönemin Başkanı Jimmy Carter Basra Körfezi'ne gerçekleştirilecek bir saldırının ABD'nin hayatî çıkarlarını zedeleyecek bir saldırı olarak algılayacağını dile getirmiştir. ABD'nin hayatî çıkarlarını korumak amacıyla asker kullanabileceği ise bir başkan tarafından Vietnam sonrası ilk defa anılmasıdır. ABD askerî kanadını Körfez bölgesini içine alacak şekilde genişletmiştir. Carter doktriniyle birlikte 1970-1980 dönemi kapanmıştır. Nixon doktrini hakimiyeti sona ermiştir. ABD askerî müdahalesini meşru hale getirmiştir. “*Yeşil Kuşak*” ve Carter Doktrini, ABD etkisi altındaki bazı az gelişmiş ülkelerde yaşanan işkenceleri görmezden gelerek, SSCB'yi yaralamak amacıyla uluslararasıda insan hakları kampanyası başlatmıştır. Bunun ardından danışmanı Zbigniew Brzezinski'nin araya girmesiyle, SSCB etrafında ılımlı İslam'dan bir “*Yeşil Kuşak*” oluşumunu duyurmuştur. Yeşil Kuşak Projesi Türkiye'de Türk-İslam sentezi olarak destek görmüştür. ABD'nin politikası ise İslam ülkelerinde benimsenmemiştir.

Reagan Doktrini (1985): Bu doktrine göre; ABD komünizme karşı yürütülen ayaklanmaları destekleyecektir. Reagan, Mart 1983'te SSCB'yi modern dünyanın kötülük odağı ilân etmiştir ve ABD politikasının ve güçlenmesinin odağına Sovyetler Birliği'ni koymuştur. Reagan, SSCB'nin askerî harcamalarını artırmasını, bu sayede ekonomik açıdan sıkışmasını öngören bir strateji geliştirmiştir. Sonuç olarak SSCB askerî harcamalarında indirime girmiş, çok geçmeden rejim sona ermiştir.

Bush Doktrini (1991): Soğuk Savaş sonrası “*yenidünya düzeni*” (New World Order) ismiyle Bush tarafından 1991 yılında açıklanmıştır. Bush'un dış politikası,

Reagan'ın uygulamaya koyduklarını devam ettirmek ve daha iyi bir hale getirmek üzerine oluşturulmuştur. Yeni Dünya düzenini, 1992 yılında kongredeki konuşmasında şu şekilde anlatmıştır: *“Daha önce silâhlı iki kampa bölünmüş olan dünyada artık tek ve üstün bir süper güç vardır: ABD. Dünya bunu hiçbir korku duymadan kabul ediyor. Çünkü dünya gücümüze inanıyor.”* Brzezinski stratejisi, ABD'nin kendi sınırlarının dışında gelişen çıkarlarına aykırı olaylara ve hızlı bir şekilde müdahalesini savunan bir zihniyet üzerine oluşturulmuştur. Radikal İslamı ABD tehlike olarak görmüştür. Türkiye'nin bu dönemde İslam ülkeleriyle ilişkilerini iyileştirmede Amerika'nın desteklerinin önemli olduğu görülmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, özellikle Körfez krizi sırasında, bütün modern medya araçlarının kullanılarak *“Yeni Dünya Düzeni”* beklentisi artmıştır. Bu düzen ile birlikte, demokrasi, insan hakları gibi değerlerin emperyalist politikaların birer aracı olarak kullanılmaları tartışılmıştır.

1.2. SOĞUK SAVAŞ SONRASI

1.2.1. Soğuk Savaş Sonrası Dünyadaki Siyasî ve Ticarî Değişimler

Sovyetler Birliği'ni çöküşe sürükleyen faktörler siyasî, ekonomik ve içtimai sebeplerdir. Çöküşün ardındaki nedenler, yıllar içinde birikmiş olan durumlardır. Yöneticilerin yanlışlıkları da bu durumda büyük bir etkiye sahiptir. Özellikle milletlerin siyasetinde ciddi hatalar bulunmaktadır. Bu parçalanma sürecinde aniden ortaya çıkan etno-milliyetçi hareketlerinin çoğu bu sürecin hızlanmasına sebep olmuştur. 1980'lerin Dış İstihbarat Servisi Başkanı olan Yevgeniy Primakov, federal yapının sorunlarına, Sovyet yöneticilerinin yaptıkları yanlışlara, Yeltsin ve Gorbacov'un anlaşılamamasına değinmiştir (Davutoğlu 2011:12-17).

İki kutuplu dünya, SSCB'nin dağılması ile sona erdikten sonra, dünya ABD'nin liderliği ve liderlik gücü altında dünyanın uluslararası sistemini yeniden yapılandırmaya başlamıştır. *Yeni Dünya Düzeni* olarak adlandırılan uluslararası yapı, güncel düzenlemeler ve istikrarla başlamış ve sürmüştür. Ancak düzensizliği ve istikrarsızlığı beraberinde getirmiştir. Söz konusu süreç devam ederken, uluslararası entegrasyon, işbirliği gibi unsurlar ülkeler arası ilişkilerde önem kazanırken, yeni tehditler yaşanmıştır. Soğuk Savaşın sonu ise, diğer yandan ekonomik rekabeti artırmıştır.

ABD, Kanada ve Meksika, Kuzey Afrika Serbest Ticaret Anlaşması'nı (NAFTA) ve Güneydoğu Asya Ülkeleri Örgütü'nün AB'nin ekonomik işbirliğine karşı kurduklarını ortaya koymuştur. Soğuk Savaş sonrası, ideolojinin önemi azalırken, siyasi sistem komünist ekonomi politikasının önemini azaltmış ve aynı zamanda küresel kapitalist sistemin ekonomik politikası yeni dünya düzeninde lokomotif rolünü üstlenmiştir. Buna göre ABD, Latin Amerika, Güneybatı Asya ve Uzak Doğu'ya ve daha sonra Kafkasya'ya küresel kapitalist senaryolar taşımıştır. Bütün bu engelleme çabalarına rağmen, Rusya Federasyonu, Güney Kafkasya ve Hazar bölgesinden ABD'nin konuşlandırmalarını, tarihi bir perspektiften bir arka bahçe olarak tanımladıklarını ve karşı bir güç oluşturmak için İran ve Ermenistan ile işbirliği yaptığını durdurmamıştır. Bu üçlü işbirliğine karşı ABD, Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Ukrayna işbirliğine girmiştir. Bu işbirliği kapsamında NATO'nun nüfuz alanı da Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliği'nden ayrılarak 1999, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne doğru genişlemiştir. (Türkmen 2012:40-42).

ABD askeri konulara ve siyasete uluslararası sistemde liderlik etmeye devam ederken uluslararası işbirliği çerçevesinde, Yeni Dünya Düzeni uluslararası sistemi, ABD tarafından belirlenmekteydi. Bu grup AB ülkeleri, OPEC ülkeleri ve Rusya Federasyonu'nu içermekteydi. Soğuk Savaş döneminden sonra devletler arası işbirliği gerçekleşmiş ve bu parlamenter işbirliğinde, güçlü devletler, bölgelerde ve dünya ölçeğinde barış için bir tehdit olarak görülen sınırda başlayan ulusötesi etnik ve dini çatışmalar karşısında işbirliği yapmışlardır. Soğuk Savaş sırasında BM Güvenlik Konseyi'nde sadece 13 barış gücü kurulmuştur. Soğuk Savaş'tan sonra 1988-1993 yılları arasındaki 5 yılda bu sayı 20'ye ulaşmıştır. 2008 yılında, toplam barış gücü sayısı 63 olmuştur. Soğuk Savaşın ardından Avrupa Topluluğu, etki alanını Doğu Avrupa'ya genişletmek için 1991 tarihli Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği olarak anılmaya başlamıştır. NATO ve AB'nin kapsamı, genişlemenin küresel etkisi uluslararası terörizmi kontrol altında tutarken, az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler Batı'nın İslamın yaygın olduğu coğrafyaya tepkisini körüklemiştir. Bugün bu tepkilere karşı somut muhalefet, etnik ve dini çatışmalar biçimindedir. (Gönen 2000:89-94).

Soğuk Savaş sonrası dikkat çeken bir diğer nokta da, NATO'nun bir tehdit olarak gördüğü yaygın insan hakları ihlallerinin uluslararası sistemin işbirliği alanına girmesidir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler'in 827 Sayılı kararı ile Bosna-Hersek'teki insan hakları ihlalleri Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi kurulmuştur. Ancak bu durum sadece Batı toplumlarında tanımlanan “kültürel görecelik” görüşünü savunan uluslar tarafından eleştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem tarafından oluşan bir başka tehdit

uluslararası terörizm olmuştur. ABD'de Clinton'dan sonra iktidara gelen “yeni-muhafazakarlar” grubu, 11 Eylül 2001'den sonra terörizmi en önemli sorun olarak tanımlamış ve aynı zamanda İslam coğrafyasına yönelmiştir (Efegil 2012:65-66).

1997 yılında yapılan değişikliğe kadar NATO, üç bölgeyi içine alan komuta sistemine ayrılmıştır. Bunlar: *Avrupa Müttefik Komutanlığı (ACE)*, *Atlantik Müttefik Komutanlığı (ACLANT)* ve *Müttefik Harekat Komutanlığı (ACO)* dır. NATO ülkeleri 1991'de NATO zirvesinde karar verdiklerini, Sovyetler Birliği'ndeki 25 devletin ortak bir şekilde işbirliği yapacağını açıklayarak, Mayıs 1997'de yaptıkları faaliyetleri *Avrupa-Atlantik Ortaklık Konseyi* adı altında sürdürmeye karar vermişlerdir (Kamer 2009:71-73).

Irak ve Afganistan'daki mevcut uluslararası etki gücü, istikrar ve demokrasinin yeniden düzenlemesi gibi görünmekle birlikte, buzdağının diğer tarafı, özellikle ABD'de, uluslararası iktidarın jeopolitik çıkarlarıdır. Sovyetlerin dağılmasından sonra, Hazar Havzasındaki zengin enerji kaynakları, Güneybatı Asya ülkeleri enerji kaynaklarına ek olarak dünyanın dikkatini çekmiştir. Avrasya'da “*Yeni Büyük Oyun*”u oynamaya başlamıştır (Sander 1998:7).

Sovyetlerin Orta Asya ve Kafkasya Cumhuriyetlerine, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'ne, AB ülkelerine Çin ve Rusya Federasyonu gibi bölgelerdeki güçlere bu yakınlığın sebebi olmuştur. Bu noktada iki önemli teori öne sürülmüştür. Bunlar: Mackinder'in Kara Hakimiyeti Teorisi ve Spykman'ın Kenar Kuşak Teorisi'dir. Toprak hakimiyeti teorisine göre, dünya hakimiyetine sahip olacak olan güç, Avrupa Rusya'sından başlayıp Orta Asya'yı kapsayan Kalpgah'a (Heartland) hakim olmasını savunurken, Kenar Kuşak Teorisi ise Kore'den Türkiye'ye uzanan bölgeye hakim olmasını savunmaktaydı. “Kalpgah” olarak adlandırılan bölgenin, Güneybatı Asya petrolü önünde Bakü ve İran petrolünün bulunduğu ve işletildiği sanılan bir petrol bölgesi olduğu dikkat çekici olmuştur. Bu bölgelerde petrol alanında çalışan şirketler zaman içinde büyük sermayeler elde etmiş, uluslararası platformda ciddi ekonomik ve siyasî aktörler olarak anılmışlardır. ABD ve İngiltere menşeli petrol şirketlerinin faaliyet alanlarına bakıldığında, bu ülkeler için Orta Asya ve Kafkasya'nın önemi bir kez daha anlaşılabilir. Mısır'da milliyetçiliğin yükselişindeki rolü, Mısır'ın Osmanlı döneminde enerji kaynakları için merkez haline getirilmesi, Güney Amerika'daki petrolün keşfinin ardından Venezüella, Kolombiya, Nikaragua ve Meksika'nın etkileri, ABD ve İngiliz istihbarat teşkilatları bulunmasıydı (Tunçkanat 2001:18:21; Ertem 2009:54-56).

Öte yandan, etnik çatışmalar Soğuk Savaş sonrası uluslararası sistem için bir tehdit olmaktadır. Sınır ötesi olarak başlayan ve zaman içinde ulusötesi tehditler haline gelen etnik

çatışmalar, 19. yüzyılın başından beri devam etmiş, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemde ise daha da yaygınlaşmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra, Yugoslavya ve SSCB gibi “günümüz imparatorlukları”nın dağılmasıyla ivme kazanmıştır. Bugün ise hâlâ bölgelerde ve dünya ölçeğinde güvenliği tehdit etmektedir. Uluslararası ve bölgelerle ilgili örgütler, özellikle Birleşmiş Milletler, uluslararası çatışmaları önlemede oldukça önemli olmuştur. Bu nedenle Birleşmiş Milletler barışı koruma görevlilerinin BM koşullarının barışçıl yollarla çözümlenmesini öngören 6. Maddeye veya barışçıl caydırıcılık durumunda uluslararası gücün kullanılmasını öngören 7. Maddeye müdahale edip etmeyeceği konusunda tartışmalar olmuştur. İç hukuk bağlamında ele alınmış ve bu tür ihtilaflar uluslararası hukuku tehdit etmeye yetecek ölçüde yoğunlaşmadıkça uluslararası müdahale de dikkate alınmamıştır (Gökçe 2007:36-38).

Uluslararası güçler, özellikle ABD, askerî müdahaleyi, doğrudan çıkarlarına yönelik saldırı olmadıkça askerî ve maddi kayıp olarak görmüştür. Bu noktada karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, zaman zaman, global güçlerin, millî burjuvazinin çıkarları doğrultusunda birbirlerine karşı etnik şiddeti desteklemeleri gerektiği idi. Burjuvazi, bu çatışmaları ırk ya da kan gibi etkenleri öne sürerek desteklemekteydi. Sahnede ana aktörler, etnik kimlik unsurunun aktörleri ve gerçek oyun ekranının arkasındaki büyük güçlerin çatışmasıydı. Çatışmadaki etnik grupların rakip güçler tarafından desteklenmesi sonucunda yabancı güçlerin aralarında bir anlaşmaya varamamışlardır. Bunun neticesinde etnik çatışmaların barışçıl yollarla çözülmesi neredeyse imkansız hale gelmiştir. Çatışan devletler, rakiplerini rekabet etmek veya zayıflatmak için etnik çatışma unsurunu kullanabilmekteydi. Bir yandan, güvenlik unsuru olarak kullanılacak etnik çatışmalar, diğer taraftan enerji ve kaynak yönünden zengin olan dünyanın önemli noktalarında, azınlıkların coğrafyadaki çıkarları doğrultusunda, onlar ile temas halinde oldukları başka bir etnik topluluğa karşı kışkırtılmış olmalarına bağlıydı. Amerika Birleşik Devletleri barış ve istikrarı bozarak çok uzun ve güvenli bir şekilde bir çatışma ortamı oluşturmaya çalışması 11 Eylül sonrası Amerika Birleşik Devletleri, *Ulusal Güvenlik Doktrini* ile dış politikaya karşı yaygın bir tavır sergilemesine neden olmuştur (Kamer 2009:91-93).

2005 yılında ABD'nin terörle mücadelenin bir parçası olarak Afganistan'daki operasyonlarına devam etmesi ve Orta Asya ülkelerindeki askeri konuşlandırmaya devam etmesinin sonuçları olmuştur. Kazakistan'daki Şangay İşbirliği Örgütü'nün Devlet Örgütleri Başkanları Zirvesi sırasında ABD bu bölgelerdeki güçlerini geri çekmiştir. Putin, 2004'te yapılan zirvede ABD'yi diktatörlükle ve uluslararası siyasette suçlamıştır. Rusya, Hazar ve Kafkasya bölgelerinin, özellikle de küresel enerji sektörünün ülkedeki millileştirilmesinde

SSCB'nin eski nüfuzunu korumasını istemektedir (Korkmaz 2018:120-121).

2007 yılında, Orta Avrupa ve Doğu Avrupa'da devam eden genişlemeciliğe ve deneme amaçlı füze karşı lansmanında Putin, ABD'nin Bulgaristan, Romanya, Polonya ve Çek Cumhuriyeti'nde sert bir uyarı yaptığını söylemiştir. Putin, bu gerginlikten bir yıl sonra, Gürcistan'a Rusya'yı ve dünyanın geri kalanını gösteren Osetya meselesine güçlü bir cevap vermiştir (Korkmaz 2018:124-125).

Kapitalist üretim yapısının siyasî sistemini oluşturan milliyetçilik, emperyal sömürgeleştirme konusunda aynı siyasî işlevini sürdürerek yapması en kolay olanın diğerini parçalamak ve onu etnik çatışmalardan uzaklaştırmasını hedeflemiştir. Halkın kendi kaderini tayin hakkı, oligarkların kendi Soğuk Savaş'tan sonra bu ülkeleri yönetenlerde halkını katletme hakkına dönüşmüştür. Sıradan insanların dünya özgürlüğünün halkının kendi geçim kaynağı ya da kişisel özgürlüklerinin yok olduğu gerçeğini kabul ettiği, ancak bu tür deneyimlerden etkilenmediği öngörülmüştür. Savaş mücadelesi devam ederken, güvenlik ve sömürgeciliğin ve çatışmaların devam etmesine neden olmuştur. Dünya nüfusunun %16'sını oluşturan en zengin 29 ülke, dünya kaynaklarının %80'ine sahipken, dünya nüfusunun %20'sini oluşturan en az gelişmiş 40 ülke tüm kaynakların sadece %2'sine sahiptir. Bu göreceli dengesizlik sıcak çatışmanın yanı sıra "yapısal şiddet" olarak adlandırılmaktadır (Çevik 2002:88-89).

Soğuk Savaş döneminde başlatılan Kuzey-Güney Diyalogu, Doğu-Batı ihtilafının ideolojik çekişmelerinin gölgesinde kalmasına rağmen, Soğuk Savaş sonrası Kuzey-Güney çatışmasında yerini aldı. Uluslararası işbirliği ve karşılıklı bağımlılık ile, Soğuk Savaş'tan sonra Güney sorunlarının kuzey sıçramalarına yönelik kaygılar ile az gelişmiş olanların endişeleri artmıştır (Korkmaz 2018:131-132).

Soğuk Savaş döneminde düşük gerçekleşme politikası olarak tanımlanan sosyo-ekonomik sorunlar gündeme damgasını vurmuştur. Bu bağlamda, enerji kaynakları ve bunların ulaştırılması konusu daha da önem kazanmaktadır. Bu noktanın ötesinde ideolojik ve askeri rekabet değil, bölgesel ve küresel kapitalizmin rekabet ve zorluklarına konu olacak olan enerji kaynakları ve bunların yer değiştirmeleri. Tarih, kapitalist-sömürü mücadelesinin hedefe ulaşmak için hiçbir şey düşünmeyeceğini göstermiştir (Korkmaz 2018:134).

Özetle, savaş sonrası artan uluslararası işbirliği; uluslararası kaotik yapı, küresel ve bölgesel burjuvazi devletlerin çıkarlarını koruma ve rekabet etme isteklerinin etkisini azaltmada tam anlamıyla yardımcı olamamıştır. Küreselleşme dönemlerinde yeni sömürgeci anlayış, artık imtiyaz kazanmak için askeri-politik yaptırımlar yerine dış yardım gibi ekonomik araçlar kullanılmıştır. Soğuk Savaşın ardından, uluslararası kapitalizmin hukuki

temelini oluşturmak için ‘‘okuluslu Yatırımlar’’ adı verilen bir girişim ile çok uluslu şirketler için yasal güç yaratılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda sivil toplum rgterisi, gelişmiş ülkelerle karmaşık ilişkilere girmekte ve karşılıklı fayda sağlamak amacıyla kurumsallaşmış ve dış politika araçlarını yürütmeye başlamıştır. Bu kurumlar aracılığıyla, Devletler müdahale etme kabiliyeti kazanmışlardır. Daha önce de belirtildiği gibi, çatışmanın konusu olan grupların i dinamiklerini kullanarak bu çatışmanın bir yansıması olarak etnik çatışmalar ortaya çıkmakta ya da sürdürülmektedir (Efegil 2012:71-72).

1.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerika Birleşik Devletleri’nin Türkiye’ye Yönelik Siyaseti

ABD Soğuk Savaş döneminde genel bir strateji izlemiştir. Genel strateji olarak anılan bu politika ‘‘evreleme politikası’’ dır. Bu stratejiyle birlikte ABD savaştan uzak durmayı ve Sovyet tehdidinden kurtulmayı hedeflemiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise Sovyet tehdidi ortadan kalkınca ABD bu stratejiyi devam ettirememiş ve geliştirememiştir. Savaş sonrasında ABD’de başa gelen her hükümet ortaya çıkan krizlere göre birbirinden farklı politikalar uygulayarak krizlere çözüm bulmaya çalışmışlardır. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise uluslararası alanda çevreleme stratejisi gibi net bir politik duruşu olmamıştır (www.bilgesam.org , Erişim Tarihi: 05.12.2018).

Soğuk Savaşın bitimine kadar iki ülke ilişkilerinin temelinde güvenlik ve savunma konuları yer almıştır. Fakat savaş sonrası Türkiye-ABD ilişkilerine *demokrasi*, *insan hakları*, *ekonomi* gibi yeni konular eklenmiştir. Soğuk Savaş sonrası uluslararası alanda oluşan belirsizlik ve boşluk, Türk-Amerikan ilişkilerine de yansımıştır. ABD öncelikle savunma sektöründe bte kısıtlamaları yapmıştır. Sovyet tehdidinin ortadan kaldırılmasıyla Türkiye’de yer alan Amerikan askerî tesislerinin kapatılması ngrlmştir.

Soğuk Savaş sonrasında ABD ve Türkiye’nin ilişkilerinde bazı unsurlar ön plana çıkmıştır. Soğuk Savaşın ilk yıllarında daha sistemli bir hale gelen Türk-Amerikan ilişkileri, 1990’lı yıllara kadar ABD ekseninde devam etmiştir. Sovyetlerin dağılması ile birlikte Türkiye Batı ile yakın ilişkiler kurma nedenlerinden en büyüğünün kaybolduğunu bu sebeple ABD’nin kendisine olan ihtiyaının azaldığını dşnmştir. Türkiye’nin stratejik konumu, ABD’nin Sovyetlerin boşalan yerini doldurma hamleleri, Türkiye’nin mevcut değerini düşündüğünün aksine daha da artırmıştır. Körfez Krizi, ABD’nin

Türkiye'ye olan ihtiyacının azaldığı ve Türkiye'nin önemini yitirdiği endişelerini sona erdirmiştir. Güneybatı Asya'da Türkiye'nin yer aldığı konum, ABD'nin bölgeye yönelik faaliyetlerinde Türkiye'nin değerini bir kez daha göstermiştir (Sayarı 1997: 206).

Soğuk Savaş sonrasında ABD Rusya'nın etki alanını daraltmak ve aynı zamanda enerji kaynaklarını ulaşması gereken yerlere güvenilir bir şekilde gitmesini sağlamak istemiştir. Fakat ABD bunları Türkiye'nin stratejik konumundan faydalanarak gerçekleştirmek için Türkiye'den destek beklemiştir. İki ülke ilişkilerinde küresel anlamda ilişkiler her ne kadar sorunsuz görünse de bölgesel konularda çıkar çatışması yaşamışlardır (Güler 2012: 5).

Soğuk Savaş sonrası dönemde, iki ülke arasında önceki dönemlerde olduğu gibi çıkar çatışmaları devam etmiştir. Bu çatışmaların temelinde, ABD'nin kendi çıkarlarına yönelik küresel politikalar uygulaması, Türkiye'nin ise bölgesel politikalar uygulaması yatmaktadır. Fakat buna rağmen ilişkilerde önceki dönemlere göre iyileşme görülmüştür. Uluslararası srounlarda birlikte hareket edip daha fazla işbirliği içinde olmuşlardır. İlişkilerde iniş-çıkışlar yaşansa da Türkiye-ABD ilişkileri sürekliliğini korumuş ve sürdürmüştür (Molla tarihsiz:33).

Kafkasya ve Güneybatı Asya bölgelerinde istikrar sağlanması ve bunun devam ettirilmesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde yakınlaştıracı bir etki yapmıştır. Bunun yanında dünya çapında ortaya çıkan tehdit algısı, Türkiye ve ABD'yi yakından etkilemiştir. Kitle imha silâhlarının yaygınlaşması, uyuşturucu, insan kaçakçılığı, göç, kara para aklama gibi konularda iki ülke birbirlerinden destek beklemişlerdir (Makovsky 2001: 327).

Türkiye-ABD ilişkilerinde sorunlu alanlardan biri de, Türkiye'nin Yunanistan ile olan problemlili ilişkisidir. Ege Denizi, Kıbrıs ve azınlıklar ile ilgili olarak Yunanistan ile sorunlar yaşamıştır. ABD için Yunanistan'ın istikrarı önemli olduğundan, Türkiye'nin komşusuyla yaşadığı sorun ABD'yi kaygılandırmıştır. ABD, iki NATO üyesi ülkeyi konu ile ilgili uyarmıştır. 1999 yılından itibaren Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde sorunlar çözülme de ikili ilişkilerde iyileşme görülmüştür (Bahçeli 2000: 147-149).

1999 yılında dönemin ABD Başkanı Bill Clinton, Türkiye-ABD ilişkilerini “staretejik ortaklık” olarak tanımlamıştır. Bu kavramı ABD çok az sayıda ülke için kullandığından, ilişkilerde geline noktanın anlaşılması bakımından önemlidir (Parris, 2005: 141-142).

21. yüzyıla gelindiğinde, ABD ve Batı için en önemli enerji kaynağını oluşturacak Doğu-Batı koridorunun Türkiye üzerinden Akdeniz istikâmetine taşınması öngörülmüştür. Bu, Türkiye'nin stratejik konumunun her dönemde ABD için önem teşkil ettiğini bir kez daha

göstermiştir (Caşın 1999: 305). Ekonomik ilişkiler ise küresel bir hâl almış, karşılıklı bağımlılık sistemi tüm dünyaya yerleşmiştir. Bu durum, ABD'nin dünya ülkelerine olan egemenliğini kısıtlamıştır. ABD'ye göre ekonomik ve ticarî çıkarlar ve talepler, askerî ve güvenlik ihtiyaçları birbirine bağlı olarak gelişmiştir. ABD, üçüncü dünya ülkelerinin gelişmelerini, ekonomik yönden kalkınmalarını kendi güvenliği için gerekli görmüştür. Bu politika, ülkeler arasındaki ekonomik, askerî, siyasî ihtiyaçların iç içe olduğunun da bir örneğidir (Bostanoğlu 1999: 237).

1.3. TÜRKİYE – ABD İLİŞKİLERİNİN GENEL ÇERÇEVESİ

1.3.1. ABD'nin Dış Siyaset ve Ticaret Politikalarının Oluşumunu Etkileyen Unsurlar

Amerika Birleşik Devletleri'nin kendisine yönelik tehdit olarak algıladığı Avrupa'daki güçlere yönelik Atlantik kalkanı ile korunmuştur. 20. yüzyıla kadar şu an sahip olduğu sınırlara sahip olmasını sağlayan mücadelelerin yanı sıra Senato raporuna göre 1798-1895 arası dönemde dış ilişkilerinde 103 silâhlı müdahale gerçekleştirmiştir. ABD, bu zaman zarfında kendi kıtası haricinde, Avrupalı güçlerle doğrudan bir çatışma içinde olmamıştır (Bostanoğlu 1999:241).

ABD'nin diplomatik ilkeleri uluslararası ilişkilerin, Amerikan çıkarlarının önceliği bilinciyle düşünülmesi ve yürütülmesi ilke olarak benimsenmiştir. Amerikan çıkarlarının baş politik motif olması “*Kaçınılmaz Yazgı*” ideolojisi ile meşrulaştırılmıştır. Her doların üzerinde Washington'un resmi ile şu slogan yan yana basılmaktadır:”IN GOD WE TRUST”(Biz Tanrıya güveniriz). Bu durum artık “*seçilmiş halk*”ın yeni siyasetinin değişmez genel eğilimi olacaktır. Başkan Nixon da tıpkı iki asır önceki gibi, şöyle diyecektir: “*Tanrı Amerika'yla birliktedir. Tanrı Amerika'nın dünyayı yönetmesini istiyor*”. Amerikalılar kendilerini Cenneti gerçekleştirmek için “seçilmiş halk” oldukları kanaatindedirler (Garaudy 2002, 17-24).

ABD I. Dünya Savaşı'na kadar “maksimum ticaret, minimum siyaset” anlayışında olmuştur ve bunu uygulamaya çalışmıştır. I. Dünya Savaşı'nda ABD ticareti Almanya tarafından engellenmiştir ve bu anlayış zedelenmiştir. Başkan Wilson ilkelerinin İngiltere'nin ve Fransa'nın onaylamasıyla birlikte savaşa girme kararı almıştır. Savaş sonrası İngiltere ve Fransa Wilson ilkelerini tanımamıştır. ABD'nin karşı koyamaması tekrar izolasyonist bir

politika izlemesine neden olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan İngiltere ve Fransa galip ayrılmıştır. Ama bununla birlikte ekonomik yönden güçsüz duruma düşmüşlerdir. Avrupa'da ve eski etki alanlarında oluşan boşluğu doldurmaktan geri kalmışlardır. Oluşan Sovyet tehdidi karşısında ABD'yi eski etki alanlarındaki liderliği üstlenmesi için davet etmişlerdir. ABD'nin 1945 sonrasında küreselleşen hegemonyası, kendisine en az maliyet getirecek biçimde, yapılaşmış olarak yürütülmektedir (Bostanoğlu 1999:234-235).

NATO anlaşması, ABD'nin karışmama siyasetini bıraktığı ve komünizmle savaşa kararlı biçimde başladığını göstermiştir. Artık ABD'nin güvenliği deniz aşırı faktörlerden etkilenmektedir. Ayrıca ABD, savaşta olduğu gibi, barışta da yabancı ülkelerle askeri işbirliği içinde bulunacaktır (Bostanoğlu 1999:260-262). “*NATO neden kuruldu?*” sorusuna “*Rusları dışarıda, Amerikalıları içeride ve Almanları aşağıda tutmak için*” diye cevap veren ilk NATO Genel Sekreteri İngiliz Lord Ismay, sıcak çatışmayı yakın bir tarihte işaret etmiştir. ABD'nin müdahale politikaları, zaman zaman önleyici olmaktan çok, tepkiseldir. Bunun sebebi kısmen kamuoyu, lobiler, yasama kurumları, Dışişleri Bakanlığına bağlı dairelerin kendilerine göre oluşturduğu stratejiler ve diğer örgütlü sınıf, şirket çıkarları gibi iç politik etkenlerdir (Gürler 2005:228).

ABD Uzakdoğu'da olan çatışmayı komünizmin yayılma tehlikesi olarak değerlendirip, Japonya'da ve geri kalan ülkelerde egemenliğini güçlendirme çabasında olmuştur. Kore Harekatını bir BM operasyonu gibi sunmasına rağmen tek başına yürütmüştür. Harekat içerisinde olan İngiltere ile Avustralya ise dışlar mahiyette görünmüştür (Fouskas 2004:11).

ABD'nin uluslararası ilişkilerde bir kıstas saydığı “güç dengesi” kavramı önemli bir rol üstlenmiştir. Truman Doktrini ve Marshall Planı ile tam olarak bu güç dengesi siyasetinin bir yansımasının sonucudur. İran ile yaşanan rehine krizi başarısızlığı, doların değer kaybetmesi, Başkan Carter'ın vatandaşlarını “daha zayıf bir ülkenin vatandaşları olarak yaşamaya alışmaya” çağırması, ABD'nin uluslararası arenadaki imajının sarsıldığı ve egemenliğinin azaldığı düşüncelerini ön plana çıkarmıştır (Bostanoğlu 1999:223-240).

Askerî, ekonomik, siyasî stratejilerle Amerikan çıkarlarının korunmasını sağlayan politikaları Başkan Ford başlatmıştır. Bu politikaları Carter geliştirerek devam ettirmiştir. Carter döneminin ABD için devlet bakımından zayıfladığı görüşleri olsa da o dönemde Amerika'nın şirketleri iyi bir performans göstermişlerdir ve bu uluslararası şirketler dönemin en büyük üçüncü ekonomi gücü olmuşlardır (Bostanoğlu 1999:280).

Peter Gowan “ABD ya da İngiltere gibi güçler savaşa girdiğinde, bunu ulusal çıkarları nedeniyle, devletin hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla yaparlar” demiştir (Fouskas 2004:23). 1970 sonrası belirlibir dönem iç ekonomik ve politik nedenleriyle dünya politikası

üzerinde egemenliği giderek düşüş gösteren Amerika, lider kimliğini ve yapısal gücünü kaybetmediğini; dünya düzenini hayatî konularda kendi isteğinin dışına çıkılmasını kontrol edebilecek derecede etkinliği elinde bulundurduğu görülmektedir. (Çağrı 2004:121-122).

ABD'nin sahip olduğu siyasî yaklaşım, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana karşılıklı bağımlılığın gerçekleri ağır bassa da, yalnızlık politikası ile sorumluluklara girme politikası arasında kararsızlık yaşamaktadır (Ambrose 1992:2).

Amerikan'ın egemenliği sürecinin devam etmesi, hala sürmesi, küresel ve karşılıklı bağımlılığın gittikçe daha fazla rol oynadığı ilişkiler sistemini kontrol edebilmenin yapısal koşullarını oluşturmasının ve korumasının sonucudur. ABD, egemenlik alanındaki coğrafyada, kendi denetim ve yönlendirmesinde gerek ekonomi, gerek güvenlik amaçlarına hizmet eden bir işbirliği ağı oluşturmuştur. Bu yapısal işlerlik içinde doğrudan güç kullanmaya dayanan dominanta, ancak sistemi aksatan koşullarla karşılaşıldığında başvurması hegemonik politikasının belirgin özelliğidir (Bostanoğlu 1999:230-234).

Ekonomik ilişkilerin globalleşmesi ve karmaşık bir karşılıklı bağımlılık sisteminin yerleşmesi, ABD'nin dominant olanaklarını kısırkken, hegemonik gücünü pekiştirmiştir. ABD açısından, ekonomik çıkar ve ihtiyaçlar ile güvenlik ya da politik ihtiyaçlar iç içe gelişmiştir. Özellikle, ABD'nin üçüncü dünyayı hedefleyen ve bu ülkelerin ekonomik kalkınmalarını kendi güvenliğinin bir sigortası gibi gören modernleştirme politikası bu iç içeliğin örnek bir göstergesidir (Bostanoğlu 1999: 237).

Amerikan politikasında, etkin ve hazır bir askeri gücün varlığı, her zaman için önemli bir araç ama aynı zamanda da hedef olmuştur. Sovyetlerin savaş sonrasında, tehdit unsuru olarak algılanması ve sunulmasına paralel biçimde, tarihin barış zamanında kaydettiği en büyük askeri güç meydana getirilmiştir. ABD, 1980'lerin başında kendisini dünya olaylarının belirleyicisi olarak, varlığını yeniden ortaya koymak ihtiyacını hissetmiştir. Jeane Kirkpatrick'e göre, ABD, büyük olmak için iyi olmak zorunda değildir; hatta iyi olmaya çalışmak, çoğu zaman büyük işler gerçekleştirmeye de engel olmaktadır (Bostanoğlu 1999: 285-286).

ABD demokrasiyi dünya çapında yayma stratejisi izlemiştir. Bunun arkasında yatan şey, demokrasilerin birbirlerine saldırmadığı şeklindeki inançtır. 1980'lerden sonra ABD, artık müttefiklerin de ortak savunma harcamalarının yükünü üstlenmesi için baskı yapmaya başlamıştır (Gürler 2005:115-117).

Vietnam sonrasında ABD içe dönüklük psikolojisini bırakmıştır. Bu psikolojinin yerini kendine güvenen ve cesur bir Amerika almıştır ve uluslararası arenada dışarıya dönük bir politika izleyen Amerika ortaya çıkmıştır. Ford ve Carter, Vietnam ve Watergate'in içteki

izlerini silmeyi başarmışlardır. Dışta ABD'nin eski global gücüne ulaşması da Reagan'ın politik zaferi olmuştur. Bush dünyanın askeri ve teknik olarak en gelişmiş, ülkesinin başına geçmiştir. Bush'un dış politikası, genelde Reagan'ın yapabildiklerini sürdürmek veya iyileştirmek üzerine kurulmuştur (Bostanoğlu 1999: 289-299).

NATO, AB devletleri ve ABD, Soğuk Savaş sonrasındaki hiçbir askeri harekate ya da çatışmaya kendi içlerinde tamamen birlik halinde girmemişlerdir. Örneğin bir nükleer güç olan Fransa, Irak'ın uçuşa yasak bölgesini defalarca ihlal etmiştir. ABD hegemonyasının bir aracı niteliğindeki kurumlar, IMF, Dünya Bankası, OECD, NATO gibi uluslararası örgütler yanında, Washington'un tek yanlı ya da ikili anlaşmalar çerçevesinde doğrudan kontrolünde tuttuğu barış gönüllüleri gibi kuruluşlar Amerikan dış politikasının araçlarından biri halinde çalışmaktadırlar. Ortaya çıkan dünya düzeninde yeni olan şey, Birleşik Devletlerin, ilk kez olarak, ne dünyadan elini eteğini çekebilmekte, ne de ona hükmedebilmekte olmasıdır. Amerika Soğuk Savaş'ta, savaş yapmadan zaferi gerçekleştirmiştir. Öyle bir zafer ki, şimdi Amerika'yı George Bernard Shaw'un söylediği çıkmazla karşı karşıya getirmektedir: "hayatta iki trajedi vardır: biri gönlünün istediğine kavuşamamak, diğeri de ona kavuşmaktır." (Bostanoğlu 1999:364).

Dünyada yer alan mal ve hizmet üretiminin ciddi bir bölümü ABD tarafından veya ABD'ye bağlı kuruluşlarca gerçekleştirilmektedir. Uluslararası ve ulusal işletme yöneticiliği merkezi ABD'de bulunmaktadır. Dünya finansal sisteminde kredi kontrolü Washington'un elindedir. ABD'nin para birimi olan dolar, evrensel para birimi olarak kabul edilmiştir. Dünya bilgi sistemi Amerika'nın denetimindedir (Bostanoğlu 1999:207). ABD'nin sahip olduğu bu ekonomik ve teknolojik güç, Türkiye'yi diğer ülkeler gibi Amerika ile yakın ticarî ve ekonomik ilişkiler kurmaya itmektedir.

1.3.2. Türkiye'nin Yaşadığı Dış Borç Krizleri ve Bu Krizlere Uygulanan İstikrar Programları

Dış borç krizi, ülkelerin özel veya kamu kesimi sebebiyle dış borcunu ödeyememesi durumudur. Hükümetlerin dış borçlarını döndürememeleri ve bunun üzerine başka ülkelerden yeni krediler bulma arayışına girmeleri, bunun neticesinde dış borçlarını karşılayamamaları ya da sorumluluklarını ileri bir tarihe atması şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Tufaner 2015:44).

Türk ekonomisinde istikrar politikalarını 1980 öncesi ve sonrası olarak değerlendirmek mümkündür. Çünkü ekonomi politikasında liberalleşme ve dışa açılma süreci 1980 sonrasına rastlamaktadır. Çünkü dış kaynaklara dayalı kalkınma stratejileri 1950 ve sonrası gelişen ABD- Türkiye ilişkilerine dayanmaktadır. 1990 sonrası görülen krizlerin temelinde finansal gerekçeler bulunmaktadır. 2000 yılının başında yürürlüğe giren “Enflasyonu Düşürme Programı” 2000 Kasım ve 2001 Şubat krizleriyle birlikte başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Turan 2005:1). Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizleri sonrası Türkiye’de pek çok insan işsiz kalmıştır ve halk büyük yoksulluk çekmiştir. Cumhuriyet döneminde iç ve dış faktörlerin etkisiyle yaşanan önemli ekonomik krizlerin nedenleri, türleri ve sonrasında uygulanan istikrar programları tabloda gösterilmiştir. Kaynak: (Çalapöver 2017: 114).

Tablo 4. 1978-2008 Yılları Arasında Yaşanan Krizler

	Krizin Nedenleri	Krizin Türü	Uygulanan İstikrar Programı
1978 Krizi	Petrol Krizleri, İthal İkameci Kalkınma Stratejisi, Stagflasyon, Döviz Yetersizliğinden Kaynaklanan Dış Borç Ödeyememe Durumu	Reel Sektör Krizi ve Dış Borç Krizi	24 Ocak 1980 Kararları
1994 Krizi	Yükselen Faizler Sonucunda Sürdürülemez İç Borç Dinamiği, Finansal Sistemdeki Deneyimsiz ve Yetersizlikler	İç Borç Krizi, Parasal Kriz, Bankacılık Krizi	5 Nisan 1994 Kararları
2000 Krizi	Döviz Kuru Çapısı Sonucunda Piyasaya Hızlı Giriş Çıkış Yapan Sermaye Hareketleri, Yüksek Kamu Borçlanması	Bankacılık Krizi, Parasal Kriz	GEGP
2001 Krizi	Yaşanan Siyasi Kriz Sonunda Döviz Kuruna Yönelik Spekülatif Ataklar Sonucunda Yaşanan Likitide Krizi, Yüksek Kamu Borçlanması	Parasal Kriz, Bankacılık Krizi	GEGP
2008 Krizi	Küresel Finans Krizinin Dünyada Yarattığı Deflasyon ve Talep Yetersizliği Sonucu Azalan Dış Ticaret	Reel Sektör Krizi	Sonrasında herhangi bir istikrar programı uygulanmadı

Türkiye, 24 Ocak 1980 Kararları ile birlikte ithal ikameci dış ticaret stratejisini bırakıp, yerine ihracata yönelik dış ticaret stratejisi uygulamaya başlamıştır. İhracata yönelik dış ticaret stratejisinin uygulanmaya başladığı 1980li yıllar, çevre ve komşu ülkeler ile ticarî ve ekonomik ilişkilerin hızla arttığı bir dönem olmuştur. 1990’larda Güneybatı Asya’da yaşanan olaylar ve Gümrük Birliği’ne dahil olduktan sonra AB pazarının belirli bir doygunluk noktasına gelmesi gibi bazı olumsuzluklar sebebiyle dış ticaret hacminde olumsuz gelişmeler yaşanmıştır (Aras O., Erdoğan E. 2013: 138).

24 Ocak 1980 Kararları şu şekilde özetlenilebilir (Uludağ ve Arıcan 2003: 47-48):

- ☐ İthalâtın serbest hale gelmesi,
- ☐ Türk lirasının aşırı değerlenmesinin önüne geçebilmek için “gerçekçi” esnek kur uygulamasının başlatılması,
- ☐ İhracat ve yabancı sermayenin teşviği, ihracata finansman ve sigorta alanlarında kurumsal desteğin sağlanması,
- ☐ Sübvansiyonların aşamalı bir şekilde azaltılması, uygulanan fiyat kontrollerinin kaldırılması,
- ☐ Faiz oranlarının serbestleştirilmesi (1 Temmuz 1980 tarihinde bu madde gerçekleştirilmiştir.)
- ☐ TL %48 devalüe edilmiş, dolar karşısındaki değeri 47 TL iken 70 TL’ye indirilmiştir.

Tüm bu kararların bir sonucu olarak Türkiye’nin dış ticaret yapısı da değişikliğe uğramıştır. Şubat 2001 krizini döneminde ise, AK Parti hükümeti sıkı para ve maliye politikasıyla yapısal reformlara dayanan ekonomik programı benimsemiştir. Program 3 Kasım 2002 erken genel seçimlerinden sonra uygulamaya konmuştur. Düşük enflasyon ve yüksek büyüme gibi bazı sonuçların arkasında “siyasi girişimcilik” ve “aracılık” vardır (Bakır 2006:22).

3 Mart 2001 yılında Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlığı’na atanan Kemal Derviş, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* ile ekonomideki temel sorunları ortaya koyarak bu sorunları kalıcı olarak çözmeyi amaçlamıştır. Toplumda oluşan güven eksikliğinin giderilmesi, makroekonomik politikaların enflasyonla mücadelede etkin kullanılması, sürdürülebilir büyümenin sağlanması, gelir dağılımında adaletin sağlanması ve son olarak

iktisadi etkinliği sağlayacak yapısal reformların gerçekleştirilmesi, bu amaç doğrultusunda ilk yapılması gerekenler olarak belirlenmiştir. IMF ve Dünya Bankası destekli “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” 14 Nisan 2001 tarihinde yrrlēe konulmuştur (Turan 2005:18).

DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde, Kemal Derviş, Ekonomi Bakanı olarak göreve başlamıştır. Kemal Derviş, 22 yıl Dünya Bankası’nda görev yapmıştır. 1996 yılında Ortadoēu Kuzey Afrika’dan sorumlu başkan yardımcılıēına yükselmiştir. Kasım 2000 ve şubat 2001’de yaşanan iki mali krizin ardından Kemal Derviş Türkiye’ye davet edilmiştir. Dünya Bankası’ndaki görevinden ayrılarak 3 Mart 2001 tarihinde Bülent Ecevit hkmetinde Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanlıēı görevini üstlenmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) ile müzakereleri yürüterek mali krizin en az hasarla atlatılmasını sağlamıştır. (Sabot June 2009: 4).

Kemal Derviş, *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* (GEGP)’nı açıkladıktan sonra kamu maliyesinden zelleştirmeye, Sosyal Güvenlik Kurumu’ndan tarım alanına yönelik, gelir sağlayıcı politikaları ön plana çıkarmıştır (Alpaydın 2011:22). Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı, Türkiye ekonomisi için bir dönüm noktası niteliēindedir. Uygulanan GEGP sonrası, ülkeye yabancı sermaye girişi de artmış, 2001 yılı sonrasında Türkiye ekonomik kalkışa geçmiştir.

2008-2009 yılları arasında Amerika’da yaşanan ekonomik durgunluk, Türk ekonomisini de olumsuz etkilemiştir (Aktaş 2017:8-9). 2008 Küresel Finans krizinin nedeni, ABD’nin yařadıēı borç krizidir. Özellikle ABD ile yüksek ticaret hacmine sahip ülkelerde kriz etkisini daha çok hissettirmiştir. Kriz sonrası dünya ekonomisi toplamda %0,7 daralmıştır. 2007’nin sonlarına doēru ABD’de başlayan kriz, yayılma etkisiyle içinde sistematik riskler de barındırdıēı için 2008 ve 2009 yıllarında tüm dünyada sistematik bir ekonomik kriz haline gelmiştir. Ülkelerin ekonomik yapılarına göre yaşadıkları ekonomik krizler finansal kriz ya da reel sektör krizi olarak ayrılabilir (Aslanoēlu: 324-336).

Tablo 5. Ekonomik Göstergeler (1980-1990)

Yıllar	Nüfus (Bin Kişi)	Büyüme Hızı (%)	GSYH (Bin TL)	İthalat (milyon \$)	İhracat (milyon \$)
1980	44.439	-2,4	7.031	7.909	2.910
1981	45.540	4,9	10.621	8.933	4.703
1982	46.668	3,6	14.104	8.843	5.746
1983	47.864	5,0	18.693	9.235	5.728
1984	49.070	6,7	29.570	10.757	7.134
1985	50.307	4,2	47.177	11.344	7.959
1986	51.480	7,0	68.663	11.105	7.457
1987	52.370	9,5	100.445	14.158	10.190
1988	53.268	2,1	173.709	14.335	11.662
1989	54.192	0,3	305.579	15.792	11.625
1990	55.120	9,3	528.369	22.302	12.959

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Ekonomik Göstergeler

Tablo 5'te Türkiye'nin 1980-1990 yılları arasındaki nüfusu, büyüme hızı, GSYH'sı, ithalat ve ihracat rakamları gösterilmiştir. Tabloya göre 1980 yılında Türkiye'nin büyüme hızı gerilemiştir. Turgut Özal'ın iktidarda olduğu ve Türkiye'nin dış dünyaya en fazla açıldığı yıllardan olan 1987'de Türkiye'nin büyüme hızı 9,5 olmuştur ve ihracat ve ithalat artmıştır.

1.3.3. Türkiye- ABD İlişkilerini Etkileyen İç ve Dış Unsurlar

Türk dış politikasının Soğuk Savaş yıllarına rastlayan dönemi Batı Avrupa ve özellikle ABD ile kesin işbirliği dönemi olarak değerlendirilebilir. Batı ile geliştirilen ilişkilerin amaçları kısaca şöyle özetlenebilir (Armanoğlu 1993:419):

- İkinci Dünya Savaşı ve sonrası Türkiye'nin toprak çıkarlarıyla ters düşen Sovyet tehdidi,
- Türkiye'de iktidara gelen yönetimlerin Türkiye'nin ekonomik kalkınmasını sağlamada gerekli gördükleri dış yardıma ulaşma çabası,
- Batılılaşma hareketini güçlendirme isteğidir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ortam iki kutba ayrılmıştır. Türkiye dış ilişkilerinde mevcut uluslararası siyasal ortamdan ciddi anlamda etkilenmiştir. ABD Başkanı Truman, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askerî yardımda bulunma yetkisinin verilmesini talep etmiştir. Talep kabul olmuş, Truman yardımı başlamıştır. Bu yardımın 300 milyonu Yunanistan'a, 100 milyonu ise Türkiye 'ye verilmiştir. Truman Doktrini'nin uygulamaya konması sonrasında kapitalist ekonominin bir gerekliliği olarak Avrupa'yı ekonomik olarak yeniden kalkındırma amacındaki Marshall yardımlarından da yararlanmıştır. Böyle bir uluslararası ortam da Türkiye'nin ABD ve Avrupa yanlısı dış politikası, Kıbrıs bunalımına dek sürmüştür (Bostanoğlu 1994:94-98).

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında bu politika hedeflerinin somut sonuçları da ortaya çıkmıştır. Özellikle Demokrat Parti iktidarı boyunca Batı ile ilişkilerde daha aktif bir dış politika yürütülmesi gündeme gelmiştir. Dönemin başında Kore Savaşı'na asker gönderilmesi ve NATO üyeliği Batı ile özellikle ABD ile ilişkilerde ön plana çıkan konular olmuştur. Türkiye'nin NATO üyeliğinin Kore Savaşı'na müdahil olmasına bağlanması üzerine Başbakan Adnan Menderes ABD ile görüşmelere başlamıştır. Kore TBMM gündemine Haziran 1950'de gelmiş, Hükümet ise TBMM onayı olmaksızın Kore'ye 4500 kişilik bir tugay gönderme kararı almıştır. Hükümet ise bu konuda BM çağrısı olduğu ve herhangi bir devlete savaş ilan edilmediği gerekçeleri ile TBMM onayı alınmaması eleştirilerine karşı çıkmıştır (Arı 1992: 57-61).

Türkiye soğuk savaşın en yoğun biçimde yaşandığı yıllarda NATO üyeliğiyle birlikte ABD ile ilişkilerini geliştirmiştir. Daha sonra 1960'lı yılların başında Türk dış politikasını ilgilendiren en önemli gelişme kuşkusuz, halen süren Kıbrıs Sorunu'nun ortaya çıkmış olmasıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında güç kazanan Rumların Enosis planları, bu süre içerisinde sömürge idaresi ile sömürge halkı arasında kalan bir milli sorun niteliği taşıymışken savaş sonrasında bu durum değişmiş ve sorun Yunanistan'ın BM'e başvurusu nedeniyle

uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu durumda Türkiye adadaki Türk toplumu ve Türk halkına olan ilgisini açıklamış, adadaki Türk toplumunu yalnız bırakmayacağını ve hukuki statükonun karşı taraf lehine bozulmasına izin vermeyeceğini belirterek uyuşmazlığa taraf olmuştur. İngiltere, 1955'te iktidar değişikliği sonrasında Kıbrıs'ta da sorunu çözme amacıyla girişimlerde bulunmaya başlamıştır (Arı 1992:57). ABD ve NATO'nun baskılarıyla, Türkiye ve Yunanistan ikili müzakerelere girişmişlerdir. İki devletin başbakanları arasında 5–11 Şubat 1959'da Zürih'de yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilerek, bu bağımsız devlet içinde Kıbrıs Türk Toplumunun hürriyet ve yaşama haklarını garanti altına alan anayasa esasları ile diğer ilgili anlaşmalar tespit edilmiştir. Bu anlaşmalar, 19 Şubat 1959'da Londra'da, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumları temsilcileri tarafından imza edilmiştir. Zürih ve Londra Antlaşmaları esasına göre, *Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası* oluşturulmuştur. Tüm bu gelişmelerin neticesinde, Türk ve Rum tarafının dâhil olduğu ortak "Kıbrıs Cumhuriyeti" resmî olarak "16 Ağustos 1960'da kurulmuştur. Ancak Rumların Türklere yönelik olumsuz politika ve eylemleri nedeniyle kısa sürede iki toplum arasında sorunlar ortaya çıkmıştır (Ambrosia 1992:120-122).

1 Ocak 1964 tarihinde Makarios, 1959–1960 Antlaşmaları'nı tek taraflı feshettiğini ilân etmiştir. Bunun sonucunda Ada'nın çeşitli yerlerinde Türkler saldırıya uğramışlardır. Bunun üzerine Türkiye, 13 Şubat 1964'te BM Güvenlik Konseyi'ne başvurmuştur. BM Güvenlik Konseyi, 4 Mart 1964 tarihli ve 186 sayılı kararı ile Kıbrıs'a, BM Barış Gücü konuşlandırılmasına karar vermiştir. Süreç decam ederken İsmet İnönü, adaya müdahale etmeye karar verdiğini açıklamıştır. Türk uçakları adada uyarı uçuşları yapmıştır. Bu durum ABD'nin tepkisini çekmiş, 1964 Haziran'ında *Johnson Mektubu* olarak anılan uyarılarla, Türkiye'ye karşı ciddi bir yaptırım tehdidi yollanmıştır. Türkiye-ABD açısından hayati öneme sahip olan Johnson'un mektubunun ana noktaları şu şekilde özetlenebilir (Gönlübol ve diğerleri 1996:213-214):

- Türkiye müdahale etmek için antlaşmalardaki tüm koşulları yerine getirmemiştir.
- Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi onu Sovyetler Birliği ile karşı karşıya bırakabilir. Bu durum da NATO ve ABD Türkiye'yi savunmayabilir.
- Amerika'nın Türkiye'ye vermiş olduğu silahlar savunma amaçlıdır, Kıbrıs'ta kullanılamaz.

Johnson Mektubu Türk Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktası kabul edilmiş ve Türk Dış Politikası'nda değişik alternatifler aranmasına vesile olmuştur. Bundan sonraki süreç Sovyetler Birliği ve Bağlantısızlara açılımın başlangıcı sayılmaktadır. Türkiye, Batı ile olan ittifakına arkasını dönmeden fakat NATO üyeliğinin güvenlik sağlama konusunda pek de

yararlı olmayacağını görüp uluslar arası alanda yeni ilişkiler kurmaya gayret etmiştir (Uslu 2000:203).

1965'ten 1980'lere dek geçen süre içerisinde Türk iç ve dış politikasında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası ilişkilerin 1960'lardan sonra hızlı bir değişim göstermesi Türkiye'nin dış politikasına da yeni boyutlar kazandırmıştır. Dönem boyunca Türkiye'nin dış politikasını şekillendiren en önemli gelişme kuşkusuz Kıbrıs sorununun çatışmaya dönüşmesi ve Türkiye'nin dış politika yönelimini etkilemesidir. Kırk yılı aşkın süredir çözilemeyen uluslararası sorunlardan birini oluşturan Kıbrıs meselesi, Rumların ulusal hedef olarak belirledikleri Kıbrıs'ı Yunanistan ile birleştirme hedefleri olan Enosis'i gerçekleştirme hayalleri yüzünden 1960 Ortaklık Cumhuriyetini yıkmaları sonucu ortaya çıkmıştır. Adada yaşanan şiddet olaylarının Türklerin yaşamını imkânsız hale getirmesi Türk kamuoyunda yoğun tepkilere neden olmuştur (Armaoğlu 1993:120-122).

Kıbrıs sorunun ortaya çıkması ve gerilen Türkiye Yunanistan ilişkilerinin bir sonucu olarak Fener Rum Patrikhanesi de Türkiye'yi uluslararası alanda meşgul eden konulardan biri olmuştur. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde normal görev alanında faaliyet gösteren Patrikhane, II. Dünya Savaşı sonrası problem haline gelmeye başlamıştır. Patrikhane'nin ekümeniklik talepleri Türk hükümetleri tarafından reddedilmiştir. Kıbrıs bunalımı Türkiye'nin ABD ile ilişkilerinde de krize neden olmuştur. Türkiye ve ABD arasında 1972 sonbaharında yürürlüğe giren antlaşma sonucunda Türkiye'deki afyon üretimi yasaklanmıştır. Ancak 1 Temmuz 1974'te bu yasağın kaldırılması ve 20 Temmuz 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'nın başlaması üzerine, ABD'deki etkili Rum lobisinin de faaliyetlerinin bir sonucu olarak 19 Aralık 1974'de Temsilciler Meclisi ve Senato 1975 tarihine kadar Türkiye'nin bazı şartları yerine getirmemesi halinde, askeri yardımın kesilmesi konusunda antlaşmaya varmış ve sonuç olarak ABD'nin Türkiye'ye karşı silah ambargosu resmen Şubat 1975'te yürürlüğe girmiştir (Çağrı 2002:347-351).

1978'de Başbakan Ecevit Amerikan silah ambargosu, Kıbrıs'ta yaşanan gelişmeler ve Türk Yunan karşıtlığının Türkiye'nin savunma politikasında yeni bir anlayışı gerektirdiğini düşünerek Yeni Ulusal Savunma Kavramı'nı ortaya atmıştır. Buna göre (Sander 1998:225-228):

- Türkiye'nin daha küçük, ama daha etkin silahlı kuvvetlere ihtiyacı vardır,
- Öz kaynaklarımıza dayalı bir ulusal savunma sanayi geliştirilmelidir.
- Kuvvetlerimizi kuzeyden (Sovyet cephesinden), batıya (Yunan cephesi) kaydırabilmemize izin veren esnek bir savunma planımız olmalıdır.

Türkiye'nin güney komşuları ile ilişkilerinde de 60'lı yıllarda meydana gelen en

önemli gelişme Kıbrıs bunalımı ve bunu izleyen 17 Aralık 1965 tarihli BM kararı olmuştur. Bu kararın BM Genel Kurulu'nda büyük çoğunluk tarafından desteklenmesi Türkiye'nin uluslararası sistemde kendisini yalnız hissetmesine neden olmuş ve Üçüncü Dünya, özellikle de Güneybatı Asya ülkeleri ile iyi ilişkiler kurulması gündeme gelmiştir. Sonuç olarak Türkiye bu dönem sonrası İsrail ve Batı'ya karşı Arap davasını daha çok desteklemeye başlamıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Güneybatı Asya politikasında değişim daha fazla ortaya çıkmış; Türkiye 1967 Arap İsrail Savaşı'nda ABD'ye İsrail'e yardım etmesi için Türk üslerini kullandırmayacağını bildirmiş, ilk olarak 1969'da olmak üzere İslam Konferansları'na katılmaya başlamıştır. 1970'li yılların başında Türkiye'nin Güneybatı Asya ve Arap ülkeleri ile ilişkilerinde etkili olan faktörlerden biri de petrol bunalımının ortaya çıkması olmuştur. Bu süreçte 1973 Arap İsrail Savaşı'nda Türkiye daha büyük bir güçle 1967 garantilerini yenilemiştir. 1980'de ise İsrail'in Kudüs'ü yeni başkenti ilan etme kararı Türkiye tarafından reddedilmiştir (Kirişçi 2000:69-71).

Uluslararası alanda komünizme karşı ideolojik mücadele yürüten ABD'nin öncülüğündeki Batı Bloğu, 1979'daki İslam Devrimi'nden sonra İran'ı kaybetmiştir. İran'ın rejim değişikliği sonrasındaki Batı karşıtı dış politikası, Türkiye'nin Batı için taşıdığı stratejik önemi arttırmış, Ayrıca Sovyetler Birliği'nin 26 Aralık 1979'da Afganistan'a yaptığı müdahale, Türkiye'nin stratejik konumunu daha da güçlendirmiştir. Bu nedenle ABD ile ilişkilerde yakın bir dönem yaşanmıştır (Koçer 2003:76-77).

12 Eylül yönetimi döneminde genel olarak Türkiye'nin Üçüncü Dünya ve İslam ülkeleri ile ilişkilerinde bir gelişme yaşanmıştır. Bu dönemde Arap ülkeleriyle de ekonomik ilişkilerin artırılmasına çalışılmıştır. Yine bu dönemde Türkiye'nin İslam dünyasıyla olan yakınlaşmasının odak noktasını İslam Konferansı Örgütü (İKÖ) oluşturmuştur. Gerçekte 12 Eylül sonrasında İslam ve Doğu dünyası ile ilişkilerin artması ani bir gelişme değildir. Ordunun yönetime el koymasından kısa bir süre sonra kurulan Bülent Ulusu hükümetinin programında da Filistin halkının haklı davasına desteğin süreceği kaydedilmiştir (Çayhan ve Ateşoğlu 1996:103-104).

Ulus hükümeti (20 Eylül 1980-13 Aralık 1983) döneminde Türkiye'nin İslâm ülkeleri ile ilişkilerinde büyük siyasal ve ekonomik gelişmeler kaydedilmesi ve Cumhuriyet tarihinde görülmedik şekilde İslami izler taşımasının en önemli nedenlerinden biri Türkiye'nin askeri müdahale sonrası Avrupa'dan dışlanmasıdır. 1980 sonrası Türkiye'nin güney komşuları Irak ve Suriye ile ilişkileri, gerek 12 Eylül rejiminin baskıcı ortamı, gerek İran-Irak Savaşı nedeniyle kuzey Irak'taki güç boşluğundan beslenen PKK sorunu ve bu sorunla bağlantısı göz ardı edilemeyecek *Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)*'in hayata

geçirilmesi ile alevlenen Fırat ve Dicle sularının paylaşılmasında ortaya çıkan anlaşmazlıklar damgasını vurmuştur (Okan 2004: 230).

Türk-Amerikan ikili ilişkilerinde en önemli bölgesel çıkar çatışması, 1990'lı yıllarda Körfez savaşı sonrasında meydana gelmiştir. Körfez krizi sonrası Irak'a uygulanan yaptırım ve ambargolar, en önemli ticaret ortaklarından olan Türkiye'yi olumsuz etkilemiştir. Türkiye, Körfez krizi ile birlikte uğradığı ekonomik zararı en düşük seviyelere çekmek için söz verilen ekonomik yardımlardan yararlanamamıştır. Bu durum Türkiye'nin, Irak'a uygulanan yaptırımların en aza indirilmesi ve dolaylı ticarete izin verilmesi gibi alanlarda girişimde bulunmasına neden olmuştur. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen sürdürülen Türkiye ile Irak arasındaki sınır ticareti Amerikan yönetiminin sık sık eleştirilerine maruz kalmıştır. Amerikan politikaları ile çatışan bu politikalar Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1996 yılında Irak'la olan sınırlı ticarete izin vermesiyle yasal bir zemine kavuşmuştur (Kirişçi 2000:46).

Körfez krizi, Türkiye'nin Batıya karşı bağıllığının denendiği, bunun yanında Doğu Bloğu ile olan ilişkileri devam ettirme konusunda kararlılığını gösterdiği bir deneyim olmuştur. Kriz ile birlikte Türkiye, Batı ile yakın bir işbirliği içine girmiştir. Bu durum bölgesel dengeleri, tarihsel ve kültürel bağları daima göz önünde bulundurmak zorunda kılmıştır (Molla tarihsiz:38).

1.3.4. Türk-Amerikan İlişkilerinin Dayandığı Temel İlkeler ve Antlaşma Kaynakları

Türk Hükümetleri ile Amerikan yöneticileri arasında II. Dünya Savaşı'nın sonunda çeşitli ikili anlaşmalar imzalanmaya başlamıştır. Bu anlaşmalarla Amerika, Türkiye topraklarında asker bulundurma, askeri üs ve tesisler kurup, bunlardan yararlanma olanaklarını elde etmiştir. Çoğunlukla hükümetler arasında yapılmış olan bu sözleşme ve antlaşmaların tümüne, Türk dış politika tarihinde ve kamuoyunda "ikili anlaşmalar" adı verilmiştir. Türkiye-ABD arasında ilk ikili anlaşma 23 Şubat 1945 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Amerika'nın 1941'de çıkardığı "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"ndan yararlanan ülkeler arasına savaşın sonlarına doğru Türkiye'de alınmış olmuştur. Türk-Amerikan ilişkilerinin özellikle askeri alanda gelişmesiyle orantılı bir şekilde iki ülke arasında çok sayıda askerî, ekonomik ve teknik ikili anlaşmalar imzalanmıştır. ABD'yle yapılan ikili anlaşmaların sayısı konusunda, birbiriyle çelişkili rakamlar öne sürülmektedir. Bunun gerekçesi anlaşmaların ciddi bir çoğunluğunun gizli kalmasıdır (Armaoğlu 1993:184-191).

İkili anlaşmaların sadece bir kısmı kamuoyuna açıklanarak nota değişimi yoluyla gerçekleştirilmişti veya yürütme anlaşması niteliğini taşıyordu. Bunlara ek olarak, Türkiye’de değişik faaliyetleri gerçekleştiren Amerikan personelinin hukuki statüsünü düzenleyen, Amerika tarafından sağlanan silah sistemlerinin, Türkiye’ye yerleştirilmesini konu edinen birçok gizli yürütme anlaşması ve nota değişimi de gerçekleştirilmişti. Haziran 1954’te imzalanan Askeri Tesisler Antlaşması bu anlaşmaların en önemlilerinden birisiydi (Pehlivanoglu 2003:34-36).

İkili Anlaşmalar, Türkiye’nin NATO’ya girişini onaylayan kanunla, *Kuzey Atlantik Antlaşmasına Taraf Devletler Arasında Kuvvetlerin Statüsüne Dair Sözleşmeyi* onaylayan 6427 sayılı kanunların, verdiği yetkiye dayanarak, yürütme andlaşmaları biçiminde ya dışişleri bakanlığı ya da –teknik nitelikleri dolayısıyla- askeri makamlar, tarafından imzalanıp yürürlüğe konulmuşlardır. Türkiye ile Amerika arasında yapılmış ve tarafların yasama organından geçirilmemiş ikili anlaşmaların sayısı 54’tür. Bunların üçü 1947 tarihinde imzalanmış ve 5123 sayılı kanunla onaylanmış olan “Türkiye’ye yapılacak yardım hakkında antlaşma” gereğince yapılmışlardır. Geri kalanların 31’i 1950-1960 yılları arasında, 20’si de 1960’tan sonra imzalanmışlardır (Sönmezoğlu 2005:63-64).

Kamuoyunda İkili Anlaşmalarla ilgili genel hoşnutsuzluk, özellikle 1964 Kıbrıs Krizi sırasında ABD’nin tutumunun da etkisiyle başlamıştır. Bu ortamda Türkiye’deki muhalefet partileri, basın ve Genelkurmay Başkanlığı, hükümetten kaç tane oldukları bile tam olarak bilinemeyen ikili anlaşmaların kapsam ve niteliği ile ilgili bir planın çıkarılmasını istemişlerdir. Ayrıca ülkedeki ABD varlığı ile ilgili konuların da kamuoyuna açıklanması bekleniyordu. Türk Dış işleri Bakanlığı da konuya ilişkin olarak gerçekleştirdiği bir inceleme sonucunda, bütün asker anlaşmaların bir temel anlaşmada toplanarak, gizli olanlarının da gizli protokollerle bu anlaşmaya eklenmesi gerektiğine karar vermiş; konuya ilişkin görüşme talebinin ABD’ye iletilmesinin ardından resmi görüşmeler, 1966 yılı içerisindeki birtakım öngörüşmelerden sonra 20 Ocak 1967 tarihinde başlamıştır. Bu sürecin başlangıcında 7 Ocak 1966’da Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, “Amerika Birleşik Devletleri’yle aramızda imzalanmış olan ikili anlaşmaları gözden geçiren bir çalışma içinde” olduklarını belirtmiştir. Bu açıklama belki de Johnson Mektubu’nun kamuoyuna açıklanmasından önce ikili anlaşmalar ve bununla bağlantılı üslerle ilgili yapılacak çalışmaların ilk işaretlerinden birisidir. Bu arada bir süre önce İncirlik’teki U-2 casus uçağının, Sovyetler’in düşürmesi ve daha sonra Karadeniz’de düşen B-57 tipi bir hafif bombardıman uçağı, Türkiye’yi güç durumunda bırakmıştır. Bu olayların sonucunda Amerika ile aramızda ikili anlaşmalara göre kurulmuş olan Amerikan üslerinde bulundurulacak uçak tiplerinin tespiti için Dışişleri

Bakanlığı ile Genel Kurmay arasında çalışmalara başlanmıştır. 1966 yılının Nisan ayında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Amerikan Büyükelçisi Parker Hart arasında geçen görüşmeden sonra; Türkiye'nin NATO'ya girişinden bu yana Amerika ile imzaladığı ikili anlaşmaların çoğunun, uygulamada gerçek amacından uzaklaştığı, bu anlaşmaların dışında bazı uygunsuz kurallar meydana getirdiği belirtilmiştir. Türkiye'nin bu anlaşmaları bir ana anlaşma içine toplamak ve bunlara yeni bir anlam vermek arzusunda olduğu açıklanmıştır (Bölme 2012:196-197).

Başbakan Süleyman Demirel, Nisan 1966'da basına Amerika ile NATO Anlaşması çerçevesinde imzalanan ikili anlaşmaların sayısının 55 civarında olduğunu ve bunların bizim düzenimiz açısından bir tek anlaşma haline getirilmesi için çalışıldığını açıklamıştır. Başbakanlığı döneminde bir dizi basın açıklaması ile kamuoyuna bilgi veren Süleyman Demirel, bunlardan birisinde yıllarca Amerikan üslerinin eleştirileri ile birlikte anılacak olan “Türkiye’de üs yoktur. Türkiye’de tesisler vardır” açıklamasını yapmıştır. Türkiye’de yer alan üs ve tesislerin Amerika’nın kullanmasını öngören anlaşmanın yerini “Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşması” almıştır. Bu anlaşma ile Türk yöneticilerine göre, Türkiye’deki üs ve tesisleri Amerika’nın kullanması, bir başıboşluktan kurtarılıyor ve bir disiplin içine alınıyordu. Fahir Armaoğlu’na göre, o güne kadar Türkiye’de sahip olduğu geniş hareket serbestliğini, Amerika bu anlaşma ile kaybetmiştir. 1969 yılının Temmuz ayında ise Türkiye ile Amerika arasındaki anlaşmaların güncel metni Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil ile Amerika Büyükelçisi William J. Handley tarafından imzalanmıştır. Bu olay basında “iki yıl dört ay süren müzakerelerden sonra imzalanan anlaşmaya göre üslerde Türkiye’nin denetleme hakkı var: Üslerin Mülkiyeti Türkiye’nin” şeklinde basına yansımıştır. Üslerdeki Amerikan personeli konusunda ise şu açıklama yapılmıştır: “Türkiye’deki müşterek savunma tesislerine tayin olunan Amerikan askeri personeli ile askeri personel tarafından kullanılan sivil müstahdem ve bunların yakınları, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına riayetle mükelleftirler. Milli bayrakların çekilmesine mütedair, Türkiye Cumhuriyeti mevzuatına uygun özel bir talimatname olacaktır” (Armaoğlu 1993:230-233).

Basına 1969 ikili anlaşmasının; Türkiye’nin tesis ve üslere, askeri ve sivil personel tayini yapabileceği, üs ve tesislerin teftiş hakkının Türkiye’ye verildiği, her iki tarafında anlaşmaları değiştirmek ve sona erdirmek hakkına sahip olduğu, milli ve olağanüstü hallerde üs ve tesislerde ihtiyaç duyulan kısıtlayıcı tedbirleri alma hakkına sahip olduğu açıklanmıştır. 1969 tarihli Türk-Amerikan İkili Anlaşması, “gerileyen Türk-Amerikan ilişkilerinde bir dönemeç olarak” değerlendirilmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı’nın 1969 ikili anlaşmasıyla ilgili açıklaması Tercüman gazetesi’nde şöyle yer almıştır: “...Türk kamuoyunun haklı bir

isyanla protesto ettiği “görev belgesi ve yargı yetkisi” Ankara ile Washington arasındaki yeni imza töreni ile (ki bu da yeni bir ikili anlaşmadır) farklı bir yörüngeye girmiştir. Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in açıklamasına göre, suç işleyen Amerikalıların görev başında olup olmadıklarının takdiri, bundan böyle Türk Genel Kurmayına bırakılacaktır. Böylece 1950’den sonra hortlayan kapitülasyonlar, bir miktarda olsa önlenecektir”. Diğer açıklamada Türkiye’deki üslerin Ankara’nın mülkiyetinde ve kontrolünde olmasına yönelik prensip anlaşması ile ilgiliydi. Ancak bu konuda Mehmet Barlas, aynı görüşte değildir: “...Bu iki önemli noktayı kapsayan (“Görev Belgesi ve Yargı Yetkisi” ile “Üslerin Kontrolü”) Çağlayangil’in konuşması yine iki nokta ile gölgelenmektedir. Birincisi, milli bağımsızlığımızı hiçe sayan ve sayılarını yetkililerin bile şaşırdığı ikili anlaşmalar, teker teker veya ayrı bir bölüm halinde ele alınarak bir düzene sokulamaz. Bu ancak NATO içinde kalmanın gerçekçi bir tartışma ile fayda-zarar hesabına dayanması sonucunda değerlendirilecektir. Böylece NATO antlaşmasının 3. maddesi yardımıyla imzalanan ikili anlaşmalar temelden ele alınır. İkinci nokta ise geçmişten ders alması gereken hükümetlerin imzaladıkları yeni metinleri parlamentoya getirmeleridir. Bizi bağlayan maddelerin neler olduğunu hiç olmazsa bundan sonra bilebiliriz...” Bir ay sonra da Dışışleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Senatoda ikili anlaşmalardan bazılarının kaybolduğunu açıklamıştır. 1970 yılında ise Başbakan Süleyman Demirel, basına “1945 yılından bu yana savunma ve ortak savunma konusunda 91 anlaşma yapıldığını” açıklamış, yapılan anlaşmaların dökümünü şu şekilde belirtmiştir (Merih, 2006:87-90; Dilek, 2010: 300-311).

	Adet
Kanunla Onaylanan Anlaşmalar	16
Harita Anlaşmaları	12
Yürürlükten Kalkmış olan	6
Bilimsel Anlaşmalar	4
Yardım Anlaşmaları	26
NATO ittifakı içinde alınan kararlar gereğince yapılanlar	14
1954 Askeri Kolaylıklar Anlaşmasından güç alanlar	13
Toplam	91

İkili Anlaşmaların sayısının bu kadar çok olmasının birçok nedeni olduğu ileri sürülmektedir: Bunlardan birincisi, ikili anlaşmaların devletin çeşitli makamları ile yapıldıkları ve bunların bir kısmının yazılı olmasına karşılık, diğerlerinin yüz yüze yapılan konuşmalarda veya telefon görüşmelerinde varılan sözlü anlaşmalar biçiminde olduklarıdır.

Daha sonra ikili anlaşmaların bir kısmının yerine geçmek üzere, temel bir anlaşma hazırlanması için iki devlet arasında yapılan görüşmelerde, bu anlaşmalardan bazılarının metinleri dahi bulunamamıştır. Öyle anlaşılmaktadır ki Amerikalılar, çeşitli gerekçelerle elde edemedikleri hakları, ülke içinde diğer bir makama başvurarak sağlama yoluna gitmişlerdir. Böylece bazen birbirinden haberi bile olmadan Türk makamlarıyla ayrı ayrı anlaşmalar yapılmıştır (Gönlübol ve Kürkçüoğlu 1996:505).

1.3.5. Küreselleşmenin Uluslararası Ticarete Etkisi

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan Soğuk Savaş döneminde uluslararası politikaya kapitalist sistemin lideri ABD ile komünist sistemin öncüsü SSCB'nin belirleyici olduğu iki kutuplu bir sistem egemen olmuştur. Aralarında çekirdekli silahların yok edici etkisine dayalı bir dehşet dengesi kurmuş olan bu iki süper devlet askeri, ekonomik ve teknolojik hakimiyeti ellerinde tutarken Avrupa bu iki güç etrafında ikiye bölünmüştür. 1985 yılında SSCB'de Mikhael Gorbaçov'un yönetime gelmesi, ardından Doğu Avrupa ülkelerinde demokratikleşme hareketlerinin başlaması ve son olarak 1990 yılında başlayan Körfez Krizi ve ardından yaşanan Körfez Savaşı sonunda uluslar arası politikada yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni düzende uluslar arası politikada gücün yeni dağılımının nasıl olacağı bu bölümün tartışma konusudur. (Bal 2010:60).

1776 yılında, Kuzey Amerika topraklarındaki İngilizler, ana ülkeleri İngiltere'ye karşı bir kolon milliyetçiliği geliştirdikten sonra "birleşik koloniler" haline gelerek Londra'dan bağımsızlıklarını ilan ettiler. Bundan sonraki yüzyıl içinde (1800- 1870) altın ve toprak peşindeki yeni kitleler, Kızılderilileri kovalayarak ve katlederek "Vahşi Batı'yı" keşfettiler. Hızla gelişen ABD, sömürge olmaktan kurtulduktan sonra, 1889 yılında İspanya'yı yenerek, ilk kolonileri olan Filipinler, Puerto Rico ve Guam'a kavuştu ardından Hawaii'yi ilhak etti ve Panama'yla kanal anlaşması yaptı. Böylece 19. yüzyılda sömürge olmaktan, sömürgeci olmaya hızla terfi etmeye başladı (Çağrı 2004:63).

20. yüzyılın ilk çeyreğinde, I. Dünya Savaşı'na katılan ABD, bu savaştan galip çıktı ve Ocak 1918'de 14 maddelik "Wilson Barış Planı"nı ilan etti. 1945 yılında Japonların baskılarıyla II. Dünya Savaşına giren ABD Almanya'yı yendi. Manhattan Projesi ile geliştirdiği Atom bombasını, Japonya'ya (Hiroşima ve Nagazaki kentlerine) atarak savaşın hem galibi oldu, hem de savaşa bir insanlık dramı ile son vermiş oldu. II. Dünya Savaşı'nın ardından ABD ve SSCB arasında soğuk savaş başladı. Böylece dünya iki kutuba bölündü (Sosyalist-Kapitalist). 1969 yılında Ay'a çıkan ABD, 1975 yılında Vietnam'da hüsrana

uğradı. Bu yenilgi ABD'yi bir süreliğine dünya jandarmalığından vazgeçer gibi yaptıysa da 1981 uzayda iletişim devrimi, Sovyetlerin yıkılmasıyla 1990'da Moskova'da açılan MC Donalds lokantası, ABD'nin tekrar dünya hamiliğine soyunduğunun işaretini vermiştir. 1991 Körfez Savaşı ile Dünya ABD'nin teknolojisini izlemiştir. Sovyetlerin yıkılması ile dünyanın ayakta kalan tek süper gücü olarak 11 Eylül 2001 saldırısını bahane ederek önce Afganistan ardından Irak'ı işgal eden ABD, böylece açıkça egemenliğini ilan etmiş oluyordu (Kut 2000:43-44).

Almanya, Japonya ve ABD, ekonomik alanda kendi iç pazarları dahil, aynı pazarlar içinde büyük bir rekabet içindedirler. Özellikle de sermaye dolaşımı ve yüksek teknolojiye sahip endüstri dalları için rekabet etmektedirler. ABD rekabet etmede zorlandığı ekonomik sorunlarını daha çok üstün olduğu askeri ve siyasi gücüyle dengelemeye ve gidermeye çalışmaktadır. Bu da başta Almanya ve Japonya gibi ülkeler olmak üzere ekonomik olarak güçlü olan birçok ülkede huzursuzluğa yol açmakta ve direnişe neden olabilecektir (Çağrı 2004:67).

ABD'nin rekabet yoğunluğu Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Formu (APEC)'de ortaya çıkmaktadır. APEC liderliğine talip iki ülke vardır. Biri Japonya öbürü de ABD'dir. Japonya'nın Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı'nın APEC'teki en yüksek görevlisi Hidehiro Konno, "Asya ülkelerinin özgüvenleri giderek artıyor, artık itilip kakılmak istemiyorlar. Asya ülkelerinin Batı'dan farklı, Japonya'ya benzer bir sanayileşme, politika benimsemelerini sağlamak gerek" diyor (Göktaş ve Gülbay 1994:45-46).

ABD politik ve güvenlik alanında yayılmacı ve istilacı davranırken bunu ekonomik alanda da sürdürmektedir. Birleşik Devletler ekonomisi ve toplumsal yapısı bozulmaktadır. Sanayi ve imalat düşmekte bütçe ve ticari açıklar büyümektedir. Dış borç yükselmekte, sağlık ve eğitim sisteminde yeni ciddi sorunlarla uğraşmaktadır. Örneğin ABD'de New York'ta 575 kadına (1996 yılının ilk üç ayında) tecavüz edilmiştir. Cinayetler %15, oto hırsızlığı %10 düzeyinde artmıştır. ABD'de nüfusun %1'i, nüfusun %40'ının servetine sahiptir. Nüfusun 7 milyonu evsizdir. Uyuşturucu madde kullananların sayısı 26 milyondur. New York'ta kayıtlı 81.500 insan AIDS'lidir. ABD'nin toplumsal sistemi, kocaman bir eleğe benzer. Bütün insanlar tıktık bu eleğin üzerindedir. Eleğin delikleri, bir insanın ağa düşmesi için yeterli iriliktir. Elektteki insanlar, elenmemek için durmadan zıplayıp, elektteki insanların sırtına basarak yükselip, elekten düşmeme (yani sistem dışı kalmama) kavgası verirler. Bunun adı "Amerikan Rüyası"dır (Dedeoğlu 2008:32-37).

Özetle Soğuk Savaş bitmiş ve ABD bu savaştan galip çıkmıştır. ABD 1990'lı yıllara

askeri güç bakımından dünyanın en güçlü devleti olarak girmiştir. Ekonomik bakımdan da dünyanın en güçlü devleti olarak girmiştir. Ekonomik liderliği ispatlaması halinde, tekrar dünya düzenini kendi idealleri doğrultusunda şekillendireceği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak ABD'nin yeniden uluslar arası toplumların lideri olabilmesi ilk önce kendi ekonomisindeki sorunları aşmasına bağlıdır. Dolayısıyla ABD için artık askeri girişimden çok, özellikle Japonya ve Almanya karşısında ekonomik rekabet gücünü arttırmak öncelikli hedef olacaktır. Ancak, ABD'nin ekonomik çekişmesinin askeri çekişmeden çok daha farklı sonuçlarının olabileceğini de göz ardı etmemesi gerekir. Çünkü askeri çekişmede bir taraf galip diğer taraf yenik çıkarken, sonuç tartışmasız olarak kesindir. Ancak ekonomik rekabette ise kaybeden her iki taraf da olabilir (Çağrı 2002:72-73).

Küreselleşme insanlığı tek bir mekân içinde bulunmaya iten genel bir eğilim mahiyetindedir. Tek mekân, pazar, toplum, siyasî düzen gibi çok birden fazla unsuru göstermektedir. Küreselleşme bir çok süreçten meydana gelmiştir. Özellikle ekonomik ve ticarî ilişkilerle ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeyle hız kazanmıştır (Ateş 2006: Rapor). Ekonomik ilişkiler, siyasetin de küreselleşmesine bağlı olarak küresel bir hâl almaya başlamıştır. Her iki blok da kendi siyasî, toplumsal ve ekonomik yapısını tüm dünyaya aşlamaya çalışmıştır. Sonuç olarak siyasî ve ekonomik ilişkiler, dünya politikasını ve pazarını küresel hâle getirmiştir. SSCB ve etkisi altındaki ülkeler, en nihayetinde uluslararası ticaret aracılığıyla küresel piyasaya entegre olmuşlardır (Ateş 2012:98).

Küreselleşme, ülkeler arasındaki fizikî ve ekonomik egemenliğin parçalanacağını ima etmektedir. Toplumun sahip olduğu mevcut içtimai yapıların politik örgütlenmesinin temel biçimi olan ulus-devlet, aynı fayda ve kaygıyla, kolektiviteye bağlı insanlardan oluşan genel olarak kolektif bir kimlik duygusuyla uluslararası bir siyasal oluşum olarak tanımlanabilir. Küreselleşme, ulus-devlet otoritesini yitiren, yitirdiği otoriteyi uluslararası kurumlara devretmeye başlayan bir süreçtir. Buradan yola çıkılarak siyasal küreselleşme, siyasî sınırların, belirli toprak parçası üstündeki mutlak egemenliğin gücünü devlete yitirmesi anlamına gelmektedir. Yönetim sistemlerinde artan etkileşim ile birliite demokrasi, sivil toplum örgütleri, insan hakları ve özgürlükler; dil, din, etnik köken, bayrak vb. ulus-devletin yalnızca siyasî ve kültüre dayalı semboller düzeyinde bir sistem olduğu inancı değişmiştir. (Giddens 2010:54).

Ekonomik açıdan küreselleşme; “Malların, hizmetlerin, emeğin ve sermayenin serbest dolaşımı yoluyla girdi ve çıktılar için tek bir pazar yaratılması, ayrıca yabancı yatırımcılara ve yurtdışındaki vatandaşlara karşı bir ayrımcılık yapılmaması, dolayısıyla ekonomik anlamda

yabancı kavramının ortadan kalkması” dır (Wolf 2004:14).

1850 ile 1914 yılları arasında sermaye ve emtialar, dünya çapındaki büyük ulusal para birimlerinin (İngiliz Poundu, Hollanda Guldeni) dolaşım olasılığı ile sınırların ötesine serbestçe akmıştır. Bağımsız kaynak arzusunda olan Avrupa devletleri diğer bölgeleri sömürgeleştirmeye başlamıştır (Steger, 2013:67). Modern dönem, aynı zamanda hızlı nüfus artışının meydana geldiği bir dönem olduğundan, bu artışların çoğalmaları kültürel değişimleri yoğunlaştırarak geleneksel sosyal biçimleri değiştirmiştir. ABD, Kanada gibi ülkeler, göçün akışını izlemek ve çıkar elde etmek amacıyla küresel dünyada yerlerini almışlardır. Daha sonra, 1950'li yıllarda soğuk savaş, biri ABD hakimiyeti altındaki liberal-kapitalist kamp için, diğeri de Sovyetler Birliği'nin kontrol ettiği sosyalist dünya için ikiye bölünmüştür (Steger, 2013:68). Buhar makineleri ile üretim ve sermaye artmış ve yeni pazar arayışları ortaya çıkmıştır. Piyasayı genişletme arzusu da sömürgecilik yarattı ve ulusal sınırlar aşılmaya başlamıştır. Böylece küreselleşme bir emperyalizm aşamasını oluşturmuştur (Hirst & Thompson 2007).

Ekonomik serbestleşmenin temel aktörleri çok uluslu şirketlerdir. Çok uluslu şirketler, dünya çapında gösterdikleri faaliyetlere hukukî zemin kazandırmışlardır. II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası ekonomik sistemin değişmez kurumları olan *Dünya Bankası*, *Uluslararası Para Fonu* ve *Dünya Ticaret Örgütü* gibi uluslararası örgütler sisteme düzen getirmişlerdir. Bunun yanında teşvik edici rol üstlenmişlerdir. Uluslararası ticaret, yatırım ve finans alanlarındaki serbestleşme, küresel ortamda kurumsal olmaya çalışan kapitalizme hız kazandırmıştır (Ateş 2012: 108).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, soğuk savaş ortamı dünyayı yeniden şekillendirmeye başlamıştır. ABD'nin liderliğindeki Batı dünyası ve doğudaki SSCB liderliğinde gerçekleşen rekabet, 1945 itibarıyla SSCB'nin 1989-1991'de çökmesine değin dünyanın her bölgesini etkilemiştir. Batılı devletlerin muhafazakârlığı ve milliyetçiliği destekleyen ve yöneten bir ideolojiye sahip olması ve Sovyetler Birliği'nin din ve milliyetçiliği reddettiği bu ideoloji SSCB'nin çöküşü için bir strateji olmuştur (Ritzer 2010: 54-56).

Günümüzde serbest ticaret kuramı artık dünya ekonomisinin serbestleştirilmesi ilkesi üzerine kurulmaya çalışılmaktadır. Yalnızca ticaretin değil, yatırım ve finans hareketlerinin de serbestleştirilmesi, uluslararası alanda ekonomiye dair geliştirilmekte olan politikaların uygulanabilirliği ve dünyadaki ülkelerin tek bir pazar konumuna getirilmesi serbest ticaret kurumunun amaçları arasındadır (Ateş:2006).

1.3.6. Amerika Birleşik Devletleri'nin Siyasal Yapısı ve Ekonomi Politikası

ABD'de siyasî yapı, güçler ayrımı (seperation of powers), kontrol ve denge (check and balance) federalizm gibi üç önemli ilkeye dayanmaktadır. Yetkiler öncelikle federal düzeyde yasama, yürütme ve yargı organları arasında, sonra federal hükümet ile eyaletler arasında paylaşılmıştır. Yetkilerin böyle dağıtılması, bu organlar arasındaki çatışma ve işbirliğinin birbirini dengelemesine yol açarak, hükümetlerin daha etkili çalışmalarına yol açmaktadır. Bu ilkelerden, güçler ayırımına göre, Kongre yasaları yapmakta, Başkan bu yasaları uygulamakta, Federal Anayasa Mahkemesi ise, uygulamanın yasalara uygunluğunu denetlemektedir. Bununla beraber, uygulamada dile getirildiği ölçüde katı bir ayırımdan söz edilemez. Kontrol ve denge kuralı, öncelikle etkisini Kongre'nin iki meclisli (Temsilciler Meclisi ve Senato) yapısında göstermektedir. Ayrıca, Kongre'den geçen bir yasa Başkan tarafından veto edilebilirken, antlaşmalar ve üst düzey bürokratların atamaları Senato'nun onayını gerektirmektedir. Bunun dışında Kongre'nin ve Başkan'ın bir çok eylemi Anayasa Mahkemesi'nin mütalaasına tabidir (Öztürk 1993:21-28).

ABD'de dış politikanın oluşturulmasında başlangıcın nerede olduğunu tespit etmek, bir örümceğin ağının başlangıç noktasını bulmaya benzemektedir. Süreç bir parlamenter tarafından başlatılabileceği gibi, lobilerin baskısıyla veya başkanın bir kararıyla da başlayabilmektedir (Ataöv 2006:15).

Amerika Birleşik Devletleri'nin anayasa sistemi, dış politikanın saptanması ve yürütülmesi konusunda açık ve düzenli bir kılavuz teşkil edebilecek nitelikte değildir. Amerika Birleşik Devletleri'nde dış politika konusunda başlıca yetkili organlar Kongre (Senato ve Temsilciler Meclisi) ve Başkan'dır. Kongre ve Başkan'ın belirli bir davranış biçiminde birleşmeleri halinde, ulusal hükümetin dış politika konusundaki yetkisinin hemen hemen hiçbir hukuki sınırı yoktur. ABD'nin taraf olduğu andlaşmalara ilişkin olarak, Yüksek Mahkeme bu güne kadar hiçbir andlaşmanın Anayasa'ya aykırı olduğunu açıklamamıştır (Korkmaz 2018:31-32).

Amerikan sisteminde kuramsal olarak, önemli dış politika konularında karar alabilmek için, devletin yetkili iki organı Başkan ve Kongre arasında görüş birliğinin sağlanması gereklidir. Fakat, aslında Başkan'ın çok üstün bir durumu vardır ve tarihte bazı güçlü Başkanlar bu üstün durumlarından yararlanarak, dış politikanın oluşturulmasını ve yürütülmesini tekellerine alabilmişlerdir. Örneğin Başkan, diğer ülkelerle Senato'nun onayını gerektirmeyen yürütme anlaşmaları (executive agreement) yapabilmektedir. Başkan, bir antlaşma Senato'da onaylanmadığı veya Senato tarafından onaylanmasında problem

yaşayacağını düşündüğü durumlarda yürütme anlaşmasına başvurmaktadır. 1972’de imzalanan savunma silahlarını sınırlandıran SALT 1 doğrultusunda Başkan Nixon, SSCB ile saldırı silahlarının sınırlandırılmasını öngören yürütme anlaşmaları imzalamıştır (Efegil 2012:65-66).

Dış politika konularında Başkan’ın üstünlüğü başlıca iki nedene dayanmaktadır (Sander 2016:47-48): Bunlardan birincisi, Amerikan Anayasası’nın tüm yürütme yetkilerini, devletin başı olarak, Başkan’a vermesidir. Bu yetkiler, parlamenter sistemde Cumhurbaşkanılarına tanınan simgesel (sembolik) yetkilerden çok daha geniştir. Yine parlamenter sistemden farklı olarak, Başkan bu yetkilerini kullanırken bir organ adına değil, kendi adına hareket eder. ABD Anayasası bütün yürütme yetkisini doğrudan Başkan’a bırakmıştır. Bu anlamda Başkan, yetkileri açısından ülke hükümetini şahsında temsil etmektedir. Bununla beraber, Başkan yürütme gücünü kullanırken, başta kendisinin atadığı hükümet olmak üzere bazı yardımcılara da sahiptir.

Amerikan sisteminde, dış politika konularında Başkan’a üstünlük sağlayan ikinci durum, birinci ile yakından ilgili olmakla birlikte, daha geniş bir açıklamayı gerektirmektedir. Amerikan Anayasası’na göre Kongre, dış politikaya başlıca dört biçimde katılabilmektedir:

- Antlaşmaların devleti bağlayabilmesi için bunların Senato’da üçte iki çoğunlukla tasvip edilmeleri gerekmektedir.
- Savaş ilanı yetkisi yalnız Kongre’nin elindedir.
- Bir ödeneği gerektiren tüm dış eylemler, Temsilciler Meclisi’nin tasvibini gerektirmektedir.
- Diplomasi temsilcilerinin tayininde Kongre’nin tasvibinin alınması gerekmektedir. (Korkmaz 2018:36).
- Sermaye, yatırım ve kalkınma konularında *Dünya Bankası*, malî ve parasal istikrar konularında *IMF* uzman kuruluştur. Ticaretin serbest hale gelebilmesi içinse *Dünya Ticaret Örgütü*’nün kurulması konusu görüşülmüştür (Ateş 2012:204). Dünya Ticaret Örgütü’nün kuruluş amacı ise uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi olarak belirlenmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

1990 SONRASI TÜRK-AMERİKAN EKONOMİSİ VE DIŞ POLİTİKAYA YANSIMALARI

2.1. TÜRKİYE-AMERİKA ARASINDA İKİLİ SİYASÎ VE TİCARÎ ZİYARETLER VE BUNLARIN MAHİYETİ

Stratejik ortaklıklar, ortak kazançlar arayan iki devlet arasında yakın ilişkinin daha da sıkılaşmasını ifade ettiği için, 1990’larda devletlerin büyük stratejilerinin esasını oluşturmuştur. Bu ilişki türünde her iki devletin çıkarları paylaşılmaktadır. Stratejik ortaklıkta büyük ulusal stratejilerin gerçekleşmesi noktasında iki unsur söz konusudur. Öncelik (primacy) ve dengeleme (balancing) olarak ifade edilen bu unsurlar, aynı zamanda iki ülkenin politik çıkarları çatıştığında gerilimin artmasına da sebep olabilmektedir. Bu yönü ile stratejik ortaklık iki ülke arasındaki ilişkilerde istikrarsızlığa da sebep olabilen muğlak bir kavram olarak ifade edilebilir (Kay 2000: 16-17). Örneğin, Türk-Amerikan ilişkileri her ne kadar olumlu bir stratejik ittifak olarak tabir edilse de kavramın özüne ilişkin bu unsurlar dengesizliğe de neden olmaktadır.

Uluslararası ilişkilerde ortaklık kavramı yeni bir kavram değildir. Ancak stratejik kavramı ilk olarak askeri ve diplomatik ilişkileri ifade etmek için kullanıldığından içeriğini belirlemek zordur. Stratejik ortaklık kavramının kökeni 1990’larda Sovyetler Birliği ile ABD arasında Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenliğinin nasıl sağlanacağına yönelik karşılıklı tartışmalara dayanmaktadır. Avrupa’nın doğusunda Sovyetlerin etkisindeki müttefiklerin kutuplaşmasına karşın, batıda ABD’nin etkisinin artmasıyla ayrı bir kutuplaşma olmuştur. Bu noktada stratejik ortaklık ile ilgili yaklaşımlar bazı stratejik ortaklıkların önemli bir anlam taşıdığını, ancak diğerlerinin amaç ve yapı açısından belirsiz olduğunu göstermektedir (Boyer & Katulis 2008: 5-6).

Kavramın ilk defa resmi bir belgede kullanılması 1991 yılında ABD’de yapılan Camp David zirvesinde ABD Başkanı George Bush ile Rusya Başkanı Boris Yeltsin arasındaki görüşmeler sonrasında yayınlanan ortak bildiri ile olmuştur. Stratejik ortaklık kavramı bu belgede nüfuz alanlarını oluşturmak, dağıtmak ve karşılıklı kazanımlar elde etmek için girdikleri işbirliği biçimini belirtmek için kullanılmıştır (Kay 2000: 14-15; Sangtu 2006: 208; Gajauskaite 2013: 190-191).

Stratejik ortaklığın kavramsal çerçevesinin tam olarak doldurulmaması kavram ile ilgili farklı yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle kültürel açıdan yakın iki devlet arasındaki işbirliğini stratejik ortaklık olarak tanımlayan görüşler bulunmaktadır. Ancak uluslararası politikada kültürel olarak uzak toplumların da stratejik ortaklıklar kurdukları görülmekle birlikte, bu ortaklıklar uzun ömürlü olmamaktadır. Kültürel yakınlıklar ilişkilerin uzun dönemli olmasına yarar sağlamaktadır. Örneğin ABD-İngiltere arasında kurulan ortaklık, stratejik ortaklık için bütün şartları taşımaktadır. Bu iki devletin aynı dili konuşmasının beraberinde getirdiği kültürel bağlar, stratejik ortak olmaları için uygun ortam hazırlamaktadır (Burk 2007: 36-37). Bu nedenle Amerikan karar alıcıları, genel olarak konuşmalarında ABD-İngiltere arasındaki ilişkileri özel ilişki (special relationship) olarak nitelendirmektedirler (Kasım 2001: 266).

ABD, Soğuk Savaş sonrası belirlemiş olduğu yeni stratejiler kapsamında bazı devletlerle ilişkileri farklı boyutta geliştirmiş ve bu ilişkiler literatürde stratejik ortaklık kapsamında değerlendirilmiştir. ABD bu ilişkileri dört hususa göre belirlemiştir. Bunlar ittifaklar, karşılıklı güven esasına dayalı işbirliği, haklı işbirliği ve büyük gücün azaltılmasını yönetmektir. Bunların dışında Amerika diğer devletlerin dengelenmesinde de stratejik ortaklıklardan yararlanmaktadır. ABD, ortaya koymuş olduğu dört özel stratejik ortaklık ilişkisini şu devletler ile kurmaktadır: İttifak ilişkileri bağlamında özel ilişki kurduğu Türkiye, karşılıklı güven esasına göre ilişki kurmak istediği Romanya ve Ukrayna, daha çok ekonomik yönden haklı işbirliği ilişkisi kurmaya çalıştığı Çin, son olarak gücünün gerilemesini yönetmek için özel ilişki kurmayı düşündüğü Rusya Federasyonu (Kay 2000:17).

ABD’nin 1997’de Romanya ve Ukrayna ile kurmak istediği stratejik ortaklığın amacı bu iki devletin NATO’ya üyeliklerini teşvik etmektir. Bu iki eski doğu bloğu ülkesinin NATO’ya üye olması bu dönemde ABD açısından özel bir öneme sahipti. Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan koşullar içerisinde NATO’nun doğuya doğru genişleme stratejisi için bu ülkeler hem ABD hem de NATO kanadında ayrı bir konumda değerlendirilmişlerdir. Rusya açısından ortaya konulan stratejik ortaklık modelinde ise, Soğuk Savaş sonrası Rusya’nın yaşamış olduğu ekonomik krizler uluslararası dengeler açısından tehdit oluşturmaktaydı.

Rusya'nın bir dağılma daha yaşaması ABD'nin kurmak istediği Yeni Dünya düzeninde yeni belirsizliklere neden olacaktı. Böyle bir belirsizlik ABD'nin çıkarlarına zarar verebileceği ve yeni tehditlerin ortaya çıkabileceği ile ilgili senaryoları da beraberinde getirmekteydi. Bu nedenler sonucunda Rusya'nın ekonomik krizleri daha az sarsıntı ile geçirmesi için ABD, Rusya ile bu dönemde stratejik ortaklık bağlamında bir ilişki geliştirmeyi hedeflemiştir (Kay 2000: 18-19; Gajauskaite, 2013: 200).

ABD bu ülkelerin dışında, Mısır ile de bir stratejik ortaklığa sahip olmuştur. ABD-Mısır stratejik ortaklığı, kapsamlı bir barış, bölgesel istikrar, ekonomik kalkınma ve ilerlemenin genel konularını içermiştir. Ayrıca ABD ile Mısır Dışişleri Bakanlığı arasındaki “stratejik diyalog” çeşitli komiteler vasıtasıyla bu kapsamda raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ile ABD Başkam Bili Clinton'a sunulmuştur ve stratejik diyalog belgesi olarak nitelendirilmiştir. Bu komiteler ve raporlar aracılığıyla Mısır-ABD politika perspektifleri arasında şeffaflık sağlanması ve üst düzey yetkililerin karar verecekleri konuların belirlenmesi amaçlanmıştır (Bleek & Stein 2012: 28).

ABD-Mısır stratejik ortaklığından yola çıkarak Türkiye ile ABD arasında daha kurumsallaşmış, NATO bağlamında bir güvenlik ilişkisi kurulması beklenmektedir. Bunun yanında İsrail'in de ABD ile olan işbirliği çok kapsamlı ve geniştir. Bu açıdan ABD ile İsrail ilişkileri sıklıkla stratejik bir ortaklık olarak tanımlanmaktadır. ABD ile İsrail ilişkileri resmî bir ittifak olmasa da, NATO müttefikliği ötesinde en üst düzeyde güvenlik işbirliğini yansıtır. 1992'de George Bush'un basın sözcüsü Martin Fitzwater'ın açıklamaları dikkate değerdir. Fitzwater, “Amerika'nın İsrail ile uzun zamandır devam eden stratejik ortaklık taahhüdünü teyit etmek için İsrail'in niteliksel varlığını etkin korumaya yönelik önemli bir dizi girişim başlatıldığını” ifade etmiştir. Girişimler arasında Apache ve Blackhawk helikopterleri ve ileri askeri teçhizatın İsrail'e önceden yerleştirilmesi yer almaktadır. Bu stratejik ortaklık iki ülkenin silahlı kuvvetleri ve istihbarat teşkilatları arasında önemli ilişkileri içermektedir (Kay 2000: 17).

Stratejik ortaklık ifadesi, Türk-Amerikan ilişkilerinde öne çıkmıştır. 1991'den sonra Soğuk Savaşın ardından Türk-Amerikan ilişkilerinin tanımlanması için bu kavram kullanılmaya başlanmıştır. Her iki devletin yetkililerinin söylemlerinde stratejik ortaklık kavramının başlangıç cümlesi olarak kullanılması Türkiye ile ABD arasındaki ittifakın genişletilmesi niyeti olarak yorumlanmaktadır. Bu ilişkide stratejik ortak olarak uzun vadeli çıkarların paylaşılması vurgulanmaktadır. Uzun vadeli çıkarlar, Kafkasya ve Orta Asya'da istikrarın sağlanması, karşılıklı ekonomik ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi, terörizm ve uyuşturucu kaçakçılığının önlenmesi çabaları gibi küresel konularda işbirliğini içermektedir

(Larrabee 2010: 8-9).

ABD'nin Türkiye'den stratejik ortaklık bağlamında beklentisi tamamen savunma boyutlu bir işbirliği şeklinde olmuştur. ABD, Türkiye ile ilişkilerini Soğuk Savaş kapsamında sürdürdüğü şekilde devam ettirmek istemiştir. ABD'nin Türkiye'den stratejik ortaklık konusunda beklentisi, Türkiye'nin herhangi bir Orta Doğu krizinde sorumluluk alarak, topraklarını ve üslerini Batılı kuvvetlerin kullanımına açmasıdır. Ancak Türkiye'nin bu konularda önemli hassasiyetleri bulunmaktadır. Türkiye tarihsel süreç içerisinde Orta Doğu'daki sorunlar konusunda çekimser bir tavır takınmıştır (Uslu 2016: 434). Bunun yanı sıra Türkiye, ABD'nin Orta Doğu'daki tek stratejik ortağı olmadığı için bölgedeki ikili ilişkilerde farklılıklar görülmüştür.

Stratejik ortaklık kavramı Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında incelendiğinde 1996'dan sonra Bill Clinton'ın ikinci başkanlık döneminden itibaren daha sık kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İlişkilerin Clinton döneminde yeniden bir ivme kazanmasında, Clinton'ın Soğuk Savaş sonrası “çok taraflılık” anlayışı doğrultusunda Türkiye'nin önemli bir konumda yer almış olması etkili olmuştur. Bu anlayışın temel ilkeleri Başkan Clinton tarafından şöyle belirtilmiştir (Uslu 2000: 220):

- Temel dış politika amacı olarak küresel dünya ekonomisini geliştirmek,
- Demokrasi ve serbest piyasanın dünya çapında yaygınlaşması için çalışmak,
- Birleşmiş Milletlerin Soğuk Savaş sonrası döneme uygun olarak reforma tabi tutulması ve Amerika öncülüğünde ittifakları güçlendirmek,
- Barışı destekleme operasyonlarına daha fazla önem verme de dahil olmak şartıyla Amerika'nın güvenlik düzenlemelerini ve silahlı kuvvetlerini zamanın koşullarına uygun duruma getirmektir.

Türk-Amerikan ilişkileri 1990'lı yılların sonlarına doğru karşılıklı güven artırıcı konuşmaların ve demeçlerin yoğunlukta olduğu bir sürece girmiştir. Bu zaman dilimi içerisinde açıklamaların çoğundaki ana tema “stratejik ortaklık” olmuştur. Başbakan Ecevit'in 1999 Eylül ayındaki ziyareti sırasında Başkan Clinton, Türkiye ile ilişkilerin stratejik ortaklık minvalinde olduğunu belirtmiştir. İlişkilerin dinamizmi, Soğuk Savaş boyunca hatta günümüzde askeri-güvenlik konuları üzerinde yoğunlaşmaktan kaynaklanmaktadır. İlişkinin ticari, ekonomik ve sosyal boyutu ABD tarafından ihmal edilmiştir. Soğuk Savaşın daha ilk yıllarında askeri ve güvenlik konuları geliştirilirken, ticari ve ekonomik boyut dikkate alınmamıştır. Ortak tehdit unsuru olarak belirlenen Sovyet Rusya'ya karşı her iki ülkenin çıkarları göz önüne alındığında siyasi ve askeri faktörler ön planda olmakla birlikte, ekonomik ve ticari ilişkiler doğal sürecine bırakılmıştır. Askeri ve siyasi ilişkiler çok ileri boyutlara

ulaşırken, ekonomik ilişkiler ticaret ilişkisinden ziyade tek taraflı bir ekonomik yardım ilişkisi olarak kalmıştır (Uslu 2016: 440-442).

Amerikan karar alıcıları Türkiye'nin bulunduğu şartlar altında ilişkilerin güvenlik boyutunda ilerlemesini istemişlerdir. Bu doğrultuda Amerikalı karar alıcıları arasında Türkiye ile ittifak ilişkilerinin bu şekilde devam etmesi konusunda fikir birliği oluşmuştur. Türk tarafından bakıldığında Türk-Amerikan ittifakının oluşumundaki bir diğer önemli unsur, benzer dünya görüşüne sahip ortak değerler etrafında güvenlik birlikteliği sağlama düşüncesidir (Çağrı 2004: 25). ABD ile Türkiye, bölgesel istikrar ile ilgili olarak benzer politik çıkarları paylaşmakta ve uluslararası politikada, revizyonist değil statüko yanlısı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Güvenlik alanındaki ilişkileri çevreleyen söylem, bu kavramlarla oluşturulmaktadır (Lesser 2007: 289).

Türk-Amerikan ittifak ilişkisi içerisinde Amerikalı karar alıcıların her dönem Türkiye'den bir beklentisi olmuştur. Amerikalı karar alıcılar Türkiye'nin dış politikadaki hareket sahasının belirledikleri sınırlar içerisinde kalmasını istemektedirler. Amerikalılar müttefiklik ilişkisi içerisinde Kıbrıs, Irak ve İran gibi konularda Türkiye'nin Amerikan politikalarını takip etmesi yönünde görüş bildirmişlerdir (Harris 2002: 261-265).

Amerikalı yetkililerin Türkiye'nin çıkarları konusundaki hassasiyetleri göz ardı etmesi ilişkinin sorunlu alanını teşkil etmektedir. Türkiye'nin çoğu dönem çıkarları ikinci plana itmesi ve karşılığında beklediği faydayı görememesi sonucu Türk karar alıcılarında hayal kırıklıkları yaşanmıştır. ABD tarafından Irak'a uygulanan ambargo kararından önce Türkiye'nin Irak ile ticari faaliyetleri dondurması ve Kerkük-Yumurtalık boru hattını kapatması Türkiye için büyük maliyetlere neden olmuştur. Bu durum 1992 yılından itibaren başlayan ve tüm 1990'lı yıllar boyunca süren Türkiye'nin ekonomik krizlerinin sebebi olmuştur.

Amerikan karar alıcıları ittifakın yakın geçmişte yaşadığı tüm zorluklardan daha büyük zorluklarla karşı karşıya kalacağını öngörmektedirler. Türkiye ile ABD ilişkilerinin kar/zarar dengesi zaman içinde bozulmaktadır. Bu durum karşısında Türk karar alıcıların ilişkide sürekli zarar hanesinin büyümesi ile ilgili algıları bulunmaktadır. Amerikalı yetkililer ise ortaya çıkan bu durum karşısında sessiz kalmaktadırlar. Yaşanılan olaylar karşısında bu ittifak için geçmişteki yakın bağların ilerleyen yıllarda sorunsuz devam edeceğini varsaymak yeterli olmamaktadır. Harris, Amerikalı karar alıcıların olası sorunları nasıl engelleyeceğine dair bir planı olduğunu ifade ederken, Türkiye'nin olası sorunlar ve tehlikeler karşısında bir öngörüsünün olmadığını ve hazırlıksız olduğunu belirtmektedir (Harris 2002: 269). 1998'de bu yorumları yapan Harris, gelecek ile ilgili olarak da orta vadede Türk-Amerikan ilişkilerinin

istendiği şekilde ve yolunda götürülmesinin büyük başarı olacağını ifade etmektedir.

Türk-Amerikan ilişkileri açısından 2011 yılından sonra Arap Baharının başlaması sıkıntılı bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu süreç içerisinde iki devlet arasındaki ilişkilerin niteliğine ve geleceğine yönelik olarak ABD'deki düşünce kuruluşlarında oturumlar yapılırken, bu oturumların sonuçları rapor halinde yayınlanmaya başlanmıştır. Bu düşünce kuruluşlarındaki oturumlarda Türkiye uzmanı düşünürlerin genel olarak ilişkilerin niteliğine eleştirel bir yaklaşım içinde oldukları çoğu zamanda tek taraflı davrandıkları görülmüştür. Bu doğrultuda Amerikan dış politikasında saygın konumda olan düşünürlerin katkıları ile 2012'de Amerikan düşünce kuruluşu olan Dış İlişkiler Konseyi (CFR) tarafından hazırlanan ABD ile Türkiye arasındaki ilişkileri değerlendiren ve Türk-Amerikan ilişkilerinin geleceği ve neler yapılması ile ilgili görüşlerin olduğu raporda çarpıcı konulara dikkat çekilmiştir. Bu raporda ABD-Türkiye ortaklığı vizyonunu gerçekleştirmek için Ankara ve Washington'un aşağıdaki ilkelere dikkat etmeleri gerektiği ifade edilmiştir. Bu ilkeler şu şekilde sıralanmıştır (Albright et al. 2012: 9-10).

- Menfaatlerde eşitlik ve birbirinin menfaatlerine karşılıklı saygı,
- Gizlilik ve güven,
- Kritik önem taşıyan konulardaki ortak hedef ve stratejileri belirlemek için yakın ve yoğun danışma,
- Dış politika konularında sürprizlerden kaçınma,
- Washington ve Ankara arasındaki kaçınılmaz farklılıkların tanınması ve yönetimidir.

Bu rapora göre söz konusu ilkeleri pratik politikalara ve somut sonuçlara dönüştürmek için Amerika ve Türkiye'nin iki ulusal liderin (Obama ve Erdoğan) oluşturduğu yakın ilişkiyi daha da güçlendirmesi ve her seviyede ve ilgili tüm bölümler ve birimler arasında bu ilkelerin uygulama alanını genişletmesi gerekmektedir. Bu amaç doğrultusunda Washington ve Ankara'dan üst düzey yetkililerden oluşan (bakanlar düzeyinde katılımın olacağı) bir forum oluşturulmalıdır. ABD'nin Çin ile yapmış olduğu "Stratejik ve Ekonomik Diyalog" modeli gibi ya da İsrail ile kurmuş olduğu "Yüksek İstişare Kurulu" gibi bir yapı oluşturulması gerekmektedir (Albright et al. 2012: 11-12).

Rapora göre Türk kamuoyunda Amerika'nın olumsuz imajı ve dolayısıyla Amerika'ya olumsuz bakanların oranı her geçen yıl artmaktadır. Bu toplumsal bakış, karar alıcıları da etkilemektedir. Bunun sonucunda Türk karar alıcılar, Türk-Amerikan ittifakına karşı temkinli yaklaşmaktadır. Günümüzdeki karar alıcı Türk liderler arasında bir değerlendirme

yapıldığında Turgut Özal haricinde Türk- Amerikan ittifakının nadiren savunulduğu görülmektedir (Albright et, al. 2012: 7). Bu raporda vurgulanan ana nokta, Türkiye ile ABD'nin yeniden bir ittifak ilişkisi inşasının esaslarını oluşturmak için bir araya gelmelerinin önerilmesidir. Bu raporda belirtilen esaslar üzerinden iki ülkenin gerçekten yeni bir ortaklık kurmasına yardımcı olacak uzun bir politika ve yenilikçi fikirler sunulmaktadır. ABD açısından ise ABD'nin Türkiye'yi Hindistan ve Brezilya devletleri gibi bir müttefik olarak değil, Japonya ve Güney Kore devletleri gibi stratejik ortak olarak görmesi gerektiği üzerinde durulmaktadır (Albright et, al. 2012:9).

Sonuç olarak Amerikalı karar alıcılar özellikle Soğuk Savaş sırasında NATO içerisinde Türkiye ile ilişkilerini müttefiklik bağlamında sürdürmüşlerdir. Soğuk Savaş sonrasında da ilişkilerin bu şekilde devam etmesi konusunda bir irade görülmektedir.

2.2. TÜRKİYE VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDA YAPILAN SİYASÎ VE TİCARÎ ANLAŞMALAR

Soğuk Savaş döneminin uluslararası ilişkiler ağının içinde Türkiye bir sınır, uç nokta farz edilmekteydi ve Sovyet tehdidinden korkan ve Doğu'ya uzanmak isteyen Batı ülkelerinin güneydeki kontrol ve güvenlik noktası olarak algılanmaktaydı. Türkiye bu dönem boyunca kurumsal olarak Batı'da yer alan ve NATO'nun en önemli üyesi bir ülke olarak değerlendirilmekteydi. Türkiye bu konumunu halâ sürdürmektedir (Uslu 2010:148).

1990'larla beraber Soğuk Savaş'ın bitimiyle Türkiye bir “köprü ülke” nosyonu kazanmıştır. Soğuk Savaş sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgali, Balkan krizi ve daha benzeri uluslararası sorunlar baş gösterince Türkiye kendi istikrarını korumayı temel amaç olarak benimsemiştir. Komşu ülkelerde de meydana gelen bu kaos ortamında Türkiye istikrarını koruyabilmiştir ve uluslararası toplum Türkiye'ye bir istikrar adası ve doğu – batı arasında köprü bir ülke gözüyle bakmaya başlamıştır (Davutoğlu 2008:77).

Türkiye, Osmanlı'nın son dönemde takip ettiği denge politikasını sürdürerek büyük bir hasım güce karşı başka bir büyük gücün yanında yer alarak devletin bekasını sürdürmek istemiştir. Bu nedenle Türkiye Sovyet gücüne karşı NATO içinde ABD ile müttefiklik ilişkisini sağlamıştır. Türkiye, ABD ile ilişkilerini her zaman geliştirme yönünde bir çaba içinde olmuştur. ABD'nin Anadolu toprakları üzerinde yayılmacı ve işgalci bir güç olmaması Türk karar alıcılarında ve kamuoyunda Amerika'ya karşı olumlu bir yaklaşım meydana getirmiştir. Diğer yandan ABD ise Sovyet yayılmasına karşı çevreleme politikası gereği Türkiye'yi jeopolitik açıdan önemli bir müttefik olarak görmüştür. Bunun sonucunda Türk-

Amerikan ilişkileri olumlu ve karşılıklı güven ilişkisi içinde gelişme sahası bulmuştur (Çağrı 2002:17-18).

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslararası politika açısından yeni bir dönem başlamıştır. Devletler yeni dönemde politikalarını gözden geçirmişlerdir. Bu doğrultuda Soğuk Savaşın sonu ile devletlerin dış politika hedeflerini belirlerken kullandıkları kavramlar da değişime uğramıştır. Öyle ki tehdit yerine ulusal çıkar, düşman yerine rakip, müttefik yerine ortak kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Uluslararası politika genelinde bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye özelinde ise yakın komşusu ve tehdit unsuru olan bir devlet yıkılmıştır. Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırma isteği içinde olan Turgut Özal, Amerika ile yakın bir diyalog içine girmiştir (Garaudy 2002:64-65).

Zaman içinde gelişen Türk-Amerikan ilişkileri bu gelişmelerin sonucunda “stratejik ortaklık” olarak da ifade edilen bir temele dayanmıştır. Stratejik ortaklık kavramının Amerikan karar alıcılarına nazaran Türk karar alıcıları tarafından daha çabuk benimsendiği ve daha sık kullanıldığı görülmektedir. Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık kavramı ilk olarak 1991’de Turgut Özal’ın Camp David’teki George Bush ile buluşmasında kullanılmıştır. Stratejik ortaklık söyleminin ortaya çıkışı Turgut Özal’ın Başdanışmanı ve Özel Kalem Müdürü Engin Güner tarafından tutulan toplantı tutanaklarında açıkça yer almaktadır (Güner, 2000: 153). Bunun yanı sıra Özal, Körfez Savaşı sırasında ABD’ye vermiş olduğu destekten ötürü Amerika ile ilişkileri ittifak ilişkisinden daha ileri boyutlara taşımak amacıyla “stratejik işbirliği” taslağı hazırlatmıştır. Özal, AB D ziyareti öncesi bölge ülkelerine ziyaretlerde bulunarak taslağın içeriği konusunda bilgi vermiştir (Güner 2000: 154).

Stratejik ortaklık kavramı konusunda Türk-Amerikan ilişkileri bağlamında Camp David’te kapsamlı bir açıklama yapılmamakla birlikte bu kavramın çerçevesi ve içeriği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Gazeteci Ülsever’e göre görüşmeler sırasında ortaya çıkan tablo şöyledir (Ülsever 2005):

- Stratejik ortaklık, iki devlet arasındaki siyasî, ticarî, ekonomik ve güvenlik alanları ile dış politikayı ileri seviyeye taşımayı amaçlayan bir ilişkidir.
- Stratejik ortaklığın en önemli mantığı, tarafların karşısındaki ortakları etkileyecek herhangi bir eylem gerçekleştirilmeden birbirleriyle açık diyalog içinde olmalarıdır.
- Taraflar, kendi eylemlerinde serbesttirler. Eylem öncesi görüşme şarttır ama mutabakat olmayabilir. Bu durumda ise kendi eylemleri için egemenlik esastır. İki taraf da üçüncü ülkelerle birbirinin ana politikalarını incitecek eyleme girmemeye azami derecede dikkat edeceklerdir.
- Stratejik ilişkideki iki devlet, uluslararası ortamdaki konuları gizli kalması şartıyla

birbirleriyle paylaşabileceklerdir. Taraflar entelektüel anlamda birbirlerini eşit görecekle ve görüş alışverişinde bulunabileceklerdir.

Ortaya konulan bu açıklamalar ışığında, Türkiye ile ABD arasında her alanda işbirliğinin genişlemesinin amaçlandığı sonucuna varılmaktadır. Türk karar alıcılar başka bölgelerde yeni girişimlerde bulunsa da ekonomi, politika ve güvenlik alanlarında Amerikalı karar alıcıların kendilerini desteklemesini istemişlerdir. Ancak Türkiye ABD’den beklentilerini tam olarak karşılayabilecek net cevaplar alamamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Türkiye, ABD ile stratejik ortaklık konusunda bir orta yol bulma konusunda belirsizlik yaşamıştır. Bu kapsamda 1992’de Başbakan Süleyman Demirel ABD’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında yapılan görüşmeler ve açıklamalarda Amerikalı karar alıcılar “güçlendirilmiş ortaklık” (enhanced partnership) kavramı üzerinde vurgu yapmışlardır. Güçlendirilmiş ortaklık, stratejik işbirliği kavramının farklı bir boyutta ele alınmasıdır. ABD, müttefik olarak gördüğü Türkiye’yi, bağımsızlıklarını kazanmış olan Orta Asya ve Kafkasya ülkeleri için model ülke olarak ifade etmiştir (Erol 2007:37-38). Türk- Amerikan ilişkilerinin 1990’ların ortalarına doğru durağan bir döneme girmesinin ardından, ABD’de Bill Clinton’ın ikinci başkanlık dönemiyle birlikte iki ülke ilişkilerinde canlanma ve hareketlilik yaşanmıştır.

Mesut Yılmaz’ın Başbakanlığı döneminde Türkiye ve ABD arasındaki müttefiklik ilişkisi açısından stratejik ortaklık ifadesi ilk defa bir hukuki metne dökülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda 1997’de Başbakan Mesut Yılmaz’ın ABD ziyareti sırasında “Beş Bölümlük Gündem” çerçevesinde ve beş ayrı başlık altında (bölgesel işbirliği, ekonomi ve ticaret, enerji, Kıbrıs, savunma ve güvenlik işbirliği) çok yönlü bir planın ele alınması kararlaştırılmıştır (Uzgel 2002:253). Bu metin ile stratejik ortaklık ifadesi Türk-Amerikan ilişkilerinde hukuken ve fiilen var olan ittifak ilişkisinin bir adım ilerisini ve daha yakın bir ilişkiyi tanımlamak için kullanılmıştır. Ancak belge resmî şekilde uygulanamamıştır (Çakmak 2011:284).

Türk-Amerikan ilişkileri, iki kutuplu uluslararası sistemin ortadan kalkmasıyla ortaya çıkan yeni uluslararası yapının etkisiyle farklılaşmaya başladıysa da bunun belirgin hale gelmesi 11 Eylül sonrası gelişmelerle olmuştur. Özellikle 11 Eylül 2001’den 1 Mart 2003’e kadar geçen süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerde “terörizme karşı ortak mücadele” ve “Büyük Orta Doğu Projesi” gibi konularda mutabık kalınmış olsa da görüş ayrılıklarının belirgin şekilde fazla olduğu konular, ilişkinin kavramlarının sorgulanmasına yol açmıştır.

Türk-Amerikan ilişkileri 11 Eylül sonrası değişime uğramış, ABD 11 Eylül’ün etkisiyle başka bir yöne girmiş, ABD’nin kendi başına hareket ederek Orta Doğu bölgesinde terör unsurlarını ve radikal İslam sorununu çözebileceğini düşündüğü bir dönem yaşanmıştır. Türkiye açısından ise ulusal çıkarları yeniden tanımlama gibi bir süreçten geçildiği, önce

ulusal çıkar, sonra müttefiklik ve stratejik ortaklık ilişkisine yer verildiği bir dönem olmuştur. Dolayısıyla bu süreçte iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin üzerinde tartışmalar yoğunluk kazanmıştır (Aydınlı 2010).

Türkiye ile ABD arasında yaşanan bu süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde karar alıcılar birbirlerini anlamakta güçlükler yaşamış ve Soğuk Savaş sonrasında ortaya çıkan ve 11 Eylül sonrasında artan bir durum olan ortak çıkar paydası yerine çıkarların çok örtüşmediği bir ilişki modeli ortaya çıkmıştır. ABD'nin tek taraflı yaklaşımı ve Türkiye'nin bölgesel çıkarlarını göz ardı etmesi, ilişkide ayrışmaları beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda ilişkiler stratejik işbirliği kavramının özünden çıkarak “stratejik muammaya” dönüşmeye başlamış ve bu durum ilişkilerin kimyasını bozmuştur (Kanat-Kılıç ve Üstün 2013: 87-88).

11 Eylül'den sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık ruhu zarar görmüş ve iki ülkenin çıkarları farklılaşmıştır. Ancak yine de ABD'nin bölgede Türkiye'ye ihtiyaç duyacağı hususları gözardı etmeyeceği ortaya çıkmıştır. Özellikle ABD'nin Orta Doğu'ya ilişkin dış politikasının İsrail'in güvenliğine odaklanması sebebiyle Türkiye'nin bölgede ABD'nin önemli bir müttefiki olarak kalacağı belli olmuştur (Arı 2010: 17-33). O dönemde Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yazılan eserlerin ortak noktası, iki ülke arasında zaman zaman çıkar farklılıkları ve görüş ayrılıklarının olabileceği ancak bunun uluslararası yapıdaki değişimin kaçınılmaz bir sonucu olduğunu kabul etmek gerektiğini vurgulamalarıydı. Bunun anlamı, tarafların çıkar farklılıkları yerine ortak çıkar ve işbirliği alanlarına yoğunlaşmaları gerektiğiydi.

Yaşanılan bu süreç konusunda Türk karar alıcılar da bu fikri destekleyici açıklamalarda bulunmuşlardır. Dönemin ruhuna aykırı olarak tek yanlı yaklaşımlar yerine işbirliği noktalarının öne çıkarılması hususunda ifadeler kullanmışlardır. Dönemin Başbakanı Erdoğan iki ülke arasındaki ilişkiler hakkındaki bir konuşmasında bu konudaki fikirlerini şu şekilde yansıtmıştır (Korkmaz 2018:78-80): “Türkiye ile ABD 'nin ilişkileri, stratejik ortaklık ve müttefiklik temelinde gelişip ilerlemeye devam etmektedir. İki ülke arasındaki ilişkiler zaman zaman pürüzler yaşamışsa da değişen koşullara paralel olarak güncelliğini ve önemini korumuştur. Uluslararası sistemin Soğuk Savaş sonrası dönemde dönüşümünü henüz tamamlayamamış olması dünyada özellikle Türkiye'nin yakın bölgesinde yeni risk ve tehditler ortaya çıkarmıştır. Bu çerçevede dış politikamızın ana eksenlerini NATO üyeliğimiz ve ABD ile stratejik ortaklığımızın yanı sıra AB'ye üyelik perspektifimiz oluşturmaktadır.” (Recep Tayyip Erdoğan Washington, 5 Kasım 2003).

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklık kavramı konusunda Türk karar alıcılar kavrama olumlu anlamlar yüklemiş ve kavramın çerçevesi konusunda tam olarak bir sınır

ortaya koyamamışlardır. Buna karşılık, Türkiye’de stratejik ortaklık konusundaki literatür incelendiğinde, yazarların stratejik ortaklık kavramına daha eleştirel ve sorgulayıcı yaklaştıkları görülmektedir. Kavramın içeriği ve pratiği arasındaki bağlantılar konusunda farklı düşünceler ortaya konulmuştur. Bu doğrultuda Çakmak’a göre, Türkiye ile ABD arasındaki stratejik ortaklık ilişkisi 1990’lı yıllar boyunca bir varsayımdan öteye geçmemiş ve teorik olarak bir tartışma konusu olmuştur. Stratejik ortaklık mekanizması 1999’dan sonra işlemeye başlamıştır (Çakmak 2005:73).

Türk karar alıcıların ABD ile ilgili görüşü “Beyaz kitapta şu şekilde verilmiştir; “Türkiye açısından muhtemel bölgesel ve küresel tehditlere karşı uzun dönemde güvenlik garantisi verebilecek uygun ülke ABD’dir. Dış politikada uzun yıllar önemli bir konumda olan Türk-Amerikan ilişkileri, karşılıklı çıkarlara dayanacak şekilde ve geliştirilmiş ortaklık modeli çerçevesi içerisinde siyasi ve savunma işbirliğinin ekonomi ve enerji alanlarında ilerletilmesi ile bölgesel ve küresel barışa hizmet edecek şekilde bir modelle yürütülmesi amaçlanmaktadır.” (Beyaz Kitap 1998:27). Türkiye’nin ABD’den beklentileri yukarıdaki ifadeler doğrultusunda çok yüksek olmuştur. Ancak beklenti ile gerçeklik arasında büyük farklar oluşmuştur.

Türkiye’nin ABD ile stratejik ortaklıktan beklentisinin yüksek olması dikkatlerin başka hususlara çevrilmesine neden olmuştur. Bu kapsamda ABD ile stratejik ortaklık yapan diğer devletlerin bu ortaklıklar sonucunda elde ettiği kazanımlar Türk karar alıcıların da ABD ile ilişkilerde olumlu bir beklenti isteğini artırmıştır. Ancak iki ülke arasındaki stratejik ortaklıkta sonuçların istenilen düzeyde olmaması karşısında Türkiye stratejik ortaklık modeli ile ilişki ağını genişletmek istemiştir. Bu bağlamda ABD-İsrail işbirliğinin yapısının faydalarını gören Türkiye, ayrıca İsrail ile stratejik ortaklık kurmaya başlamıştır. Ankara bu kapsamda F-4 ve F-5 savaş uçaklarının modernizasyonu için İsrail ile anlaşmış ve iki ülke Akdeniz’de ortak deniz tatbikatları yapmıştır. Bunun yanı sıra Türkiye’nin ABD ile arasındaki stratejik ortaklık konusunda taleplerinin yeteri kadar karşılanmaması, Türkiye’nin NATO’ya olan bağlılığını sorgulamasına neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı Türkiye alternatif güvenlik ilişkileri geliştirme ihtiyacı duymuştur. Bu kapsamda Ukrayna ile Karadeniz’de ikili ilişkileri geliştirmek için stratejik bir ortaklık için adımlar atılmıştır (Korkmaz 2018: 37-38). Bu tür stratejik hamlelere karşın birçok Türk karar alıcı ABD’yi önemli bir müttefik ve stratejik ortak olarak görmeye devam etmiştir. Diğer taraftan Türk karar alıcılar, ABD’nin Türkiye’deki çıkarlarıyla ilgili çelişkili açıklamalarını ve ABD yönetimlerinin bu çıkarları istikrarlı bir savunma ilişkisine dönüştürememesini endişeyle karşılamışlardır. 1990’lı yıllar boyunca, Türkiye açısından bu ilişkinin önemli bir ölçüsü

olarak, güvenlik yardımlarının düzeyi ve niteliği görülmüştür. Amerikan yardımlarında düşüş yaşanması ve yardımların koşullara bağlanması ilişkinin sorgulanmasına neden olmuştur (Lesser 2007: 295-296).

Türkiye’de karar alıcıların yakınında bulunmuş olan Büyükelçi Namık Tan’ın stratejik ortaklık konusunda değerlendirmeleri ise farklı bir hususa dikkat çekmektedir. Tan’a göre, Türk-Amerikan ilişkileri üzerine değerlendirmelerde genelde stratejik ilişkilerin, savunma ve güvenlik odaklı bir ilişki modeli olduğu konusunda fikir birliği görülmüş ve ekonominin de içinde olduğu diğer unsurlar eksik bırakılmıştır. Ancak Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ilişkiler modelinde ekonominin de varlığından söz etmek gerekirdi. Çünkü ekonomi Türk dış politikasında Türkiye ve ABD arasındaki ilişkilerin en önemli boyutlarından birini oluşturmaktaydı. İki ülke arasındaki ilişkilerin uzun yıllardır devam eden yakın işbirliği, dayanışma ve güçlü dostluk bağlarından meydana geldiğini ifade eden Tan, bu unsurların ilişkinin karakterini yansıttığını savunmuştur. Bu bağlamda Tan, iki ülke arasındaki ilişkinin demokrasinin ortak değerlerine, insan haklarına saygıya, hukukun üstünlüğüne ve serbest pazarlara sahip ekonomik ilişkilere dayandığını ifade etmiştir (Tan 2010:16-17).

Erhan ise Türkiye-ABD ilişkilerinde stratejik ortaklığa ya da stratejik ittifaka değil, stratejik konularda işbirliğine vurgu yapmış, stratejik ortaklık için öngörülen bazı değerlerin sağlanması gerektiğini belirtmiştir. Ona göre ilk olarak iki ülke arasında yüksek bir askeri işbirliği olmalıdır; ikinci olarak yüksek ekonomik işbirliği bağlamında iki ülke arasında serbest ticaret alanları oluşturulmalıdır; üçüncü olarak ise her iki ülke kamuoyularının birbirlerine karşı olumsuz duygular beslememeleri, yasama organlarının dost olmayan kararlar çıkarma peşinde olmamaları gerekmektedir. Son olarak her iki ülkenin küresel ve bölgesel gelişmeler karşısında büyük ölçüde örtüşen karşılıklı bakış açılarına ve politikalara sahip olmaları gerekir. Erhan bu görüşleri ortaya koyarken Türkiye’nin ve ABD’nin birbirlerinden vazgeçme gibi bir şanslarının olmadığını, tarihî, coğrafi ve sistemik zorunlulukların bulunduğunu ifade etmiştir (Çağrı 2010: 83-85).

Uslu ise ilişkilerin stratejik boyutu konusunda Orta Doğu’nun istikrarsız ve kırılgan güvenlik yapısının her iki Ülkenin stratejik çıkarlarını ve hedeflerini sık sık karşı karşıya getirdiğini ifade etmiştir. Ona göre Türkiye’nin, bölgesinde yaşanan gelişmeler konusundaki görüşleri ve kaygıları noktasında genel bir uzlaşma görülmektedir. Her iki ülkenin söz konusu bölgelerdeki amaçları demokratikleşmenin hızlandırılması, insan hakları standartlarının yükseltilmesi, istikrarın güçlendirilmesi, serbest piyasa ekonomisinin yerleştirilmesi, ticari faaliyetlerin artırılması, nükleer silahların ve diğer kitle imha silahların yaygınlaşmasının önüne geçilmesi, radikal grup ve rejimlerin etkisinin azaltılması ve yeni radikal rejimlerin

ortaya çıkışı engellenmelidir (Uslu 2006: 163-164; Uslu 2016: 502). Uslu, stratejik işbirliği içinde karşılıklı güven ve çıkarların olması gerektiğini belirterek, Türkiye ve ABD'nin stratejik ortak olmasının, Ege'den Körfez bölgelerine kadar geniş coğrafi bir alanda ve her konuda aynı görüşe sahip olmaları anlamına gelmediğine vurgu yapmıştır (Uslu 2016: 436).

Türk-Amerikan ilişkilerinde stratejik ortaklığın sadece ortak tehditlere karşı stratejik bir nitelik taşımasının ilişkiyi kırılganlaştırdığını ve günün koşullarına ve çıkarlarına bağlı sağlam bir ilişkinin gelişmesini engellediğini belirten Türkmen, bu bağlamda yaşanan durumun koşullarına uygun olarak, evrensel insanî değerler üzerinde uzlaşma, devletin dışındaki aktörlerin katılımı ile daha geniş ve kalıcı bir sağlam yapının oluşabileceğini ifade etmiştir (Türkmen 2012:363).

Kemal Kirişçi ise bu ilişkide stratejik unsurların önemli bir faktör olduğuna ve gelişen şartların bu ilişkide çıkar farklılıklarının artmasına sebep olacağına işaret etmiştir. Bunun yanı sıra Kirişçi, özellikle Orta Doğu bölgesi konusunda her iki ülkenin perspektif farklılıklarının çıkar çatışmasına dönüştüğünü vurgulamıştır. Yine Kirişçi, ABD'nin Türkiye'ye AB yolunda destek verdiğini ve bu anlamda Türkiye ile ilişkileri Batılı değerler üzerinden sürdürmeyi istediğini belirtmiştir (Kirişçi 2000: 120-122).

Tablo 6. Türkiye ve ABD Arasında Ticaretin Altyapısını Düzenleyen Anlaşma ve Protokoller

Anlaşma Adı	İmza Tarih	RG Tarih ve No'su
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	03.12.1985	13.08.1989-20251
Çifte Vergilendirmeyi Önleme	26.03.1996	31.12.1997-23217
Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması	29.09.1999	11.02.2000-23961

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

Türkiye ve ABD arasında ticaretin altyapısını düzenleyen anlaşmalar bulunmaktadır. Bunlardan ilki: Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmasıdır. Türkiye ve ABD ikili ticaret ilişkilerinde geniş kapsamlı ekonomik işbirliği yapma, bunun yanında iki ülkenin vatandaşlarının ve şirketlerinin birbirlerinin ülkesinde yatırım ve ticaret yapmalarını destekleme kararı vermişlerdir. İstikrarlı bir yatırım ortamı oluşturmak, ekonomik kaynakların

etkin biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla, yatırımların hakkaniyetli bir şekilde, adil bir muameleye tabî tutulma şartıyla iki ülke arasında 03.12.1985 tarihinde bu antlaşma imzalanmıştır. Diğer antlaşma ise: Çifte Vergilendirmeyi Önleme Antlaşmasıdır. Bu antlaşma ise 19.12.1997 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve ABD arasında 2000’li yıllardan önce son olarak Ticaret ve Yatırım Çerçeve Antlaşması (TIFA) imzalanmıştır. Bu antlaşma 11.02.2000 tarihinde resmi gazetede yayımlanmıştır (www.ticaret.gov.tr, Erişim tarihi: 05.04.2019).

2.3. 1990-2000 YILLARI TÜRKİYE EKONOMİSİ VE AMERİKA İLE OLAN DIŞ TİCARETİ

1989 yılından sonra ekonomide, kısa vadeli sermaye girişi ile teşvik edilen tüketime dayanan bir büyüme sağlanmıştır. Kamu kesiminin finansman dengesinde yaşanan bozulma, büyümenin sürdürülebilirliğini güçleştirmiştir. Yaşanan malî dengesizlikler, yüksek reel faiz oranları gibi unsurlar kamunun faiz harcamalarını önemli ölçüde yükseltmiştir. Bunun sonucunda kamu finansmanı üzerinde ciddi bir yük oluşmuştur. Tüm bu ekonomik sorunların neticesi olarak ekonomik büyüme ve uluslararası ticaret hedeflenen oranda gerçekleşme gösterememiştir (Eğilmez 2009:66-69).

Soğuk Savaşın son bulmasıyla uluslararası arenada iki kutuplu sistemin süresi dolmuştur ve dünyadaki iktidar dengesi değişmeye başlamıştır. Buna bağlı olarak tüm dünya ekonomik, kültürel ve politik açıdan bir değişim dönemine girmeye başlamıştır. Bütün bunlara rağmen Türkiye, küreselleşmeyle birlikte değişim dönemine ilk adımda girememiştir. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra yeni dünya düzeninde ABD’nin Türkiye ile olan dış ilişkileri açısından bazı değişiklikler gerçekleşmiştir. Türkiye, dış ticarete 1990lı yıllarda yaşanan problemleri çözmek üzere, 2000’li yıllarla birlikte stratejiler ve politikalar değişim ve gelişim sürecine girmiştir. Yeni strateji ve politikalarla birlikte dış ticaret hacminde artış görülmüş, yeni pazarlar bulma arayışlarına girilmiştir. Uygulamaya geçen bölgesel ağırlıklı dış ticaret stratejisi ve politikalarıyla birlikte Türkiye, ihracatta ulaştığı pazar sayısı ve ihracat miktarında büyük artışlar görmeye başlamıştır. Bu uygulanan bölgesel ağırlıklı strateji ve politikalarından biri de *Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticaretin Geliştirilmesi Stratejisi*dir (Aras O. Nuri, Erdoğan E. 2013:138).

Kapitalist ekonomik sistemde en büyük örnek olarak anılan ABD ekonomisi, üretim ve hizmetlerinin ciddi bir bölümünü özel sektör aracılığıyla sağlamaktadır. Küresel çaptaki ülkeler arasında kamunun ağırlığının en az olduğu ülkedir. sağlanmakta olup, dünya çapında

kamunun ağırlığının bu kadar az olduğu başka bir ekonomi bulunmamaktadır. Amerikan'ın ekonomisinde yapısal olarak iki temel faktör vardır. Birincisi zengin doğal kaynakları, ikincisiye nitelikli iş gücüdür. ABD'ye ait olan verimli topraklar, zengin mineral yatakları, elverişli iklim koşulları ve diğer doğal kaynaklar, ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için gerekli olan uygun ortamı sağlamaktadır (www.tetsiad.org , Erişim Tarihi: 20.08.2018).

Uluslararası dengeleri şekillendiren iki kutuplu dünyanın sona ermesi sonrası, SSCB'nin de yıkılışı ile beraber sisteme yirminin üzerinde yeni devletin de katılması ile yeni bir diplomatik süreç başlamıştır. Sadece Avrupa değil tüm dünya açısından önemi tartışılmaz olan, Balkanlar, Kafkasya, Ortadoğu ve Avrasya'da yaşanan gelişmeler, diplomaside yeni kavramların ortaya çıkmasına da yol açmıştır (Uslu 2006:130).

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'de çok taraflı politikalar izlenmeye başlamıştır. Bu kapsamda Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın oluşturulma çabaları bu konudaki ilk gelişme olmuştur. 9 Ocak 1990'da bir panelde *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Projesini* ilk olarak Mustafa Şükrü Elekdağ ortaya atmıştır. Turgut Özal projeye destek vermiştir. Böylece *Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi Projesi (KEİ)* gündeme gelmiştir. Proje 12-13 Mart 1991 yılında Sofya'da ve Moskova'da gerçekleştirilen farklı zamanlardaki toplantılar ile proje geliştirilmiştir (Sangtu 2006:220).

Gerçekte Türkiye'nin soğuk savaş ertesinde kuzeydoğusunda ortaya çıkan yeni devletlere eğilmesi iç ve dış dinamiklere bağlı olarak gelişmiştir. Dış dinamiklerde ise, İran'ın Orta Asya'ya yayılma ihtimalinden rahatsızlık duyan ABD'nin Türkiye'yi teşviki, Türkiye'nin Rusya'yı göz ardı ederek SSCB sonrasında bölgede bir boşluk olduğu yanılgısı ve Türkiye'den gelen taleplerdir. (Kut 2000:54).

Soğuk Savaştan sonra gerçekleşen önemli gelişmelerden biri, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle yaşanan Körfez krizi olmuştur. Ağustos 1990'da başlayan işgalle beraber, Batının Irak'a tepkisi sert olmuş, ABD öncülüğünde kısa sürede Irak'a müdahale gerçekleştirilmiştir. Krizden sonra müttefik güçleri Iraktan çekilmiş ve onu belli alanlara sınırlamış bir pozisyona sokmuş, Birleşmiş Milletler'in belli bazı örgütleriyle devamlı olarak kontrol altında tutmuşlardır. 12 yıl boyunca Saddam Hüseyin, Irak'taki egemenliğini 2003 müdahalesine kadar sürdürmüş ve görevinin başında olmuştur. Türkiye'nin 1991-2002 dönemi ABD ile ilişkileri genel olarak sorunsuz ilerlemiştir. Bu dönemde I. Körfez Savaşı'nda Türkiye ABD'nin önemli müttefiklerinden biri olarak değerlendirilmiş ve İncirlik üssünden kalkan uçaklar da savaşta yer almıştır (Çağrı 2004: 154,156).

Türkiye AB arasındaki ilişkiler 1990'larla beraber farklı bir sürece girmiştir. Bunun nedenini uluslararası konjonktürde yaşanan değişimlerle beraber değişen güç dengesinde aramak en mantıklı yol olarak görülmektedir. Bu dönemde yaşanan birçok uluslararası gelişme AB'nin Türkiye'ye yaklaşımını değiştirmiştir. Ayrıca Kıbrıs'ta uzlaşma amacıyla sürdürülen görüşmeler devam ederken Rum tarafının 3 Temmuz 1990'da Avrupa Birliği'ne adanın tümü adına tam üyelik başvurusunda bulunmuş, bu hukuk dışı uygulama kabul edilmiş, bu durum da sorunun daha farklı bir boyuta ulaşmasına neden olmuştur. AB'nin Kıbrıs Türk tarafının ve Türkiye'nin haklı itirazlarına rağmen Kıbrıs Rum kesiminin adaylık başvurusunu kabul etmesi hem hukuki bakımdan sakıncalarla dolu olması, hem de Rum tarafının uzlaşmaz tutumunu daha da arttırması nedenleriyle Kıbrıs sorununa AB'ni dahil ederek konunun karmaşıklaşmasına neden olmuştur (Ataöv 2006:97-99).

4 Kasım 1998'de Komisyon'un 12 aday ülke için hazırladığı ilk Düzenli Rapor serisinde Türkiye'nin de yer alması, Türkiye'nin adaylığının bir anlamda onaylanması olarak nitelendirilmiştir. Komisyon'un bu ilk Düzenli Raporu, Türkiye için hazırlanan Avrupa Stratejisi'nin, Ankara Anlaşması 28. madde ve Kopenhag kriterleri çerçevesinde gözden geçirileceğine değinen Lüksemburg AB Konseyi'nin talebine bir yanıt olarak sunulmuştur. Bu nedenle rapor Kopenhag kriterlerini temel alan bir değerlendirme yapmıştır. Buna göre, "Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak" şeklindeki siyasi kriterlere göre Türkiye henüz yolun başındadır. Kamu otoritelerinin işleyişindeki aksaklıklar, insan hakları ihlalleri, ordu üzerinde sivil denetim olmayışı, Güneydoğu sorununa sivil bir çözüm bulunamaması bu madde altında sıralanan konulardan bazılarıdır. "İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilme yeteneği"ni değerlendiren ekonomik kriterde ise Türkiye nispeten daha başarılı kabul edilmiştir (Uslu 2016:440).

AB'nin Lüksemburg Zirvesi sonrasındaki politika değişikliğine gitmesinin çeşitli nedenlerin rol oynadığı söylenebilir (Uslu 2016:445-448):

- Birincisi, 1999 senesinde Kosova'da gerçekleştirilen uluslararası müdahale ve Kafkaslarda bulunan enerji kaynaklarının güvenliği çerçevesinde Türkiye'nin stratejik ve jeopolitik konumunun yeniden ön plana çıkmaya başlamasıdır.
- İkincisi ise AB'nin oluşturmaya çalıştığı *Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası* kapsamında, Türkiye'nin NATO Konseyinde kullanma ihtimali olan vetoya karşı AB'ye yakın tutulmaya çalışılmıştır
- Üçüncüsü, Türkiye'nin büyüme ve genişleme sürecinde Avrupa Birliği'ne yaptığı

girişimlerdir. ABD, AB'nin savunma ve güvenlik konularında NATO'nun yanında yeni bir sistemi harekete geçirmeye hazırlandığı bir ortamda, kendisine sıkı bağlarla bağlı Türkiye'nin AB'ye girmesine destek vermektedir.

- Dördüncüsü, Avrupa ülkelerinde Türkiye'ye karşı olan, buna bağlı olarak bu durumu bir politika ve siyaset malzemesi haline getiren muhafazakar ya da Merkez sağ hükümetleri seçimleri kaybetmiştir. Bu aşamada, özellikle Almanya'da *Sosyal Demokrat Parti*'nin iktidara gelmesi, söz konusu ülkenin Türkiye'ye yönelik davranışlarında ciddi değişikliklere yol açmıştır.
- Beşincisi, Yunanistan hükümetinin davranış değişikliğidir. Avrupa parasal birliğine katılabilmek için askeri düzeyde harcamaları kısması gereken hükümet, Türkiye'yi AB çizgisinde tutmayı amaçlayarak bunu başarmak istemiştir. Bununla beraber Lüksemburg Zirvesi'nin ardından, Türkiye'nin AB ile siyasi diyalogu kesmesinin sonucu olarak, Kıbrıs ve Ege sorunlarında Türkiye'ye AB aracılığı ile baskı yapma şansını kaybetmesi de Yunan hükümetinin tavır değişikliğinde etkili olmuştur.
- Altıncı olarak ise yurtiçi sınırlarda gerçekleşen terör faaliyetlerinin önemli ölçüde azalması ile birlikte ekonomik ve siyasî açıdan istikrarlı bir döneme girilmesi Helsinki kararında etkili olmuştur.

Bu noktada anlatılan sürecin vardığı nokta, Türkiye ve AB ilişkilerinin tam üyelik adayı rayına oturmasıdır. Böylece 10–11 Aralık 1999 tarihlerinde gerçekleştirilen Helsinki Zirvesi Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu zirve sonuç bildirgesine göre Türkiye resmen Avrupa Birliği adayı olarak kabul edilmiştir (Uslu 2016:448).

17 Aralık 2004 tarihi Türkiye'nin AB yolunda ilerlemesinde en önemli anlarından biri olmuştur. Brüksel zirvesi öncesinde, 2002 yılındaki kararlara uyularak, AB komisyonun kararı beklenmiş ve bunun sonucunda AB liderleri 17 Aralık'taki zirvede müzakerelerin 3 Ekim 2005'te başlatılmasına karar vermişlerdir. Brüksel zirvesi ile birlikte AB – Türkiye ilişkileri yoğun bir şekilde artmaya başlamıştır. AB müktesebatının üstlenilmesine ilişkin yapılan reformlar, ilerleme raporları, Katılım Ortaklığı Belgesi ve Ulusal Programın kabul edilmesi bu süreçte yaşanan temel gelişmeler olmuştur. 2-3 Ekim 2005 tarihlerinde gerçekleşen Bakanlar toplantısında, katılım yolunda müzakerelerin temel hatlarını belirleyen “*Müzakere Çerçeve Belgesi*” kabul edilmiştir. Bunun sonucunda Lüksemburg'ta gerçekleşen Hükümetlerarası zirvede de Türkiye ile müzakereler resmen başlatılmıştır (Tan 2010:19-20).

1990'lı yıllarda çok yönlü bir dış politika hedefi ile hareket eden Türkiye bağımsızlıklarını kazanan Türk Cumhuriyetler ve Kafkasya konusunda da çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Türkiye 1990'lı yılların başında henüz belirsizliğini koruyan ve nereye gideceğini bilemeyen, geleneksel dış politikası altında ilişkilerini Moskova odaklı yürütmüştür. SSCB'nin fesh edilmesi ve Orta Asya-Kafkas ülkelerinin ardı ardına bağımsızlıklarını takip eden 1991–1993 döneminde ise Türkiye bu devletleri tanıyan ilk devlet olarak bölgede model ve lider olma çabaları sergilemiştir. Rus etkisini kırmaya yönelik aktif bir politika takip etmiştir. 1993–1995 arası dönemde Türkiye kendi yetersizliklerini ve sınırlarını algılamıştır. Türkiye, bölge ülkeleriyle ilişkilerini istediği düzeye taşıyamamıştır. 1995 yılından bugüne, Türkiye kendi gücünün farkında olmuş ve bölgedeki gerçekleri iyi analiz etmiştir. Rusya'yı dışlamayan, realist, aynı düzeyde ilerleyen ve karşılıklı işbirliğine dayanan politikalar üretmiş ve geliştirmiştir (Çağrı 2004: 201-202).

Kuzey Irak'ta yapılan geniş çaplı askeri hareketler, Ocak 1996'da Yunanistan'la yaşanan Kardak bunalımı sırasında gerçekleştirilen SAT operasyonu, 1997 yılı başında Kıbrıs'a konuşlandırılması planlanan Rus yapımı S–300 füzelerinin gerekirse vurulacağının açıklanması ve bu politikanın başarıya ulaşması, 1998 yılında Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Atilla Ateş'in Reyhanlı'daki konuşmasında “Artık sabrımız kalmadı. Eğer gerekli tedbirleri almazlarsa önlemleri biz Türk milleti olarak alacağız” sözleriyle birlikte başlayan Türkiye-Suriye gerginliği ve daha sonra Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması, akabinde Yunanistan ve İtalya ile yaşanan gerginlikler dönemin önemli dış politika gelişmeleridir (Bostanoğlu 1999:380-382).

1990'lı yıllarda enerji arzının kesintisiz sürdürülmesinde petrol taşıyan tankerlerin Boğazlar gibi hassas noktalardan geçişinin emniyet altına alınması gerektiği savını her platformda dile getiren Türkiye, Doğu-Batı enerji koridoru tasarımı çerçevesinde inşa edilecek olan petrol boru hattının yaşama geçirilmesinin bir zorunluluk olduğunu dünya kamuoyuna duyurmuştur. Bu konuda ABD'nin de desteğini alan Türkiye, 18 Kasım 1999'da Azerbaycan ve Gürcistan devlet başkanlarını İstanbul'daki *Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)* zirvesinde bir araya getirerek, ABD'nin dönem başkanı Clinton'un da gözlemciliğinde *Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı*'nın inşası anlaşmasını uzun ve zorlu bir süreç sonunda taraflara imzalatmayı başarmıştır (Arı 2010:101-102).

1990'lı yıllarda yaşanan Körfez Savaşı, Güneybatı Asya'ya yapılan ihracatta azalış, Irak'a uygulanan yaptırımlar ve 1996 yılında Gümrük Birliği sonrası AB pazarının doygunluğa ulaşması gibi yaşanan ekonomik ve politik olaylar uluslararası ticaretin hacmini

de olumsuz etkilemiştir. Komşu ve çevre ülkelerle dış ticaret hacminde durgunluk, Türkiye'nin klâsik pazarları AB, ABD ve komşu çevre ülkeler dışındaki yeni pazarlara giriş ve ulaşmada yaşanan problemler gibi sonuçlar meydana gelmiştir (Aras O. N., Erdoğan E. 2013:139).

Amerikan ekonomisinde yapısal olarak rol oynayan iki ana faktör zengin doğal kaynakları, nitelikli iş gücüdür. ABD verimli toprakları, zengin mineral yatakları, uygun iklim koşulları ve diğer doğal kaynaklarıyla ekonomik büyümenin gerçekleştirilmesi yönünden uygun bir ortama sahiptir. Amerika Birleşik Devletleri aynı zamanda iletişim ve bilgi teknolojileri sektöründe uyum yakalayabilen yetenekli iş gücünün eğitime de büyük önem vermektedir. Tüm dünyada “beyin göçü” olarak adlandırılan, bilim ve teknoloji dallarında eğitim almış yetenekli nesillerin Amerika Birleşik Devletleri ekonomisine katkı sağlaması için gerekli zemini hazırlamak, sorunların çözümünde anahtar rolü olan bir araç olarak görülmektedir (www.ticaret.gov.tr , Erişim Tarihi: 12.04.2019).

Türkiye'den Amerika Birleşik Devletleri'ne en fazla demir çelik ürünleriyle otomotiv aksam ve parçaları tedarik edilmektedir. Tekstil ve hazır giyim, tarım ve gıda, makine ve hava taşıtları ile bunların aksam parçaları ABD'ye ihracı gerçekleştirilen önemli ürün gruplarındandır (www.ticaret.gov.tr, Erişim Tarihi: 12.04.2019).

2.4. 11 EYLÜL 2001 SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI VE TÜRK-AMERİKAN İLİŞKİLERİNE ETKİSİ

2000'li yılların başında Türkiye ile ABD arasında stratejik ortaklık ilişkisi üzerine buna benzer sorgulayıcı görüşler ortaya çıkmış olsa da ABD'de gerçekleşen 11 Eylül terör saldırısı sonrası ilişkilerin yeniden işbirliği düzeyinde geliştirilmesine yönelik bir durum ortaya çıkmıştır. Bunun yanı sıra ABD'nin Irak ve Afganistan'a karşı gerçekleştirmiş olduğu harekâtlar uluslararası kamuoyunda belirli rahatsızlıklar meydana getirmiştir. Özellikle Irak konusunda çok yoğun diplomatik gelişmeler yaşanmıştır. ABD'nin Irak harekatı özellikle Türkiye'yi yakından ilgilendirmiştir. Atlantik'in bir ucundaki devlet olan ABD ile Türkiye Irak'ta kısa süreliğine komşu durumuna gelmişlerdir. Irak özelinde Türk-Amerikan ilişkileri kalıcı tahribatlar almıştır. Irak konusunda yaşanan bu gelişmeler Türk-Amerikan ilişkilerine bu savaştan sonra II. Körfez Savaşı ile ikinci büyük darbeyi vurmuştur (Gordon ve Taşpınar 2008: 26-27).

Yaşanan tüm olumsuzluklara rağmen ABD tarafından Türkiye'yi kaybetmemek adına bazı adımlar gelmiştir. 2004 Haziran ayında George W. Bush'un ve 2006 Temmuz ayında Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice'nın Türkiye ziyaretleri 2003'te büyük tahribat yaşayan Türk-Amerikan ilişkilerinin yoğunlaşmasına katkıda bulunmuş ve bu ziyaretler ilişkiyi düzeltme adına olumlu adımlar olarak görülmüştür. Öncelikli olarak George W. Bush'un Türkiye ziyareti sırasında Galatasaray Kampüsünde yapmış olduğu konuşması Türkiye ile ABD arasındaki ilişkilerin önemine vurgu yapması açısından önemli görülmüştür. "Bu topraklar bulunduğu coğrafya açısından çok önemlidir. Avrupa, Asya ve Güneybatı Asya'nın buluşma yeri olmuştur. Şu anda Türkiye olarak milletçe daha da büyük tarihi bir öneme sahipsiniz. Türkiye güçlü, laik bir demokrasi, çoğunlukta Müslüman bir toplum yapısı ile özgür ulusların yakın bir müttefikliği olmuştur. 150 yıllık demokratik ve toplumsal reforma sahip olan ülkeniz, başkalarına bir model ve Avrupa'yı daha geniş bir dünyaya bağlayan bir köprü olarak durmaktadır. Avrupa'da ilerleme ve barışın geleceği için Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğine ve dostluğuna güvenebilirsiniz. Bu durum büyük Güneybatı Asya ve Türkiye Cumhuriyeti için hayati önem taşımaktadır." (George W. Bush 29 Haziran 2004).

George Bush'un yapmış olduğu konuşmada önemli şekilde vurguladığı noktalar bulunmaktadır. Bu konuşmada ortaya çıkan en önemli nokta müttefiklik ve stratejik ortaklık ilişkisinin vurgulanmış olmasıdır. 2006'daki Dışişleri Bakanı Rice ajandasında "Türk-Amerikan Stratejik Ortaklığını İleri Götürmek İçin Ortak Vizyon ve Yapılandırılmış Diyalog" başlıklı bir belge ile gelmiştir. Başkan Bush'un ikinci döneminde ilişkilere dinamizm getirme amacı taşıyan bu belge, iki ülke arasındaki güçlü dostluk bağları, ittifak, karşılıklı güven ve vizyon birliğini vurgulamaktaydı (Türkmen 2012: 258).

Belgeye göre Türk-Amerikalı karar alıcıların beraber çalışacağı konular şu şekilde ortaya konulmuştur (Türkmen 2012:259):

- Güneybatı Asya'da barış ve istikrarın demokrasi yoluyla yaygınlaştırılması,
- İsrail-Filistin barış gayretlerine destek verilmesi,
- Birleşik bir Irak'ta istikrar, demokrasi ve refahın özendirilmesi,
- İran nükleer programına yönelik diplomatik çabaların destek verilmesi,
- Kıbrıs sorunu için Birleşmiş Milletler gözetiminde adil, kalıcı, detaylı ve karşılıklı kabul edilebilecek çözümün arayışı, buna bağlı olarak Kıbrıs Türklerinin izolasyonunu kaldırmak,
- Enerji güvenliğine ait kaynak ve güzergâhların çeşitlendirilmesi, geliştirilmesi,
- Transatlantik ilişkilerin geliştirilmesi ve sağlamlaştırılması,

- PKK ve bunun gibi terör örgütleriyle, terörizmle mücadele edilmesi,
- Kitle imha silâhlarının yayılmasının önlenmesi,
- Uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve insan kaçakçılığıyla mücadele edilmesi,
- Krizlere çözüm bulmada çok taraflı çabaların desteklenmesi,
- AB üyeliğinin desteklenmesi,
- Ticarî ilişkiler, ekonomi, yatırımlar, savunma-askerî işbirliği, bilim ve teknoloji ve kamu diplomasisi gibi konuların geliştirilmesidir.

Bu belge Soğuk Savaş sonrası Turgut Özal'ın 1991 yılında ABD ziyareti sırasında ifade ettiği stratejik ortaklık belgesi ile benzer özellikler taşımaktadır. Ancak o dönemde bir karşılık bulamayan görüşler yıllar sonra bir hukuki ve siyasi yaptırım olmayacak şekilde ortaya çıkmıştır. Belgenin dilinde işbirliği, ortaklaşa hareket, koordinasyon gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır. Dönemin şartları göz önüne alındığında Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir ivme kazandırmak istendiği görülmektedir.

Aynı şekilde Amerikan karar alıcılarından Dışişleri Bakanı Rice'ın Nisan 2008'de Washington'da Türk-Amerikan ilişkileri üzerine yaptığı bir değerlendirmede şu ifadeleri kullanmıştır: “(...) Türk Amerikan ilişkilerinin temelleri benim için oldukça önemlidir. 2006'da Türk Amerikan ilişkilerinde yeni bir stratejik vizyon raporu oluşturmaya karar verildi. Çünkü biz Türkiye-ABD arasındaki ilişkilerin geliştiğini ve 21. yüzyılın meydan okumalarına karşı güçlü bir birliktelik olduğunu göstermek istedik. Tabi ki bu ilişki NATO müttefikliği kapsamında önemli unsurları barındıran bir ilişkidir. Dünyadaki tartışmalara karşı büyüyen diplomatik sorumlulukları da olan bir ilişkidir. Ve belki de en önemlisi bizim halklarımız arasında büyüyen bir ilişkidir. ABD-Türkiye arasındaki uluslararası ilişkilerde, karar alıcılar arasındaki ilişki kadar halklar arasındaki ilişkilerin de önemli olduğuna inanıyorum.” (Condoleezza Rice, 15 Nisan 2008).

Tüm bu gelişmelerin yanında, Türk yöneticiler uluslararası pazarda Türkiye'yi dünya için bölgedeki bir “güvenlik tüketiciden güvenlik üreticisi statüsü”ne dönüştürmeyi denemişlerdir. Bölgesel ve uluslararası açıdan bu girişim bir dizi zorlukla yüzleşmeyi ve bunun üstesinden gelmeyi gerektirmiştir. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve küreselleşme, güvenlik paradigmasını değiştirmiş, enerji güvenliği gibi askeri olmayan bir güvenlik unsurunu gündeme getirmiştir. Azerbeycan, Kazakistan ve Rusya gibi bölgesel petrol ve gaz üreticileri dünya pazarlarında Basra Körfezi'nde devam eden ihtilaftan ve petrokimya enerji kaynaklarında artan taleplerden avantaj elde etmek istemişlerdir (Erdemir 2009:23-35).

2008 Ağustos'ta Rusya ile Gürcistan arasında olan son çatışmanın, Batı için genel

olarak Türkiye İsrail ve ABD’de özellikle enerji güvenliği konusunda ve bölgedeki politik duruşlarında önemli etkisi olmuştur. Rusya uluslararası topluluğa açık bir mesaj göndermiştir: Kafkasya’dan Orta Asya’ya kadar uzanan bölgedeki doğal kaynakların dağılımında teslimat ve dağıtımın kimin kontrol edebileceğini ve kimin sorumlu olduğunu açık bir şekilde belirtmek istemiştir. Bu enerji oyununun tamamen bitmediğini, daha çok proje olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda bölgede yaşanan zorlukların devam ederken iş birliğinin gerçekleşeceğine işaret etmektedir (Erdemir 2009:38).

İlişkilerin yeniden ivme kazanmasının tetikleyicisi sayılabilecek olan bir diğer belge ise 2006 yılında James A. Baker ile Lee Hamilton’ın hazırladığı Irak Raporudur. Raporda ABD’nin Irak’ta bataklığa doğru ilerleyen politikalarını revize etmesini öneren bilgiler sunulmuş ve Türkiye ile ilgili kısımlarında dikkat çeken ifadeler kullanılmıştır. Bu raporda Türkiye’nin önemli bir müttefik olduğu ve Irak’ta düzenin sağlanması hususunda kilit rol oynadığı vurgulanmıştır. Raporun ikinci kısmında özellikle Bush yönetimine Türkiye’ye yaklaşımında köklü bir değişikliğe gitmesi konusunda önerilerde bulunulmuştur. Bush yönetimi sırasında hazırlanan bu raporun, 2002-2006 yılları arasında fikir ayrılıkları nedeniyle olumsuz etkilenen Türkiye-ABD ilişkilerini dolaylı bir şekilde ve daha iyimser bir tutum takınarak düzeltme eğilimi taşıdığı söylenmiştir (Türkmen 2012: 260).

Sonuç olarak Türkiye birçok stratejik konuda ABD’nin isteksizliği nedeniyle hayal kırıklığına uğramıştır. Türk-Amerikan ilişkilerinde, 1990’lı yıllarda askeri teçhizat konusunda yaşanan sorunlar, 2000’li yılların başında 11 Eylül sonrası Amerika’nın Irak ve Güneybatı Asya konusunda saldırgan tutumunun neden olduğu olumsuzluklar ve 2011 yılından sonra Arap Baharı sonrası Türk-Amerikan karar alıcıları arasında yaşanan fikirsel uyuşmazlıklar başlıca temel sorunlardır (Korkmaz 2018:67).

Stratejik ortaklığa Amerikan perspektifinden bakıldığında, stratejik ortaklıkların hedefinin uluslararası ortamı, kapsamlı işbirliği programları vasıtasıyla uluslararası önceliği koruyacak şekilde şekillendirmek olduğu görülmektedir. Böyle bir yaklaşımın uluslararası sistem içerisinde faydaları bulunmaktadır. Küçük devletlerin büyük devletlerin yanında yer alması (bandwagoning), bu devletlere ABD’ye güvenlik garantisi taahhüdünde bulunmadan güçlü ikili ilişkiler kurma yönünde yardım etmekle birlikte, bu tür ikili ilişkiler bazı potansiyel olumsuzlukları da beraberinde getirebilmektedir. Öncelikle ABD’nin bazı devletlerle olan ittifak taahhütlerinin derinliği hem müttefikleriyle hem de müttefik olmayan ülkelerle ikili ilişkilerinde karışıklıklar ortaya çıkarabilir. İkincisi, bazı devletler ABD’nin stratejik ortaklıklar yoluyla hegemonya oluşturduğuna dair algıları sonucunda Amerika’ya karşı güç dengelemelerini teşvik edebilirler (Kirişçi 2000:82).

ABD'nin stratejik ortaklık kavramına önem vermesiyle uluslararası ortamın öne sürmüş olduğu bazı değerler konusunda sıkıntıların ortaya çıkma potansiyeli bulunmaktadır. ABD'nin önceliği olan bazı kuramsal yapılarda zafiyetlerin oluşabileceği de öngörülmektedir. Stratejik ortaklık çevrelerinin oluşturulması ile ABD, müttefiklerine güven vererek potansiyel karşı dengeleyici davranışların oluşmasını engelleyebilir. Dolayısıyla zaman içerisinde stratejik ortaklıklar gerçek anlamıyla diplomatik retoriğin ötesine geçebilir (Uslu 2006:168).

Özetle; 11 Eylül 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nde Dünya Ticaret Örgütü'ne yapılan terör saldırısı sonrasında ABD, dünyada yaşanan terör faaliyetlerini bahane ederek Afganistan ve Güneybatı Asya'da işgal hareketine başlamıştır. Irak'ın işgali sonrasında Türkiye ekonomisi hem olumsuz etkilenmiş hem de 1 Mart 2003 tezkeresi TBMM'de reddedilince ABD-Türkiye ilişkilerinin zayıflamasına neden olmuştur (Tufaner 2015:121).

2.5. AK PARTİ HÜKÜMETLERİNİN AMERİKA İLE OLAN SİYASET VE TİCARET POLİTİKALARI

AK Parti 2001 ekonomik krizinden hemen sonra iktidara gelmiştir. AK Parti hükümeti, ekonomik ve demokratik reform programlarına öncelik vermiştir (Öniş 2012: s.s. yok). Bu bağlamda, ekonomik ve siyasi istikrarı sağlamak için önemli atılımlar yapmıştır; banka sistemindeki düzenlemeler ve sıkı maliye politikasının uygulanması, özelleştirmelere hız kazandırılması öne çıkan atılımlardır. Bu atılan adımlar sayesinde Türkiye ekonomisi uzun soluklu ve aralıksız bir büyüme göstermiştir (Karagöl 2003:21).

AK Parti hükümeti iktidara geldiğinin ilk beş yılında, Türkiye'de Özal döneminden sonra önceki hükümetlerden daha yoğun bir şekilde özel sektörü destekleyen politikalar izlemiştir. İstanbul'da ki sanayi sektöründen insanların ve diğer sektörlerdeki iş adamlarının desteğini almıştır. AK Parti'nin malî disipline sadık oluşu, Avrupa ile bütünleşme amacı ve ihracata dayalı sanayileşme stratejisini desteklemiştir (Pamuk 2017:287).

AK Parti dönemine kadar Türk dış politikasının herhangi bir retoriği yazılmamış, ya da kavramsal çerçevesi çizilmemiştir. 2002–2007 yılları arasında Başbakan Danışmanlığı, 2007 yılından bu yana da Dışişleri Bakanı olarak görev yapan, aynı zamanda bir uluslararası ilişkiler profesörü olan Ahmet Davutoğlu, 2002 sonrası AK Parti'nin iktidar olduğu süreçte Türk dış politikasına yön veren isimlerin başında gelmiştir. Bu dönemde üretilen stratejiler, yakın komşular ile ilişkilerin ekonomik ve kültürel hareketliliğin artması, Türkiye'nin çevresine gösterdiği değerlerin, ilişkilerin Türkiye'ye de gösterilmesini sağlayan bir yol

izlemektir (Uslu 2010:149-151).

Ahmet Davutoğlu'na ve dolayısıyla AK Parti'ye göre Türkiye bir Afro-Avrasya ülkesi olarak, sahip olduğu çok çeşitli coğrafi kompozisyon sayesinde muhtelif bölgelerde aynı anda manevra kabiliyetine sahiptir. Gerek bulunduğu merkezi coğrafi konumu, gerek tarihi ile Türkiye, bulunduğu bölgede ortak tarihi ve kültürel mirasın bir yansıması olarak, “merkez ülke” olmalıdır. Davutoğlu, bu duruma Rusya, Almanya gibi ülkeleri ve üstlendikleri merkezi rolü örnek göstererek, Osmanlı Devleti'nden sonra oldukça başarılı bir ulus-devlet inşa eden Türkiye'de Kafkas, Balkan, Ortadoğu, Türkmen ve Anadolu bileşenlerini günlük yaşam içinde görmenin kolay olduğunu belirtmektedir. Türkiye artık geçmişteki çevre ülke rolünü bir tarafa bırakıp daha aktif, daha yapıcı, düzen sağlayıcı bir rol üstlenerek kendisi ve komşu ülkeleri için istikrar ve güvenliği sağlayıp garanti edebilen bir ülke konumuna gelmelidir (Davutoğlu 2008:78-79).

AK Parti'nin uygulamaya çalıştığı politikalar, Özal döneminde daha da yükselen toplumsal değişimin bir devamı, AB üyeliği için cesur adımlar atmaktan çekinmeyen, AK Parti'den bir önceki koalisyon hükümeti politikalarının uzantısı niteliğindedir. Bu eğilimleri daha da ileriye taşımaya çalışarak Davutoğlu daha kapsamlı bir siyaset vizyonu formüle etmiş, ulus-devlet sonrası küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorgulamalara, çelişkilere cevap verebilecek siyaset mekanizmaları geliştirmeye çalışmıştır. Davutoğlu'nun bir taraftan ulusal egemenliklere saygı duyarak, diğer taraftan sınırları de facto biçimde manasız bulan yaklaşımı eski Osmanlı'nın arka bahçesine dönüşü jeopolitik bir zorunluluk haline getirmektedir. Özal dönemine, daha sonra AK Parti iktidar döneminde bir şekilde iz bırakan “yeni Osmanlı” bu söylem gerek yurt içinde, gerek Osmanlı'dan bile isteye kopmuş Arap dünyasında telaffuz edilirken ya da altı doldurulurken oldukça ihtiyatlı davranılmalıdır. Aksi takdirde bu söylem Türkiye'nin bölgede şu ana kadar topladığı ve daha toplamayı planladığı dikkat ve sempatinin antipatiye dönüşmesine neden olabilir (Davutoğlu 2008:79-84; Aras 2009:131).

Türkiye Bülteni'nin 62. sayısında, ABD'nin yeni Başkanı Barack Obama'nın ziyaret edeceği Müslüman ülkeler arasından ilk olarak Türkiye'yi seçmesi üzerinde durulmuştur. “Barack Obama: Türkiye Büyük Bir Ülke” başlığı altında Obama'nın sözlerine dikkat çekilmiştir: “Türkiye çok büyük bir ülke, çevresindeki ülkeleri etkileyen bir ülke, bu nedenle Türkiye gibi bir ülkeye ‘dostum’ demekten, Başbakan Erdoğan’a da ‘arkadaşım’ demekten son derece mutluyum” (*Türkiye Bülteni* Ocak-Şubat 2010: 40-41).

Bu hususta Türk-Amerikan ilişkilerine dair Obama'nın Nisan 2009'da Türkiye ziyaretinde yaptığı diğer önemli konuşma şöyledir: “Türkiye [...] eski medeniyet ve yeni ulus devletlerin birlikte barındığı, hukukun üstünlüğüne, demokrasiye önem veren, canlı ekonomisi olan, NATO üyesi ve çoğunluğu Müslüman olan, bu anlamda özgün bir yere sahip olan bölgesel ve stratejik bakımdan önemli bir ülkedir [...] Türkiye ile birlikte çalışmak Müslüman dünyası ile Batı dünyası arasında birleşmeyi sağlayacak ve bizi refah ve güvenliğe götürecektir.” (www.cnnturk.com ,Erişim Tarihi: 14.03.2019).

Türk-Amerikan ilişkilerinde PKK, Kuzey Irak, Kıbrıs ve “*Ermeni Soykırımı*” konuları ve bunlarla ilgili yaşanan fikir ayrılıkları ilişkileri her daim germiştir. Irak Savaşı'nda olan tezkere sorunu (2003), İran'ın nükleer güç elde etme olayı (2010) gibi yaşanan meselelerde Türkiye, dış politika konularında diğer aktörlerle fikir alışverişinde bulunma, fikir geliştirme veya küresel/bölgesel formüller bulmak istemektedir (Ermağan İ. 2012:2).

Türkiye'nin küreselleşme ile olan süreci 1980'li yıllarda başlamış, 1990'lı yıllarda sürmüş ve AK Parti döneminde bütünleşmesi gerçekleşmiştir. Turgut Özal ile başlatılan yeni liberal dönüşümü AK Parti iktidarı sürdürmüştür (Duru, Uzgel 2009). AK Parti iktidara geldiği dönem, ABD'nin Irak'a müdahalesine tanıklık etmiştir. Aynı zamanlarda Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi (BOP) sunulmuştur. Proje aracılığı ile ABD bölgesel ve dünya çapındaki sorunlara, sadece askerî olarak değil, toplumsal, ekonomik ve kültürel tarafları da kapsayacak şekilde eğilmiştir (Bal, Selamoğlu 2006:196).

AK Parti döneminde liberal düşünce yalnızca ekonomik alanda değil, siyasî alanda da kendisini göstermiştir. Liberal düşünce siyasî alanda ilk defa Demokrat Parti döneminde görülse de, ekonomik anlamda gelişimini Turgut Özal hükümeti döneminde oluşturmuştur. AK Parti dönemine gelindiğinde liberal ekonomik gelişmelerden hariç liberal siyasî gelişmeler de bunun bir parçası olmuştur. Pragmatizm, muhafazakârlık ve istikrar söylemleri AK Parti'nin dış politika temellerini kurmuştur (Çınar 2011:2).

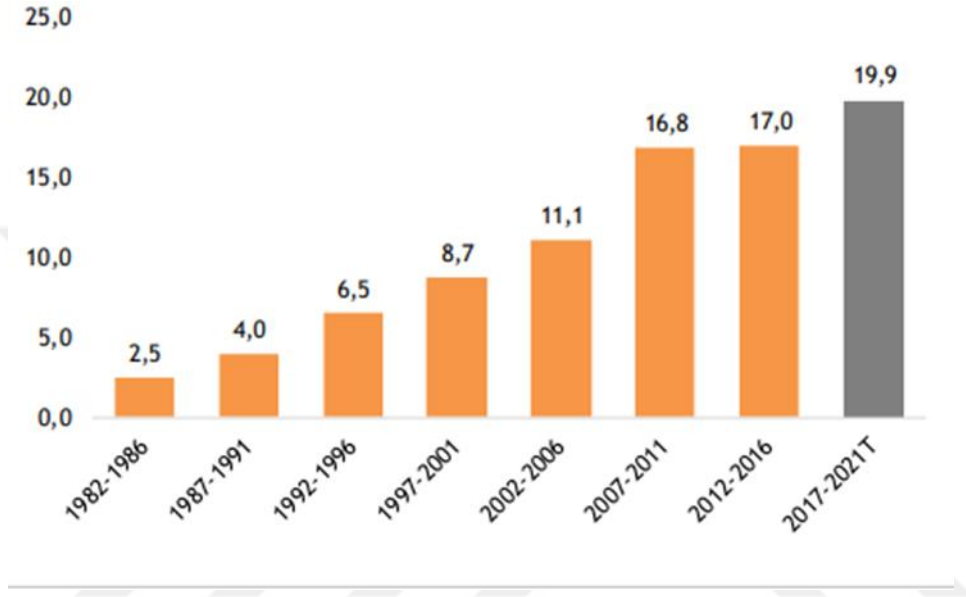
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE ABD-TÜRKİYE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

3.1. 2000 YILINDAN GÜNÜMÜZE ABD-TÜRKİYE DIŞ TİCARET İLİŞKİLERİ

Türkiye ve Amerika arasındaki siyasi ilişkilerde bazı dönemler dalgalanmalar meydana gelmiştir. Başkan George W. Bush dönemi (2000-2008) sırasında yaşanan en önemli olay kuşkusuz 11 Eylül saldırısıdır. Aynı zamanda Irak Savaşı'ndan dolayı ilişkilerin gerildiği bir dönemdir. Bu dalgalanmalar iki devlet arasındaki dış ticaret ilişkisine de olumsuz şekilde yansımıştır. 2008 finans krizi ise yaşanan bir diğer önemli olaydır. 2008 finans krizi, 1929 Ekonomik Buhranı'ndan sonra yaşanan en büyük küresel krizdir. Başta ABD olmak üzere bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeyi etkilemiştir. Kriz meydana geldiği ilk sırada yalnızca finansal göstergelerde değişime yol açsa da daha sonra makroekonomik göstergeler üzerinde bozulmalar başlamıştır.

Tablo 7. Türkiye'nin Savunma Harcamaları (5 Yıllık Ort., milyar \$)*

Kaynak: Aselsan, SIPRI, NATO, Vakıf Yatırım Araştırma ve Strateji

*Cari fiyatlarla

Bir ülkenin politik gücünü, büyük oranda silahlı kuvvetleri ve bu kuvveti destekleyen güçlü bir savunma sanayiinin varlığı belirlemektedir. Türkiye, jeopolitik olarak dünyanın en riskli bölgelerinin birinde yer almaktadır. Maruz kaldığı tehditler nedeniyle ülkemiz, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren caydırıcı bir askerî güce sahip olmayı amaçlamıştır. Tablo 7’de 1982-2016 arasındaki Türkiye’nin savunma harcamaları gösterilmiştir. 2017-2021 arası dönemde ise tahmini bir ortalama verilmiştir. Tabloya göre Türkiye’nin her geçen yıl savunma harcamaları artmaktadır ve önümüzdeki yıllarda da artması beklenmektedir.

Tablo 1: Türk Savunma Sanayiinin Dönüşümü

1990 Öncesi	1990-2000	2000-2010	2010-2020	2020-2030
İthalat	Ortak Üretim	Kısmi Tasarım (Ana Platform)	Yerel ve Özgün Tasarım	Temel ve Gelişmiş Teknoloji
Cobra AH-1 (Hücum Helikopteri)	Zırhlı Savaş Aracı	Altay (Tank)	Yerli Helikopter Programı	Tamamen Yerleşme
AB-412 Helikopteri	Hafif Nakliye Uçağı	Milgem (Fırkateyn)	Yerli Savaş Uçağı Programı	Ürün Ömrü Yönetimi
MLRS (Roket Sistemi)	Temel Eğitim Uçağı	Anka (İHA)	Göktürk-3	Performansa Dayalı Lojistik
	Kargo Helikopteri	Hürkuş (Başlangıç ve Temel Eğitim Uçağı)		

Kaynak: Aselsan, SSB, Vakıf Yatırım Araştırma ve Strateji

Tablo 8. İlk 10 Büyük Silah İhracatçısı Ülke (SIPRI,2016)

Sıra	Ülke	2012-2016 yılları arası Hacim (Milyon ABD Doları)
1	 ABD	47,169
2	 Rusya	33,186
3	 Çin	8,768
4	 Fransa	8,561
5	 Almanya	7,912
6	 İngiltere	6,586
7	 İspanya	3,958
8	 İtalya	3,823
9	 Ukrayna	3,677
10	 İsrail	3,233

Tablo 8’de 2012-2016 arası dönemde ilk 10 büyük silah ihracatçısı ülke gösterilmiştir. İlk sırada 47,169 milyon \$ ile ABD yer almaktadır. ABD’yi Rusya ve Çin takip etmektedir. Türk savunma sanayiinin mevcut sorunlarını aşarak gerekli atılımı yapabilmesi için gerekli ekonomik büyümenin, büyük ölçüde küresel iş yapabilme yetkinliğinin artırılmasında olduğu değerlendirilmektedir. Dünya ekonomisine genel bir perspektifle bakıldığında, savunma sanayisinin dünya ekonomisindeki yeri, büyüklüğü ve önemi dikkat çekicidir. Dünya siyasetinde yaşanan gelişmeler, kurulan ortaklıklar ve uluslararası siyasette yaşanan rekabet

ile ABD ve Rusya'nın başını çektiği savunma ve havacılık sanayisinin gelişimi hız kazanmıştır (Kakaşçı, Orhan 2018:79).

Tablo 9. Türkiye'nin En Yoğun İhracatının Olduğu Ülkeler

Ülke	2017	2018	Değişim
Almanya	15,1 milyar \$	16,2 milyar \$	7,0 %
İngiltere	9,6 milyar \$	11,1 milyar \$	15,8 %
İtalya	8,5 milyar \$	9,6 milyar \$	12,9 %
Irak	9,1 milyar \$	8,4 milyar \$	-7,7 %
ABD	8,7 milyar \$	8,3 milyar \$	-3,9 %

Kaynak: TİM, (www.tim.gov.tr)

Tablo 9'da son iki yılda Türkiye'nin en çok ihracat yaptığı beş ülke ve iki yıl arasındaki ihracat miktarlarındaki değişim yüzdeleri gösterilmiştir. 2018 yılında en çok ihracat yapılan ilk beş ülke; Almanya, İngiltere, İtalya, Irak ve ABD olmuştur. En çok ihracat yapılan beş ülke içerisinde ABD 8,7 milyar \$ ihracat ile 5. sırada yer almaktadır (TİM, www.tim.gov.tr , 2009:9).

Tablo 10: Türkiye ve ABD'nin Dış Ticaret Göstergeleri

Göstergeler	Birim	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mal ve Hizmet İthalatı Hacmi	% Değişim	22.021	12.648	7.881	14.221	-1.356	-12.423	20.877	11.869
Mal İthalatı Hacmi		20.486	12.325	8.458	12.826	-2.052	-13.214	21.355	13.060
Mal ve Hizmet İhracatı Hacmi		17.621	12.188	7.608	10.536	7.173	-8.09	5.12	6.39
Mal İhracatı Hacmi		13.757	12.325	12.229	11.313	6.060	-8.106	6.354	6.231
Cari İşlemler Dengesi	Milyar \$	-14.431	-22.309	-32.249	-38.434	-41.524	-13.370	-46.643	-77.141
	GSYH'ya Oranı	-3.679	-4.622	-6.094	-5.921	-5.686	-2.176	-6.378	-9.962
Mal ve Hizmet İthalatı Hacmi	% Değişim	11.091	6.145	6.098	2.408	-2.688	-13.534	12.481	4.479
Mal İthalatı Hacmi		11.072	6.794	5.921	2.599	-3.839	-15.599	14.865	5.182
Mal ve Hizmet İhracatı Hacmi		9.547	6.750	8.969	9.303	6.102	-9.133	11.137	6.682
Mal İhracatı Hacmi		8.527	7.536	9.422	9.748	6.330	-11.964	14.292	7.173
Cari İşlemler Dengesi	Milyar \$	-628.521	-745.773	-800.621	-710.304	-677.134	-381.898	-441.952	-465.928
	GSYH'ya Oranı	-5.303	-5.908	-5.985	-5.063	-4.738	-2.733	-3.048	-3.091

Tablo 10’da 2008 küresel finans krizi öncesi ve sonrası sırasıyla Türkiye ve ABD’nin dış ticaret göstergelerinin gelişimi yer almaktadır. 2008 ve 2009 yıllarında Türkiye ve ABD’nin mal ve hizmet ithalatı hacminde küçülme olmuştur. Türkiye’de 2008 ve 2009 yıllarında mal ve hizmet ithalat hacmi %1.4 ve %12.4 oranında gerilemiştir. ABD’de ise %2.7 ve %13.5 oranında bir daralma gerçekleşmiştir. Aynı şekilde her iki ülkenin mal ve hizmet ihracatı hacminde de daralma olmuştur. İhracatta yaşanan küçülme, ithalat hacmindeki daralmadan daha düşüktür (Işık 2013:207).

2008 küresel finans krizi sonrası Başkan Obama 2009’da iktidara gelmiştir. Bir önceki dönemin yapmış olduğu yanlış politikaları düzeltmek istemiştir. Bu dönemde Türk-Amerikan ilişkilerinin ivme kazanmasını özellikle ABD tarafının istediği görülmektedir. Bu doğrultuda Mart 2009’da ABD Dışişleri Bakanı Hillary Clinton Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin ardından Başkan Obama 6-7 Nisan 2009 tarihleri arasında ilk resmî yurt dışı gezisini Türkiye’ye yapmıştır. Bu ziyaretin en önemli amacı Türk-Amerikan ilişkilerine yeni bir boyut kazandırmaktır (Migdalovitz 2010: 14-15). Bu ziyaret ile Türkiye-ABD ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. Yeni dönemin nasıl şekilleneceğinin ilk ipuçları 6 Nisan 2009 tarihinde Başkan Obama’nın TBMM’de yapmış olduğu konuşmada ortaya çıkmıştır. Obama’ya göre bu modelde baskın olarak Hristiyan bir ulusla çoğunluğu Müslüman olan Batılı değerlere sahip bir ulus bir araya gelecek ve Avrupa ile Asya arasında bulunan Türkiye, ABD ile modern uluslararası bir camia oluşturabilecektir (Larrabee 2011: 7-8). Obama’nın TBMM’de yaptığı konuşma şöyledir;

“Bu güvenli, saygın, refah içerisinde ve kültürel ayrılıkları olmayan bir ortaklık olacaktır. Biz kendimizi Hristiyan ya da Yahudi bir ulus olarak görmüyoruz. Vatandaşları ve idealleri birbirine bağlayan değerlerin oluşturduğu ve birleştirdiği bir ulus olarak görüyoruz. Modern Türkiye benzer prensiplerle kuruldu. Bizim, her iki ülkede de gördüğümüz, laik bir ülkede hukukun üstünlüğü vaadinin sürdürülüyor olmasıdır ve bu çok önemlidir. Bunu desteklemeye devam edeceğiz. Dünyaya bu mesajı bu şekilde verebilirsek son derece sıra dışı bir etkisi olacaktır ve sadece ikili ilişkileri değil birlikte çalışarak pek çok stratejiyi şekillendirebileceğimizi görüyorum. Bu Müslüman ve Batı dünyası arasında birleşmeyi sağlayacak, bizi refah ve güvenliğe götürecek bir yol olacaktır. ABD bu ortaklığı gelecek yıllarda da sürdürmeyi hedeflemektedir.” (Barack Obama 6 Nisan 2009: Akt. Korkmaz 2018:77).

Obama’nın konuşmasında iki nokta üzerinde durulabilir. Birincisi, Türkiye- ABD

ilişkilerini, Soğuk Savaş mantığının realist değerlerinin ötesine götürerek jeo-stratejik yönelimler yerine, inşacı bir söylem ile kimlik, değerler ve refah gibi kavramlar üzerinden değerlendirmektedir. Obama bu kavramları kullanırken kendinden önceki Başkan Bush dönemindeki Müslüman dünyanın gözündeki Amerikan imajını yeniden tanımlayarak, bir nevi Türkiye üzerinden İslam dünyasına mesaj vermiştir (Türkmen 2012: 338). Ayrıca Türkiye'deki siyasi düzenin Müslüman kimliği ile modern dünya değerlerini bir potada eriterek, İslam dünyası içerisinde devletlere rol model olmasının da mesajını vermektedir. Obama'nın konuşmasının ikinci önemli noktası, Türkiye-ABD arasındaki stratejik ilişki boyutunu daha da genişleterek uzun yıllar ittifak ilişkisinin daha kuvvetli ve işbirliği sahasının daha geniş olacağı bir modeli sunmasıdır (Morelli 2013:16-17).

Obama'nın konuşmasında ortaya koymuş olduğu yeni işbirliği modeli konusunda Türk-Amerikan ilişkileri üzerine çalışan düşünürlerin görüşlerinde de dikkat çeken hususlar bulunmaktadır. Bu düşünürler stratejik ortaklıktan, çok odaklı bir ilişki modeline geçiş üzerinde vurgu yapmaktadırlar. Özellikle bu ilişkiyi iki ülkeyi eşitleyen bir ilişki modeli olarak değerlendirmektedirler. Outzen'e göre model ortaklık taraflar arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanması sorunsalını da beraberinde getirmiştir. Çünkü öngörülen bu yapıda taraflar eşit düzeydedir ve hiyerarşiye dayanan bir ilişki yoktur. Karşılıklı anlayış ve işbirliğine dayanan bu yapıda ilişkiler kurumsallaştırılırken taraflar güven noktasında birbirini anlamaya çalışacak ve ona göre ilişkilerindeki tutumlarına yön vereceklerdir (Outzen 2012:4-5; Uslu, 2016:506).

İlk *Stand-By* anlaşması 1961 yılında imzalanmış, 2008'de sona ermiştir. 19. Stand-By anlaşmasına kadar geçen yaklaşık 50 yıllık süre içinde IMF'den 50 milyar dolara yakın kaynak gelmiştir. Türkiye, IMF ile birlikte IMF'nin malî olarak desteklediği 64 ülkenin içinde en fazla kredi çeken ülkelerden olmuştur. Türkiye'nin yaklaşık 50 yıldır devam eden IMF ile ilişkilerinde en büyük borçlanma 2001 krizinden hemen önce ve sonra gerçekleştirmiştir. 2000, 2001, 2002 en büyük borçlanmayı yaptığı yıllar olmuştur (SETA 2011:67).

ABD, Türkiye'nin dış ticaretinde hiç şüphesiz önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin en önemli ihrac pazarlarından biridir. İki ülke arasında son yıllarda yapılan ticarî ilişkilerin seyrine bakıldığında Türkiye'nin 2002 ve 2004 yılları hariç sürekli dış ticaret açığı verdiği görülmüştür. Türkiye'nin ABD'ye olan ihracatı 2008'de 4,2 milyar dolar, ithalatı ise 11,9 milyar dolardır. 2009 yılında ise ABD'ye yapılan ihracat miktarı 3.2 milyar dolara, ithalatı da 8,5 milyar dolara gerilemiştir. Türkiye-ABD dış ticaretinde 2009 yılında Türkiye 5.3 milyar dolar dış ticaret açığı vermiştir (TETSİAD, www.tetsiad.org ,Erişim Tarihi: 20.08.2018.)

Model ortaklık kavramını ilk kullananlardan Philip H. Gordon konuya ilişkin olarak şu değerlendirmeyi yapmıştır: “Türkiye’den daha fazla ikili ilişkide olduğumuz bir ülke daha yok. Çünkü Türkiye ile konuştuğumuz tüm konular hususunda hemfikiriz.” (Philip H. Gordon 21 Eylül 2011; Akt. Korkmaz 2018:79). Bu açıklama yapıldıktan birkaç yıl sonra Türk-Amerikan ilişkilerinde sıkıntılı süreçlere girilmiştir. Ancak hem Bush hem de Obama yıllarında taraflar daha kuvvetli ve işbirliği sahasının daha geniş olduğu bir modeli uygulamayı başaramamışlardır. Stratejik ortaklığın yerini alacak bir model üzerinde anlaşamadıkları görülmektedir. Bu kapsamda taraflar 2006’da zaman zaman “gelişmiş ortaklık” olarak nitelendirilen ve devam eden siyasi işbirliğini yükseltmeye çalışmışlardır. Taraflar, Temmuz 2006’da imzalanan ortak Stratejik Vizyon Belgesi aracılığıyla daha yakın bir koordinasyon içinde hareket etme kararlılığını dile getirmişlerdir. Bu belgenin imzalanmasının ardından ikili ilişkilerin daha sağlam bir temel üzerinde kurulması beklenirken, kısa süre sonra üzerinde anlaşmaya varılmış olan bu belgeyle uygun olmayan adımların atıldığı görülmektedir. Türkiye’nin 2007 yılında Kuzey Irak bölgesindeki PKK kamplarına yönelik sınır ötesi operasyonuna ABD tarafından karşı çıkılmıştır (Kardaş 2011: 30).

Obama yönetimi sırasında meydana gelen tartışmalar, ‘model ortaklığın’ ilan edilmesinde ortak zeminin sağlanamamasının bir nedenidir. Amerikalı karar alıcıların genel olarak algısı, Türkiye’nin siyasî ve ekonomik gücünün Batı ile Güneybatı Asya arasındaki pivot rolünden büyük ölçüde etkilenmeyeceği yönündedir. Ancak Türkiye’nin önemli coğrafi konumunun yanı sıra Levant bölgesinde önemli bir kaldıraç olan tek ülke olduğu düşünülmektedir. Türkiye’nin Güneybatı Asya bölgesinde etkinliğini arttırmaya başlamış olması da ona ayrı bir avantaj sağlamaktadır. Türkiye’yi ABD için değerli bir müttefik yapan bu önemli faktörlerin yanında son dönemde İsrail karşıtı söylemlerde artışlar, ABD ve Avrupa’nın birçok ülkesinde Türkiye’nin son on yılda kazandığı güvenin yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur (Werz 2012:23).

Bu gelişmelerin yanı sıra ABD cephesinde Demokratlar ilişkisi farklı boyuta taşımak amacıyla stratejik adlandırma yoluna gitmektedirler. Analize tabi olan ve-rilerde bu rahatlıkla görülmektedir. 1991 sonrası ABD’nin Demokrat Başkanları olan Bill Clinton ve Barack Obama Türk-Amerikan ilişkilerine farklı bir boyutta yeniden isimlendirerek yaklaşmışlardır (Korkmaz 2018:81).

Amerika ekonomisinde önemli olan ve öne çıkan sektörler şunlardır: Elektronik ve bilişim, iletişim, havacılık ve uzay, motorlu taşıt sektörleridir. 1990’lı yıllarda meydana gelen teknolojik dönüşümle beraber mevcut imalat sanayînin bir kısmı yüksek teknoloji ve iş gücü

verimliliğine uyum sağlamıştır. Fakat bunun yanında ithal girdi düzeyi yüksek mamul mallar üreten sektörlerde ciddi zorluklarla karşı karşıya kalınmıştır. Bu sebeple üretimlerini daha düşük maliyetli ülkeler ile birlikte devam ettirmişlerdir. (TETSİAD, www.tetsiad.org , Erişim Tarihi: 20.08.2018).

2008’de ABD’nin finans sektöründen dolayı meydana gelen finans krizi beklenmedik şekilde dünya çapında malî ve reel sektör krizine çevrilmiştir. Krizin etkileri en yoğun Euro bölgesinde kendini göstermiştir. Bölgenin ekonomisinde ciddi derecede daralma gözlemlenmiştir. Yaşanan kriz ortamında Türkiye’nin bölge ülkeleriyle ihracatında azalmalar meydana gelmiştir. Ülkeye sermaye girişlerinde düşüşler yaşanmıştır. Bunun sonucunda dış talep daralması yaşanmıştır. 2008-2009 yıllarında dünya çapındaki krizin etkisiyle dünyada dengeler değişmiştir. Ekonomide ağırlık az gelişmiş yükselen piyasalarda görünmeye başlamıştır (SETA 2013: 75).

Donald Trump, 20 Ocak 2017 tarihi itibarıyla Amerika Birleşik Devletlerinin yeni başkanı olmuştur. Gelişmiş ülkelerdeki korumacı siyasi yönelim, siyasilerin politik söylemlerine de yansımıştır. Bu tepkisel yapıda gerçekleşen hem ticari hem de sosyal strateji değişiklikleri ufukta birçok belirsizliğin görülmesine yol açmaktadır (Kayhan 2017:3). Donald Trump’ın göreve başlaması ile birlikte Amerika Birleşik Devletleri’nin ekonomi ticaretinde yaşanan yenilikler tüm dünyayı yakından ilgilendirmektedir.

Tablo 11. 2018’de En Çok İhracat Yapan İlk Beş Sektör

Sektör	2017	2018	Değişim
Otomotiv Endüstrisi	28,5 milyar \$	31,6 milyar \$	10,7 %
Hazırgiyim ve Konfeksiyon	17 milyar \$	17,6 milyar \$	3,6 %
Kimyevi Maddeler ve Mamulleri	16 milyar \$	17,4 milyar\$	8,3 %
Çelik	11,4 milyar \$	15,6 milyar \$	36,1 %
Elektrik, Elektronik	10,5 milyar \$	11,3 milyar \$	7,9 %
Kaynak: (TİM 2019: 9)			

Tablo 11’e göre; 2018 yılında Türkiye’de en fazla ihracatın gerçekleştirildiği beş sektör; otomotiv endüstrisi, hazır giyim ve konfeksiyon, kimyevi maddeler ve mamuller, çelik, elektrik ve elektrondur. 2018 yılında otomotiv endüstrisi 2017 yılına göre yüzde 11 artmıştır. Otomotiv sektöründe 31,6 milyar \$ ihracat ile Cumhuriyet tarihinin rekorunu kırmıştır (TİM 2019:9).

Tablo 12. 2018 Yılında İhracatını Arttıran Sektörler

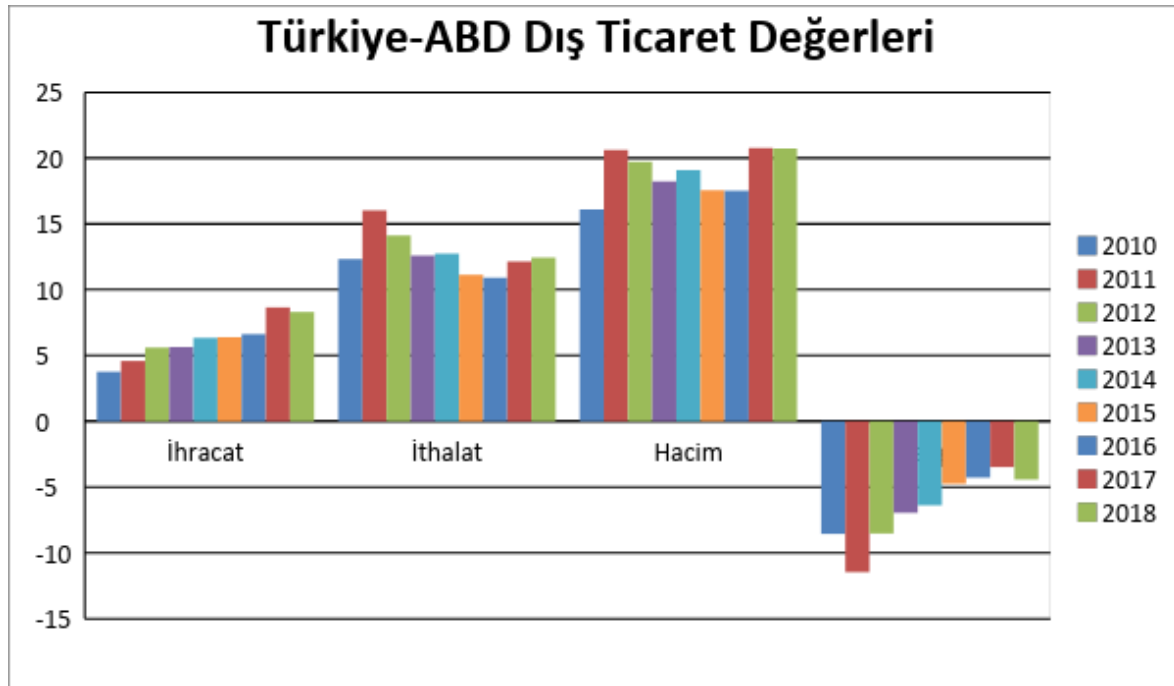
SEKTÖR	2017	2018	Değişim
Çelik	11,4 milyar \$	15,6 milyar \$	36,1 %
Mücevher	3,3 milyar \$	4,4 milyar \$	34,5 %
Zeytin ve Zeytinyağı	323 milyon \$	400 milyon \$	23,7 %

Kaynak: TİM 2019.

Tablo 12’ye göre 2018’de Türkiye’de ihracatını en çok arttıran üç sektör ise çelik, mücevher, zeytin ve zeytinyağı olmuştur. Türkiye ve ABD’nin dış ticaret yapıları incelediğinde, Türkiye’nin ABD’ye göre katma değeri yüksek olmayan sektörlerde uzmanlaştığı görülmektedir. Türkiye’nin yatırım ve ara malları ithalatı yüksektir. Bu da Türkiye’nin dışarıya olan bağımlılığını artırmaktadır ve Türkiye’de üretilen ürünlerin katma değerinin düşük olmasına sebep olmaktadır.

ABD başkanı Donald Trump’ın politikaları Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki ticareti etkileyecek en önemli faktörler arasında yer almaktadır. Trump’ın politikaları iki alanda yoğunlaşmaktadır: İmalat sanayinde üretimi yeniden kendi ülkesine çekmeye çalışmak ve ticarete korumacı politikalar benimsemektir (TETSİAD 428:8).

Şekil 1. 2010-2018 Yılları Arasında Türkiye-ABD Arasındaki Dış Ticaret Değerleri

Kaynak: TÜİK (<http://www.tuik.gov.tr>)

Amerika Birleşik Devletleri 2018 yılında Türkiye'nin beşinci ihrac pazarı konumunda yerini almıştır. Türkiye ABD'ye ihracatının, toplam ihracatın içerisindeki payı %4,9dur. Şekil 1 incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye'nin son yıllardaki ticaretinde, Türkiye dış ticaret açığı vermiştir. 2018 sonunda Türkiye'nin ihracatı 2017 yılına kıyasla %4 azalma göstermiştir ve 8,3 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Diğer yandan, 2018 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nden yapılan ithalat bir önceki yıla göre %2,5 artış ile 12,4 milyar dolar olmuştur. Türkiye'nin dış ticaret açığı da 4,1 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir (www.ticaret.gov.tr, Erişim Tarihi: 14.03.2019).

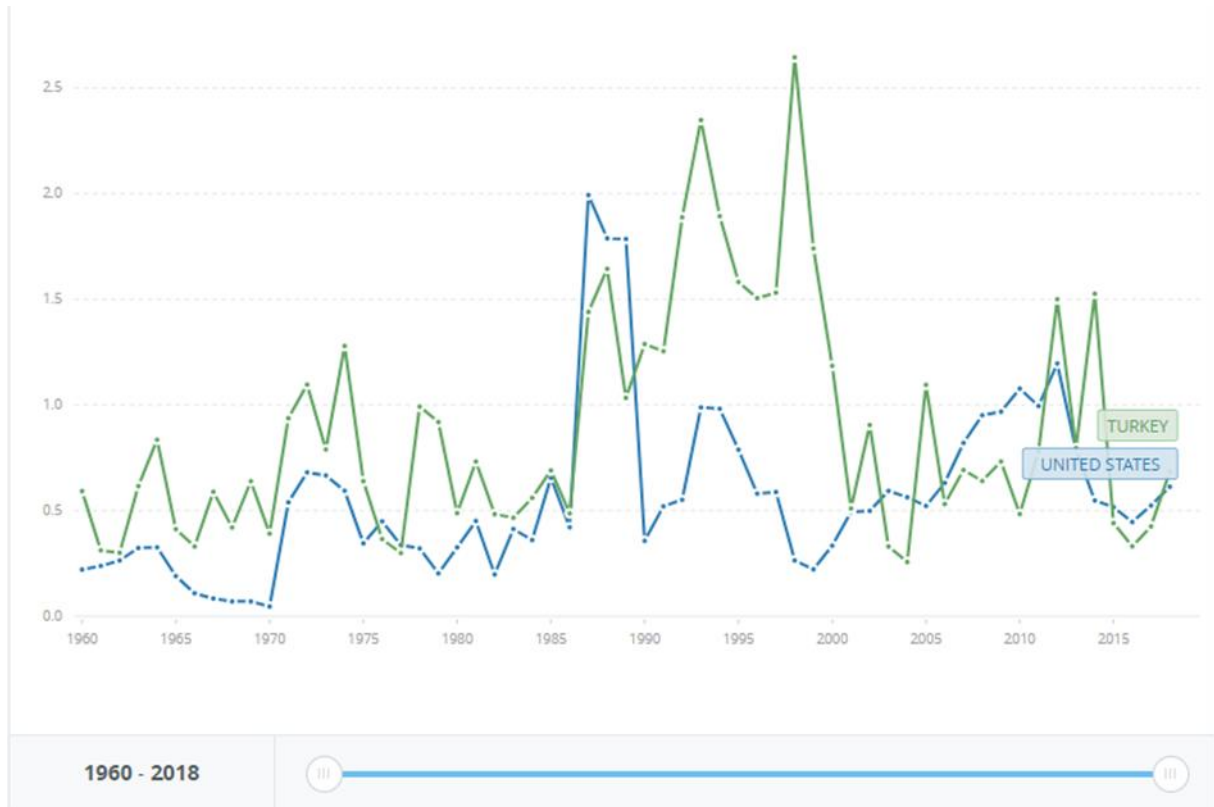
Tablo 13. ABD'nin Dış Ticaretinde Ülke ve Ürünler (2017)

İTHALATINDA BAŞLICA ÜLKELER	İTHALATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER	İHRACATINDA BAŞLICA ÜRÜNLER	İHRACATINDA BAŞLICA ÜLKELER
1. Çin 526 milyar \$	8703 1. Binek Otomobiller 179,6 milyar \$	9999 1. Belirtilmeyen Ürünler 165,7 milyar \$	1. Kanada 282 milyar \$
2. Meksika 317 milyar \$	2709 2. Ham Petrol 139,1 milyar \$	2710 2. Petrol Yağları 77,8 milyar \$	2. Meksika 242 milyar \$
3. Kanada 307 milyar \$	8517 3. Telefon Cihazları 113,1 milyar \$	8703 3. Binek Otomobiller 53,6 milyar \$	3. Çin 130 milyar \$
4. Japonya 140 milyar \$	9999 4. Belirtilmeyen Ürünler 91,3 milyar \$	8708 4. Karayolu Taşıtları Aksam ve Parçaları 44,9 milyar \$	4. Japonya 67 milyar \$
33. TÜRKİYE 8,6 milyar \$	8471 5. Bilgisayar ve parçaları 84,9 milyar \$	8542 5. Elektronik entegre devreler 38,1 milyar \$	24. TÜRKİYE 11,9 milyar \$

Tablo 13'te Amerika Birleşik Devletleri'nin ithalatında başlıca ülkeler ve ürün grupları verilmiştir. ABD 526 milyar \$ ile en fazla Çin ile ithalat yapmıştır. En fazla ithal ettiği ürün ise binek otomobiller olmuştur. ABD'nin ihracatında ve ithalatında ilk 4 sırada Çin, Meksika, Kanada ve Japonya yer almaktadır. Amerika'nın ithalatındaki başlıca ülkeler sıralamasında 2017 yılında Türkiye 33. sırada yerini almıştır. İhracatında ise Türkiye 24. sırada yer almıştır.

Grafik 1. Türkiye ve ABD'nin Silah İthalatı

Milyar

Kaynak: The World Bank, portal.sipri.org/publications/pages/transfer/splash).

Grafik 1’de 1960-2018 yılları arasında Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri’nin silah ithalat rakamları yer almaktadır. 1985-1990 yılları arasında ABD’nin silah ithalatı en yüksek seviyede gerçekleşmiştir. 1990- 1995 ve 2000 yılları, Türkiye’nin silah ithalatının en fazla olduğu yıllardır. İki ülkenin de savunma harcamaları ülkede ve bölge genelinde duydukları güven endişesine göre değişmektedir.

3.2. TÜRKİYE-AMERİKAN İLİŞKİLERİNDE ANLAŞMALAR VE ÜÇÜNCÜ ÜLKELER

Türk-Amerikan ilişkileri Soğuk Savaş ve sonrası süreçte Türk dış politikasının en kritik yapıtaşı olma özelliğini devam ettirmiştir. Sistem ve alt-sistem düzeyinde görülen değişimler ve çalkantılı olaylar, zaman zaman karşılıklı olarak ilişkilerin mahiyeti, dengeleri ve içeriğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Fakat sonuç olarak, yaşanan ciddi görüş ayrılıklarına rağmen, ortak problemler ve amaçlar ilişkilerin iki ülke gözünde de değerini korumasına neden olmuştur (Uslu 2016:509-510).

Sistem düzeyinde ABD'nin askeri ve siyasî yönden mevcut hiyerarşi içinde güçlü bir yerinin olduğu, fakat ekonomik ve teknolojik bakımdan hiyerarşik ve merkezi birden fazla ilişki kalıplarının birbirine geçtiği yeni yapıda, küreselleşme ve ayrışma süreçleri eş zamanlı ve hızlı devam etmektedir. Bu durumun en önemli etkilerinden biri, alt-sistemlerin daha öne çıkması ve Türkiye gibi hem politik, hem de ekonomik açıdan yükselen bölgesel aktörlerin daha çok inisiyatif almalarına ve etki alanlarını arttırmalarına fırsat vermesi olmuştur. Bu durum, Türkiye-ABD ilişkilerinde bazen görüş ayrılıklarının artmasına sebebiyet verirken, bazen de işbirliği avantajlarının önemli oranda artış göstermesini sağlamıştır (Korkmaz 2018:132-133).

Soğuk Savaş'ın Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla tamamen barışçıl bir şekilde sona ermesi ve komünist rejimlerin teker teker yıkılmasıyla ABD hegemonik bir savaş yaşamadan tek kutuplu bir dünyada başat güç haline gelmiştir. Öte yandan Soğuk Savaş sonrası dönemde, Avrupa Birliği de entegrasyon sürecine hız vererek küresel bir aktör olma çabası içine girmiştir. Irak krizi sırasında ise, Bush liderliğindeki Cumhuriyetçi şahinlerin tek taraflı politikaları, hem Kuzey Atlantik ittifakında, hem de Avrupa Birliği'nin içinde derin çatlaklar yaratmıştır. ABD ile sıkı bir işbirliği sürdüren İngiltere ve Ortadoğu'da Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle oluşan boşluğu doldurmak isteyen savaş karşıtı Almanya ve Fransa arasındaki derin görüş ayrılıkları günden güne daha da belirginleşmiştir. Bu gelişmelere paralel Çin ve Rusya gibi diğer küresel aktörlerin yükselişi ile, sistemik düzeyde ABD askeri ve siyasi açıdan yumuşak piramidal hiyerarşi içinde başat konumunu korumakla beraber, özellikle ekonomik ve teknolojik kapasite açısından hiyerarşik ve çok merkezli ilişki kalıplarının iç içe geçtiği yeni bir yapı ortaya çıkmıştır. Bu durum, alt-sistemlerin daha belirginleşmesi sonucunu doğurmuş ve belirsizliklerin hakim olduğu bir süreçte Türkiye gibi bölgesel

aktörlere daha geniş bir hareket ve etki alanı sağlamıştır (Demir ve diğerleri 2017:251-253).

Uluslararası oydaşma ve ikinci bir Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı olmadan Amerika tarafından başlatılan Irak hareketinin uluslararası hukuk açısından meşruiyeti son derece şüpheli olmuştur. Uluslararası arenada, ABD hegemonyasını güç kullanarak pekiştirmeyi hedefleyen böyle tek taraflı bir politika, hem Birleşmiş Milletler sisteminde, hem de uluslararası hukukun etkinliğine ciddi gölge düşürmüştür. Irak konusunda Birleşmiş Milletler içinde ve dışında yapılan hararetli tartışmalar ve diplomatik manevralar, aslında yeni dünya düzenindeki güç mücadelesinin bir parçası olmuştur. Irak ile ilgili gelişmelerin önemli bir yol ayrımı teşkil etmesi de bu bağlamda değerlendirilmelidir (Türkmen 2012:340-342).

Amerikan dış politikasının şekillenmesinde 11 Eylül saldırılarının etkisini iyi anlamak yapılacak analizin sağlıklı olabilmesi için şarttır. Amerikan toplumu üzerinde ciddi bir travma yaratan bu trajik gelişmelerin sonucunda 'Vietnam sendromunun' yerini '11 Eylül sendromu' almıştır. Vietnam savaşı sonrasında dışarı asker gönderilmesine şiddetle karşı çıkan Amerikan halkının dünya kamuoyunun şiddetli tepkisine rağmen Irak'taki savaşa yüzde 60 gibi yüksek bir oranda destek vermesinin de nedeni budur. Bush yönetimi ise yeni bir olgu ve tehdit ile karşı karşıya kalınmasından yararlanarak öncelikle kendi iç kamuoyu desteğini arttırdı. Bunun sağladığı güçle de uluslararası terörle savaşırken kendine göre bir dünya düzeni kurma amacıyla adımlar atmaya başlamıştır. Afganistan'da Taliban rejiminin devrilmesiyle başlayan bu süreç Irak'ta devam edecek ve Amerika'nın stratejik ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda Güneybatı Asya'da yeniden yapılanma girişimini beraberinde getirecekti (Morelli 2013:51-52).

Bush yönetimi Amerika'da yer alan enerji lobisiyle yakın bağlantısı da, iç politika dinamiklerinin dış politikaya etkisine çarpıcı bir örnek teşkil etmekteydi. Amerika için önemli bir enerji kaynağının kendisine yakın istikrarlı bir rejimin elinde olmasının önemi büyük olmuştur. Bu durum, Amerika'nın Saddam'ı devirmekte neden bu kadar ısrarlı olduğunu açıklayan en önemli nedenlerden de biridir. Dahası, sınırlı enerji kaynaklarının ve dağıtım ağlarının kontrolüne küresel güç hayati bir önem atfetmektedir. Siyasî, stratejik ve ticarî unsurlar dikkate alındığında, Amerika'nın Irak politikasında öne çıkan faktörler daha net anlaşılmaktadır (Werz 2012:137-138).

Irak'ta meydana gelen gelişmeler, şüphesiz tüm Güneybatı Asya bölgesine yansımacaktır. Bölgedeki ilk amacı Saddam rejimini devirmek olan Amerika Birleşik Devletleri, kendisine tehdit olarak algıladığı rejimi kaldırmak ve aynı zamanda bu savaşı kendisine direnen ülkelere mesaj göndermek amacıyla kullanmaktadır. Bunun yanında ABD

Güneybatı Asya bölgesine ciddi bir yeniden yapılanma hareketi de başlatmayı hedeflemiştir. Yeni yapılanmada Irak başrol olacaktır. ABD, Irak ile yakın işbirliği yapacak ve bölgede stratejik ve ekonomik çıkarlarını koruyan terör örgütlerine taviz vermeyen ve tercih doğrultusunda demokratik rejimler kurmayı amaçlıyordu. Fakat Amerika tarafından tek taraflı yürürlüğe konulması ciddi sorunları beraberinde getirmiştir. Temel problemler savaş sonrasında yeniden yapılanma aşamasında görülmüştür (Demir ve diğerleri 2017:256-257).

Irak içinde mezhep ve gruplar arasındaki dengeleri yerine oturtmak, bunları Irak'ın toprak bütünlüğünü koruyan demokratik bir sistem çerçevesinde ortaya koymak kolay gerçekleşmeyecektir. Ayrıca, Arap - İsrail sorununa adil bir çözüm bulunmadan yapılacak bölgesel değişim girişimleri, bölgedeki zaten hassas olan dengeleri daha da bozarak Amerika ve müttefiklerine karşı duyulan tepkiyi arttırma tehlikesi taşımaktadır. Bu ABD'nin bir taraftan terör ile savaşırken, bir taraftan da kendisine yönelik terör tehdidinin artmasına neden olmuştur. İran'ın Irak'taki otorite boşluğunu fırsat bilerek, Irak'taki Şii çoğunluk üzerindeki etkisini arttırması da, Amerika için ciddi bir endişe kaynağıdır (Korkmaz 2018:145).

Amerikan dış politikası uluslararası ve bölgesel gelişmeleri şekillendirmektedir. Bu durumdan Türkiye de etkilenmektedir. Aynı şekilde ABD Soğuk Savaş sonrasında Güneybatı Asya, Balkanlar ve Kafkaslar coğrafyasında attığı bütün adımlarda Türkiye ile işbirliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu da hem ABD ve Türkiye arasında bazı anlaşmazlıklarla ve krizlerle sonuçlanırken hem de Soğuk Savaşın sonrasında ikili ilişkilerin öneminin devam ettiğini göstermektedir (Efegil 2012:86-88). Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, AB ve Çin, bu bölgelerde önemli çıkarları ve nüfuzu olan ana küresel aktörlerdir. Türkiye, Azerbaycan ve İran da önemli bölgesel aktörler olarak öne çıkmaktadır. Hazar bölgesi enerji kaynaklarını uluslararası pazarlara nakletme sorunu, enerji üreticilerinin, enerji geçiş ülkelerinin ve enerji tüketicilerinin aralarındaki ilişkileri daha da karmaşıklştırmıştır. Boru hattı siyaseti enerji güvenliği için vazgeçilmez bir parçadır. Bu bakımdan bir enerji geçiş ülkesi olarak Türkiye'nin önemi ABD ve söz konusu bölgelerde çıkarı ve nüfuzu olan ülkeler için sürekli olarak artmaktadır (Hermann 2015:65-66).

Türkiye, Azerbaycan, Gürcistan ve Amerika Birleşik Devletleri arasında gerçekleşen işbirliğiyle hayata geçirilen *Doğu-Batı Enerji Koridoru*, bu girişimlerin önemli bir parçasını ortaya koymaktadır. Enerji Koridoru'nun temel hedefi, Kafkas ve Orta Asya ham petrolünü ve doğalgazını güvenli bir şekilde, Rusya ve İran'a alternatif güzergâhlar aracılığıyla hem Avrupa hem de diğer dünya pazarlarına naklini gerçekleştirmektir. Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı, Şah- Deniz doğalgaz boru hattı (Bakü-Tiflis-Erzurum), ile diğer Trans-Hazar Doğalgaz Boru Hattı projeleri ("Türkiye-Yunanistan-İtalya Boru Hattı Projesi" ile

“Nabucco Projesi”), demiryolları ve tamamlayıcı altyapı projeleri enerji koridorunun esas ögelerini oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan projesi, açık denizlerden uzak Hazar bölgesi petrolünü küresel enerji pazarlarına ulaştırmak amacıyla Rusya'ya alternatif bir geçiş yolu açması nedeniyle, Batı enerji güvenliği açısından çok önemlidir (Demir ve diğerleri 2017:260).

3.3. POTANSİYEL TİCARET VE SİYASET ALANLARI

ABD’de yaşanan küresel finans krizi sırasında, krizin yarattığı olumsuz yansımaların azaltılmaya uğraşıldığı dönemde, AB’de borç krizi yaşanmıştır. Dünyanın geri kalan diğer gelişmiş ve az gelişmiş ülkeleri bu krizden etkilenmiş ve ciddi sonuçlar meydana getirmiştir. ABD liderliğinde oluşturulan dünya çapındaki kuruluşlar, söz konusu krizlerin ülkeler arasındaki liberalleşme eğilimlerine zarar gelmeden atlatılabilmesine teoride inansa da uygulamada söylenilenlerin tersi yönünde durumlar meydana gelmeye başlamıştır. Piyasaların yaşamış olduğu kriz sonrasında devlet krizi halini alarak ülkelerin tüm kamusal kaynaklarının durumu iyileştirmeye yönelik kullanılmasıyla sonlanmıştır (Uslu 2016: 513:514).

Devlet müdahaleciliğinin 21. yüzyılda değişen rolünün şekillenmesinde etkili olan unsurların başında 2008 küresel finans krizi gelmektedir. Sebepleri ve sonuçları itibarıyla 1929 buhranına benzese de buradan çıkan en önemli sonuç, Keynesyen iktisadın politika önermelerine mutlak anlamda olmasa da yeniden dönme eğiliminin ortaya çıkmasıdır. Sadece gelişmekte olan ülkelerde değil özellikle gelişmiş ülkelerde devlet; kurtarma paketleriyle batmakla karşı karşıya olan şirketleri kurtarmış, mali teşvikleri piyasaya sürmüş, düzenleyici ve denetleyici araçları uygulamaya koymuştur. Özellikle kriz sonrası dönemde devletin rolünün değişikliği en fazla merkez bankalarının politika hedeflerini değiştirmekle başlamıştır. Sistemik olarak krize yol açan finansal sistemin bir bütün olarak denetlenmesini içeren bu yeni yaklaşım devlete önemli görevler yüklemiştir. Krize karşı alınan bu önlemler alışlagelen liberal devlet anlayışından oldukça farklı bir yapıyı işaret etmektedir (Sayan 2013: 135-137).

Türkiye Obama’nın son döneminde gerilen Türkiye-ABD ilişkilerinin yeni Trump yönetimi ile düzeleceği beklentisine girmişti. 16 Mayıs ve 22 Ekim 2017’de bir araya gelen Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ABD Başkanı Trump arasındaki görüşmeler sonrasında özellikle ABD’nin PYD/YPG’ye yaptığı yardımların sona erdirilmesi ve darbe girişiminde bulundukları iddia edilen ve ABD’de ikamet eden FETÖ mensuplarının Türkiye’ye iadesi konusunda herhangi bir olumlu gelişme sağlanmamıştır. Üstelik son görüşmeden iki hafta

soma vize krizi patlak verdi. Cengiz Çandar, bu krizle Washington'un bir NATO üyesi olan Türkiye'yi İran, Irak, Suriye ve Somali seviyesine düşürdüğünü; vize krizinin ilişkilerde sadece bir "hıçkırık kadar geçici" olmadığını, bunun bardağı taşıran son damla olduğunu ve daha kötü şeylerin olacağını düşünmektedir. Frederick William Engdahl Türk- Amerikan ilişkilerinin önümüzdeki dönemlerde daha gerginleşeceğini ve bunun suçlusunun Türkiye değil, onu hayati öneme sahip bölgesel sorunların çözülmesinde yalnız bırakan, adeta Rusya ve İran'a iten ABD olacağını belirtmektedir (Korkmaz 2018:146-147).

Daha önce yaşanan gerilimlere rağmen ABD ile Türkiye arasındaki vize krizini "sıra dışı" bulan Ian Lesser'a göre, buna neden olan temel görüş ayrılıklarının kısa vadede aşılması zordur; ama uzun vadede her iki taraf için de "stratejik değerlendirmeler" ağır basacaktır ve birbirlerinden vazgeçmeyeceklerdir. Lesser'a göre bu noktaya gelinmesinin nedeni her iki ülkenin de artık "kendi ulusal çıkarlarına dayanan daha keskin hesaplamalar yapmaları" dır ve ilişkilerdeki "eski zeminin" tekrar yakalanması oldukça zordur; fakat bir NATO üyesi olan Türkiye'nin bölgede ve başka konularda hala stratejik ortaklık potansiyeline sahip olması Türkiye'nin gözden çıkarılmasını zorlaştırmaktadır. Bremmer'a göre iki ülke ilişkileri "kötüden çok daha kötüye" gitmektedir ama bu diplomatik kriz henüz soğuk savaşa dönüşmemiştir. Türkiye NATO'nun Rusya'ya göre çok daha güvenilir bir müttefik olduğunu bilmektedir; ABD ve AB içinse Türkiye vazgeçilemeyecek bir stratejik öneme sahiptir. Türkiye'nin şikayetlerine karşılık, ABD yönetimi ve stratejik önem taşıyan çevreler Türkiye'deki yönetime ilişkin olumsuz bir algı içine girmişler ve Ankara'nın Rusya ile yakınlaşması, Suriye ve başka konularda "başına buyruk" hareket etmesi gibi nedenlerden ve ABD karşıtı ve milliyetçi söylemlerden rahatsız olmaktadırlar (Kanat-Kılıç ve Üstün 2013: 94-95).

Türkiye 2014 yılında PYD/YPG'ye destek vermeye başlayan ABD'nin Trump'ın başkanlığı devralmasıyla birlikte bu yanıltan vazgeçeceğini ummaktaydı. Ne var ki, tam tersine, yükselen IŞİD tehdidi karşısında ABD Kürt gruplarla daha çok işbirliği içine girmiş ve silah yardımını artırmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan ve ABD Başkanı Trump ilk ikili görüşmelerini Mayıs 2017'de yapmıştır; ikinci görüşme ise New York'ta 21 Eylül 2017'de gerçekleştirmiştir. Her iki görüşmenin de ilk gündem maddesi Suriye ve PYD/ YPG'ye yapılan Amerikan desteği olmuştur. İkinci madde ise Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY)'nin aldığı ve 25 Eylül'de yapmayı planladığı bağımsızlık referandumuydu. Türkiye 15 Temmuz darbe girişiminin sorumlusu olarak ABD'deki Fetullah Gülen'i göstermiştir ve iade edilmesine ilişkin talebinin her iki görüşmede de kabul görmemesi, ABD'de tutuklu yargılanan Türk iş adamı Rıza Sarraf davasına ek iddianame ile sanık olarak eski Ekonomi

Bakanı Zafer Çağlayan'ın eklenmesi ve hakkında ABD'de tutuklama kararı çıkarılması, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 füze savunma sistemi satın alma talebinde bulunması, Erdoğan'ın korumalarına dava açılması ve silah satışının yasaklanması ilişkileri geren diğer önemli gündem konularıydı (Parlak 2017:447-448).

ABD'nin Ankara Büyükelçisi John Bass Türkiye'de görev yaptığı 2014-2017 yılları arasında Türkiye aleyhine faaliyetlerde bulunan gruplarla görüşmeler yaptığı ve onlara örtülü destek verdiği iddialarıyla sık sık gündeme gelmiştir. Bass ilişkilerin iyice gerginleştiği son 2017'de hükümete yakın medya tarafından neredeyse istenmeyen adam ilan edilmiştir. Suriye ve Irak konularındaki anlaşmazlık, iki ABD vatandaşının ve ABD'nin İstanbul Başkonsolosluğunda çalışan bir Türk vatandaşının FETÖ ve 15 Temmuz darbe girişimi soruşturması kapsamında tutuklanması ve FETÖ mensuplarının ABD misyonlarında saklandığı iddiaları mevcut anlaşmazlıkları katlamıştır. 9 Ekim 2017'de önce ABD'nin, hemen akabinde Türkiye'nin iki ülke arasındaki vize işlemlerini karşılıklı olarak askıya almasıyla ilişkilerdeki bozulma ve güvensizlik zirveye çıkmıştır (Demir ve diğerleri 2017:262-263).

Türkiye'ye göre iki ülke arasındaki “en ciddi diplomatik krizlerden birisi” olan vize krizi aslında buzdağının görünen bölümüdür. Gerginliğin altında yatan en önemli neden ise Türkiye'deki 15 Temmuz 2016 darbe girişiminde bulunan kişi ya da grupların yurtdışından destek aldıkları ve hatta yönetildikleri, şüphelilerin başta ABD ve AB üyesi devletlerce korunmaları ve Türkiye'ye teslim edilmemeleridir. Krizin diğer nedenleri arasında Büyükelçi J. Bass'ın başına buyruk hareket ettiği iddiaları, ABD'nin Türkiye'ye tehdit oluşturan PKK'nın Suriye'deki uzantısı PYD/YPG'ye ve 17/25 Aralık kapsamında Türk siyasetçilere yapılan komploya destek vermesi, Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın koruma polisleri hakkında ABD'de tutuklama karar çıkması, özellikle de Türkiye'nin artık daha özgüvenli ve kendi çıkarlarını da gözetten bir dış politika izlemesi sebepleri yatmaktadır. ABD ise Türkiye'de demokratik devlet geleneğinden uzaklaşıldığı, insan hakları ihlallerinin sıradanlaştığı, Amerikan vatandaşları ve konsolosluk çalışanlarının hiçbir somut gerekçe gösterilmeden tutuklandığı; Türkiye'nin ABD'nin terörist ilan ettiği Suriye'deki muhalif örgütlere destek verdiği, İran'a uygulanan yaptırımları deldiği, güvenilir bir NATO müttefikini yitirdiği iddialarını öne sürmektedir ((Demir ve diğerleri 2017:263-264; Parlak 2017:450-451).

Fahrettin Altun'a göre Türkiye 2002'den beri tabandan tepeye bir dönüşüm yaşamıştır ve Türkiye'nin sosyopolitik gerçekleri artık ABD'ye tek taraflı bağımlılığı kabul etmeyecektir. Vize krizi Türkiye-ABD ilişkilerindeki en zor dönemlerden biridir; mevcut

durumun yapısal bir kriz mi yoksa konjonktürel bir gerginlik mi olduğunu söylemek için henüz erkendir. Fakat ABD Türkiye'nin ulusal güvenliğine tehdit oluşturan politikalarından vazgeçmediği sürece iki ülke arasında karşılıklı anlayışın tekrar tesisi mümkün değildir. Kriz Türkiye'deki Amerikan karşıtlığının artmasına neden olmuştur. Türkiye vize krizinin Büyükelçi John Bass tarafından kendi başına başlatıldığını, Beyaz Saray'ın da bu oldu bittinin arkasında durmak zorunda kaldığını dile getirmektedir. Türkiye'de Bass'in feda edilmesiyle ilişkilerin normale döneceği beklentisi hakimdir (Hermann 2015:68-69).

Bass Türkiye'den ayrılmadan önce yaptığı basın toplantısında vize hizmetlerini durdurma kararının ABD Hükümeti tarafından alındığını, IŞİD terörü ile mücadelede işbirliğinin sürdüğünü, “ABD'nin bağımsız Kürt devletini, Kürt koridorunu, Türkiye'nin toprak bütünlüğünün bozulmasını desteklemediğini” ve Fetullah Gülen'in iadesinin bağımsız yargının konusu olduğunu belirtmiştir. Krizi çözmek amacıyla Ankara'ya gelen Amerikan heyetinin Türkiye'nin egemenlik haklarını ihlal edecek taleplerde bulunmalarının ilişkileri daha da germesi beklenmektedir (Parlak 2017:446).

ABD ve Türkiye'nin işbirliğini daha da ileri boyuta taşıyabilecekleri, kazan-kazan politikası ile çıkarların geliştirilmesi ile birlikte ilişkilerini sağlamlaştırabilecekleri fırsatlar bulunmaktadır: Kıbrıs'taki uzlaşmayı desteklemek için Trump yönetiminin, Obama yönetiminde olduğu gibi gayret göstermesi ve uzlaşma konusunda kararlı bir duruş sergilemesi, bu fırsatlardan ilkidir. Bir diğeri ise; Doğu Akdeniz'deki doğalgaz kaynaklarının geliştirilmesi için ABD'nin teşvikidir. Bu, bölgede daha iyi bir diplomasi tesis etmesi ve istikrar ortamı sağlaması açısından oldukça önemlidir (Kanat K., Michaelke K., Hannon J. 2017:23).

Türkiye Soğuk Savaş süresi boyunca ABD ve NATO'nun hava savunma sistemine güvenmiştir. Bu da Türkiye'nin günümüze kadar kendine özgün milli bir hava savunma sistemi oluşturmamasına yol açmıştır. Türkiye kendi uzun menzilli füze savunma sistemine sahip değildir. Bu nedenle kendisini hedef alacak kısa ve orta menzilli füzelere karşı savunmasında eksiklikler vardır (Erdurmaz May 2016:2). 15 Temmuz 2016 darbe girişiminden sonra Türkiye, Rusya'dan S-400 tedarik sürecine başlamıştır. S-400'ler özellikle orta ve yüksek irtifada ve orta ve uzun menzilde hava ve füze savunması sağlayan sistemlerdir (Bingöl 2017:2).

ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Robert Palladino, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 hava savunma sistemlerini teslim alması halinde, Washington'un Türkiye'ye yönelik yaptırımları devreye sokabileceğini söylemiştir. Washington'da düzenlenen basın toplantısında Palladino,

Türkiye ve Rusya arasında imzalanan S-400 alımı ile ilgili anlaşma için şunları söylemiştir: "S-400 (füzelerini) alması halinde F-35 programına katılımını gözden geçireceğimiz ve gelecekte muhtemel diğer silah satışlarını da riske atacağı konusunda Türkiye'yi açıkça uyardık. Ayrıca S-400'lerin alınması, ABD'nin Hasımlarıyla Yaptırımlar Yoluyla Mücadele Etme Yasası (CAATSA) kapsamında bu alımda rol oynayan kamu kuruluşlarına, şirketlere ya da bireylere yönelik yaptırımları da gündeme getirecektir." (www.bbc.com, Erişim Tarihi: 14.05.2019).

ABD Türkiye'ye S-400 alımını ertelemeyi teklif etmiştir. Plehanov Rusya Ekonomi Üniversitesi öğretim üyesi Andrey Koşkin, açıklamasında şunları dile getirmiştir: "ABD Rus ürünlerinin rağbet gördüğü silah piyasasıyla ilgili her şeyi aktif olarak engellemeye çalışmaktadır. Türkiye'nin Rusya ile *S-400 Hava Savunma Sistemi Anlaşması*, ABD'nin imajı için ciddi bir darbe olmuştur. Bu yüzden bu anlaşmanın hayata geçmemesi için her şeyi yapmaya çalışacaklardır. Muhtemelen ABD'nin bu yöndeki eylemlerinin son aşaması değildir. Türkiye'ye diğer baskı biçimlerine de başvuracaklardır" (www.sputnik.com , Erişim Tarihi: 14.05.2019). Türkiye Dış İşleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ise konu ile ilgili olarak, ülkelere yaptığı ziyaretlerde, basın toplantılarında ve röportajlarda Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımı konusunda geri adım atmayacağını kararlılıkla dile getirmektedir (www.mfa.gov.tr , Erişim tarihi: 14.05.2019). Bu durum, ABD ve Türkiye arasındaki ilişkilerin önümüzdeki günlerde daha da gerileceğini, Türkiye'ye ABD tarafından siyasi ve ekonomik yönde yaptırım uygulanacağını işaret etmektedir.

ABD Başkanı Donald Trump'ın girişimleriyle ABD ve Çin arasında gelişen, sonuçları ise dünyada endişe uyandıran, uluslararası ticareti zorlaştıracı hamlelerin 2019 yılında devam etmesi öngörülmektedir. Trump ise yalnızca Çin mallarına ek gümrük vergileri uygulamasının yanında, ABD-AB Trans-Atlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) müzakerelerini de tartışmalı hale getirmiştir. Küresel ticaret serbestliğini riske eden bu tutum aralarında Türkiye'nin de bulunduğu birçok ülkenin ABD ile ticaretini olumsuz etkilerken, Recep Tayyip Erdoğan hiçbir ülkenin tek taraflı olarak ticareti engelleyici adımlar atmaması gerektiğini vurgulamıştır (TİM, 2019: 30-31).

Tablo 15. Dünya Ekonomisinin ve Ticaretinin Önündeki Riskler

Riskler	Yumuşak İniş Senaryosu	Sert İniş Senaryosu
ABD Politikaları	Öngörülebilir Kararlar	Tek Taraflı Kararlar+ Fed Görevden Alma+ Soruşturmalar
Çin Ekonomisi Yavaşlama	%6.0 Büyüme	%6.0'ın altında büyüme
Küresel Mali Piyasalarda Dalgalanma	İlk 1-2 ay toparlanma	Sert Satış Dalgasının Yayılarak Sürmesi
Ticari Korumacılık	ABD-Çin Anlaşması	ABD-Çin Anlaşmazlığı Yeni Önlemler
Brexit ve Gelecek Belirsizliği	Anlaşmalı Ayrılık	Anlaşmasız Ayrılık
Jeopolitik Riskler (Suriye) ve İran'a Yaptırımlar	Esnek Yaptırımlar+ Suriye'ye Uluslararası Çözüm	ABD ile İran Arası Sertleşme+ Katı Yaptırımlar+ Suriye Yeni Gerginlikler

Kaynak: TİM, www.tim.org.tr

Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) İhracat 2019 Raporu'nda yeni hedeflerini "5G" ile tanımlamaktadır. 5G'nin açılımı ise şu şekildedir (TİM, www.tim.org.tr) :

- Güçlü Türkiye
- Güçlü Ekonomi
- Güçlü İhracat
- Güçlü İnsan Kaynağı
- Güçlü Altyapı ve İhracat Ekosistemi'dir.

Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2019'da yol haritasını bu çerçevede belirlemektedir. Dış ticaret fazlası veren bir Türkiye, ikili ve çok taraflı ilişkilerin güçlendirilmesi, yüksek katma değerli mal ihracatı gerçekleştirmek ve ihracatta dijitalleşme ana hedeflerindendir.

SONUÇ

Araştırmanın konusu olan Türkiye-Amerika arasındaki siyasi ve ticari ilişkileri üzerine temel itibariyle çalışmış olan kişiler Armaoğlu (1991), Kirişçi (2000), TETSİAD (2011), Çağrı (2004), Uslu (2016), Parlak (2017), Korkmaz (2018), Kanat (2017)'tır.

Türkiye-Amerika arasındaki ilişkilerde ilk dönem olan Osmanlı Dönemi'nde özellikle Amerikalı konsololar, tüccarlar, misyonerler, okullar, matbaalar, hastaneler ve insani yardım kuruluşları ön planda olmuştur. Osmanlı'nın "batı kapitalizmine eklemlendiği ve yarı sömürge haline geldiği" bu dönemde Amerikan konsolosluklarının rolü Avrupalılardan aşağı kalmamıştır. Amerikan misyonerlerinin Osmanlı'daki gayri müslimleri, özellikle de Ortodoksları Protestanlaştırmaya yönelik faaliyetleri ve bu amaçla açtıkları çok sayıda matbaa, kilise, hastane ve ilkokuldan yüksekokula kadar uzanan, sayıları 470 civarında olan yüzlerce eğitim kurumu, ilişkilerin yönü ve niteliği konusunda belirleyici rol oynamıştır.

İkinci dönemde Birinci Dünya Savaşı'na iki ülkenin karşı cephelerde katılması, Osmanlı Devleti'nin çöküşü, bir grup Osmanlı aydınının Amerikan mandasını talep etmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu, iki ülke arasındaki ilişkilerin resmen başlamasıdır. Aynı saflarda olsalar da Birinci Dünya Savaşı'nda ABD ve Osmanlı Devleti birbirlerine savaş ilan etmemiştir. Ticari ilişkiler azalsa da devam etmiştir. Amerikan okulları, matbaaları, hastaneleri ve misyonerlik faaliyetlerine herhangi bir müdahale olmamıştır ve faaliyetlerini kesintisiz bir şekilde sürdürmüşlerdir. 1926 yılında ABD ve Türkiye Cumhuriyeti arasında resmi ilişkiler kurulmuştur. Cumhuriyetin ilanını izleyen yıllarda aralarında John Dewey gibi bilim insanlarının da bulunduğu Amerikalı uzmanlar yeni ülkenin eğitim politikasına katkıda bulunmak amacıyla resmi davetle Türkiye'ye gelmişlerdir. ABD basınında Türkiye Cumhuriyeti'ni, kurucu lideri Mustafa Kemal Atatürk'ü ve ülkeyi çağdaşlaştırmak adına yaptığı devrim ve yenilikleri öven çok sayıda haber ve makale çıkmıştır. Çok sayıda Türk genci yüksek lisans ve doktora yapmaları için ABD'ye gönderildi. Halide Edip Adıvar yeni devleti tanıtmak için Amerikan üniversitelerinde konuşmalar yapmıştır. Aynı şekilde Mary Mills Patrick ve dönemin Amerikan büyükelçisinin yazdıkları da Türkiye Cumhuriyeti'nin Amerikan kamuoyunda Osmanlı Devletinden farklı, olumlu, umut ve gelecek vaat eden bir ülke olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur. ABD'nin Birinci Dünya Savaşı sonunda izlediği içine kapanma ve özellikle Avrupa'nın siyasetinden uzak durma eğilimi ve bunun yanında girdiği 1929 ekonomik buhranı nedeniyle ikili ilişkilerde İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar kayda değer bir siyasi gelişme olmamıştır.

Üçüncü dönemde Soğuk Savaş yıllarına gelindiğinde ise, Türkiye yayılmacı bir

politika izleyen Sovyetler Birliği'ne karşı güçlü ve güvenilir bir Batılı müttefik arayışına girmek zorunda kalmıştır. Bu arayış neredeyse kaçınılmaz ve şartları sorgulanamaz bir şekilde demokratik Batılı ülkelerin lideri ve hamisi konumunda olan ABD ile ittifakla sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında Güneybatı Asya'daki gücünü kaybeden İngiltere ile Fransa yerini ABD'ye bırakmıştır. Kuşatma ve çevreleme siyaseti kapsamında Avrupa'da olduğu gibi bu bölgede de Sovyet yayılmacılığına karşı projelerini uygulamaya koymuştur. Türkiye kendisine söz verilen Amerikan yardım ve desteğini almak için çok partili hayata geçmiştir ve korumacı ekonomik sistemden vazgeçmiştir. ABD'nin askeri ve ekonomik yardım sözü karşılığında 1946'da Türkiye'de çok partili hayata geçilmiş ve serbest seçimler yapılmıştır. Türkiye, Truman Doktrini ve Marshall Yardımı kapsamında yüzünü ABD'nin önderliğindeki Batı ittifakına çevirmiştir. 1950 yılında Kore'ye asker göndermiştir; 1952 yılında ise NATO üyesi olmuştur. Bu yakınlaşmanın sonucu olarak 1964 yılına kadar -yani Başkan Lyndon Johnson'ın Türkiye'nin Kıbrıs'taki katliamları durdurma konusunda harekete geçmemesini ve Amerika'dan satın aldığı silahları kullanamayacağını belirten ve günümüzde “diplomatik atom bombası” olarak adlandırılan mektup gazetelerde yayınlanana kadar- Türk-Amerikan ilişkileri tam bir balayı dönemi yaşamıştır. Bu süreçte kayıtsız şartsız Amerikan taraftarlığı adeta vatanseverlikle eş tutulmuştur. ABD ile olan ilişkilerin kapsam ve içeriğini sorgulayan ya da “karşılıklı bağımlılık” olarak sunulan bu ilişkilerin aslında “kayıtsız şartsız bağımlılık” olduğunu öne sürenler Türkiye'de büyük sıkıntılar yaşamışlardır.

ABD 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde Yunanistan ve Türkiye'yi neredeyse kayıtsız şartsız ABD yanlısı politikalar izlemeleri şartıyla koruması altına almıştır. Türkiye 1948 yılında Marshall Planı çerçevesinde ABD'den ekonomik yardım almaya başlamıştır. Bu kapsamda ülkeye çok sayıda Amerikalı danışman, eğitimci, işadamı, girişimci ve askeri personel gelmeye başlamıştır. Türkiye bu dönemde NATO ve Bağdat Paketi'ne üye olmuş, Kore'ye asker göndermiş, ülkede Amerikan üsleri ve dinleme istasyonları kurulmasına izin vermiştir. Türkiye ABD'ye hem askeri paktlarla hem de ekonomik, siyasi ve kültürel bağlarla bağlanmıştır. Özellikle güvenlik alanında ve “karşılıklı bağımlılık” adıyla sunulmuş olsa da Türkiye bu süreçte bağımlı olan ülke olmuştur. Türk devlet adamları önde gelen amaçlarını “Küçük Amerika olmak” diye ifade etmişlerdir. ABD'nin küresel politikası çerçevesinde Türkiye'de çok katı bir “komünizme karşı mücadele” süreci başlamıştır. Vatanseverlik ABD yanlısı olmakla eşanlamlı olmuştur. Komünizmle mücadele dernekleri kayıtsız şartsız ABD yanlısı bir dış politika izlemeyi sorgulayan ve ulusal çıkarların unutulmaması gerektiğini savunan herkesi komünist ve vatan haini ilan etmiştir. Öyle ki günümüzde sağcı, milliyetçi ve muhafazakar sayılabilecek birçok kişi bu süreçte komünist ve vatan hain ilan edilmiştir.

II. Dünya Savaşından sonra ABD yanlısı dış politika izleyen Türkiye bir yandan İrkçı-Turancılığı, diğer yandan da komünist olarak genellediği solu tasfiye etmeye başlamıştır. Bu süreçte ABD'ye sıcak bakan ve komünizmle mücadelede kullanılan İslamcı kesim güçlenmeye başlamıştır. Daha sonraki yıllarda ise komünizm ve solla mücadelede Türk-İslam sentezi kullanılmış, bu kapsamda *Komünizmle Mücadele Demeği*, *Milli Türk Talebe Birliği*, *Aydınlar Ocağı*, *İlim Yayma Cemiyeti* gibi kurumlar kurulmuştur. ABD'nin 1980'lerdeki Yeşil Kuşak projesi 1990'lardan itibaren ılımlı İslam projesine, 2000'li yıllarda ise Büyük Orta Doğu Projesi'ne dönüşmüştür. ABD hem siyasal İslamcı gruplara destek vermiş, hem de onlardan destek almıştır.

Türkiye 1945-1947 arasında imzalanan beş anlaşma ile ABD'ye geniş ayrıcalıklar vermiştir. Truman Doktrini'nin (1947) ve Marshall Planı'nın (1948) kabul edilmesiyle ABD'nin Türkiye üzerindeki etkisi giderek artmıştır. Türkiye NATO ve CENTO'ya üye olmuştur. ABD'nin 1954'te Adana İncirlik Üssü'nü kurmasına, 1959'da ise Türkiye'ye orta menzilli balistik füzeler yerleştirmesine izin vermiştir.

İkili antlaşmalarla ABD'ye geniş ayrıcalıklar verilmiştir. Yabancı Yatırım Kanunu (1951), Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu (1954) ve Petrol Kanunu (1954) Türkiye ekonomisini Batılı şirketlere açmıştır. Ancak ABD'den istediği ekonomik yardımları almakta zorlanmaya başlayan Başbakan Menderes 1959'dan itibaren bir denge politikası gütmeyi ve Sovyetler Birliği ile ekonomik ilişkileri geliştirmeyi denemiş ama 27 Mayıs 1960 darbesiyle devrilmiştir.

1960 askeri darbesinin Batı yanlısı olması, ilişkilerde bir çatlak oluşmasına meydan vermemiştir. 1961 yılında Türkiye'nin gizlice pazarlık konusu olduğu Küba füze krizi Türk kamuoyunca fazla önemsenmemiştir. Ama 1964 yılındaki Johnson mektubu ilişkilerde derin bir yara açmış ve günümüze kadar süren ve en son 2017 Ekim ayında vize kriziyle tavan yapan ilişkilerdeki bozulma sürecinin başlangıç olayı olarak tarihe geçmiştir. Ayrıca Vietnam Savaşı nedeniyle küresel olarak yükselen Amerikan karşıtlığı Sovyetler Birliği'nin desteğiyle Türkiye'de yankı bulmuştur. 1946 yılında Missouri zırhlısıyla gelen ve büyük törenlerle karşılanan Amerikalı denizciler 1968 yılında binlerce üniversite öğrencisinin katıldıkları ciddi protesto eylemleriyle karşılanmışlardır. 1968 ve 1969 yıllarında İstanbul, İzmir ve Trabzon'da ABD karşıtı eylemler artmıştır. 6. Filo karşıtı eylemlerde Amerikalı askerler denize atılmış, 1969'da ODTÜ'de ABD büyükelçisinin otomobili yakılmıştır.

12 Mart 1971'deki askeri muhtıra özellikle sol eğilimli ve Amerikan karşıtı olan kesimleri daha derinden etkilemiştir. Tıpkı 27 Mayıs 1960 darbesinde olduğu gibi, Türkiye'nin NATO ve CENTO üyeliğini sürdüreceği, Batı ile olan ittifaklarına bağlı kalacağı

açıklanmıştır. Fakat 1973'ten sonra iktidara gelen, sol eğilimli ve daha bağımsızlıkçı politikalar izleme eğiliminde olan Bülent Ecevit hükümeti döneminde ikili ilişkiler yeniden bozulmuştur. ABD'nin tüm karşı koymalarına rağmen Türkiye'nin haşhaş üretiminden vazgeçmemesi ilişkileri germiştir. Türkiye'nin 1974 Temmuz ayında Kıbrıs'ta sürmekte olan katliamların sona ermesini sağlamak ve adanın Yunanistan'a bağlanmasını engellemek amacıyla garantörlük anlaşması kapsamında yaptığı müdahale Türkiye'nin Batılı müttefiklerince tepkiyle karşılanmıştır. ABD tarafından Türkiye'ye 1975-1978 yılları arasında silah ambargosu uygulanmıştır. Buna Türkiye'nin cevabı Amerikan dinleme istasyonlarının ve üslerinin kapatılması olmuştur. 1970'li yılların sonlarına doğru iç savaşın eşiğine gelen Türkiye'nin içine düştüğü ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, durumu ABD'nin bölgesel ve küresel çıkarlarını tehdit eder hale getirmiştir. İran'da 1978'de başlayan İslam Devrimi ile ABD bölgedeki en güçlü müttefikini de kaybetmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali (1979-89), ABD'nin kuşatma-çevreleme politikasına büyük darbe vurmuştur. İran-Irak Savaşı (1980-88) bölgedeki istikrarsızlığı ve Amerikan karşıtlığını daha da artırmıştır. Bu dönemde yüzü Batı'ya dönük, NATO üyesi olan, güçlü bir orduya sahip, istikrarlı, siyasi ve ekonomik olarak güçlü bir Türkiye, ABD'nin çıkarları açısından tekrar yaşamsal öneme sahip ve bölgenin istikrarının korunmasında vazgeçilmez önemde bir müttefik olarak öne çıkmıştır. Bu nedenle ABD Türkiye'deki 1980 darbesine tepki göstermek yerine dolaylı destek vermeyi tercih etmiştir. Öyle ki danışmanı darbe haberini Başkan Carter'a "Bizim çocuklar o işi yaptılar efendim" dediği sonraki yıllarda Türk kamuoyunda sıkça dile getirilmiştir. 1980 darbesini izleyen yıllarda Türk-Amerikan ilişkileri neredeyse olaysız geçmiştir. İran-Irak Savaşı'nda Türkiye her iki ülkeyle ticaret yapan ve tarafsız gibi görünen bir politika izlese de aslında dolaylı olarak Irak'ın yanında ve ABD'yi "şeytan" ilan etmiş olan İran'ın karşısında olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte iki ülke ilişkilerini daha da geliştirmiştir.

İlişkilerdeki dördüncü ve son dönemi başlatan ve her biri de Türkiye'yi yakından ilgilendiren olaylar ise Sovyetler Birliği'nin çöküşü, ABD'nin güvenlik ve küreselleşme çerçevesinde dünyayı yeniden şekillendirme girişimleri, 11 Eylül terör saldırısı, 1991 ve 2003'teki Irak Savaşları oldu. Son yıllara damgasını vuran olaylar ise Suriye Savaşı, 15 Temmuz darbe girişimi ve vize krizi olmuştur.

Rusya Federasyonu'nun güçlenip gevşek de olsa yeniden SSCB benzeri bir yapı oluşturmasına hem Türkiye hem de ABD sıcak bakmamıştır. İki ülke 1990'lann başlarında dış politika konusunda tam bir uzlaşma içindeydiler. Türkiye'nin 1991 yılındaki Irak Savaşı'nda izlediği ve Cumhurbaşkanı Özal'ın "bir koyup üç alacağız" şeklinde özetlediği politika tamamen ABD yanlısı bir politika izlenmesi üzerine kuruluydu. Savaş sonunda Türkiye'nin

beklentileri gerçekleşmediği gibi 30 milyar dolarlık bir ticari kaybı oldu. Ayrıca savaş sonunda Irak fiilen ikiye bölünüp de ülkenin kuzeyinde Irak uçaklarının uçuşuna yasak bölge ilan edilince kuzeyde fiili bir Kürt devleti kurulması aşama aşama gerçekleşmeye başlamıştır. Çekiç Güç kapsamında Amerikan askerlerinin Güneydoğu Anadolu’da Türkiye’ye saldıran ayrılıkçı terör örgütü PKK mensuplarına havadan silah ve lojistik destek verdiği, istihbarat sağladığı iddiaları Türkiye’de çok konuşulur olmuştur.

ABD 1990’larda Türkiye’nin yeni bağımsızlığını kazanmış Türk ve akraba topluluklarla yakın ilişkiler kurmasına, onların “büyük ağabey”i olmasına sıcak bakmıştır. Türkiye’deki bazı dini grupların Türkiye Cumhuriyeti’nin dolaylı ya da doğrudan desteğini alarak bu ülkelerde İngilizce eğitim veren ve ABD’ye yakın çizgide olan Türk okulları kurmalarını kendi yararına görmüştür. Bu sayede eğitim yoluyla Batı ile tanışan yeni nesillerin Rusya’nın etkisinden uzaklaşacağı, daha özgürlükçü ve Batı (yani ABD) yanlısı politikalar izlemeleri mümkün olacaktı.

1980-2003 arasında Türkiye-ABD ilişkilerinde ciddi bir sorun ya da kırılma yaşanmamıştır. Diğer ülkeler gibi Türkiye de ABD önderliğindeki küreselleşme rüzgarına kapılmış ve ABD yanlısı politikalar izlemeyi sürdürmüştür. ABD Türkiye’yi bölgesel ve dünya çapında hem istikrar hem de güvenlik için önemli olan “eksen ülke” ilan etmiştir. Türkiye-ABD arasındaki stratejik ilişkiler, Soğuk Savaşın ilk yıllarına dayanmaktadır. Bu yıllarda Truman Doktrini, Marshall Planı ve Kore Savaşı’na Türk askerlerinin katılmasının sonucu olarak 1952 yılında Türkiye, Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) davet edilmiştir. O günden bu yana, Transatlantik ittifak Türk-Amerikan stratejik ilişkilerinin temelini oluşturmuştur. Soğuk Savaş dinamikleri ve Amerikan politikasının komünist tehdide karşı “tutumu” göz önüne alındığında, Türkiye’nin stratejik konumu Soğuk Savaş döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinin gelişmesinin ana nedeni olmuştur.

Soğuk Savaştan sonraki yıllarda Türkiye genel olarak ABD ile politikalarını uyumlaştırma çabası içerisinde olmuştur. 1991 ile 2000 yılları arasında Türk- Amerikan ilişkileri konusunda politik belirsizlikler yaşanmıştır. Bu yıllar arasında Türkiye’deki iç siyasal ortamda kısa süreli ve istikrarsız koalisyonların hakim olması dış politikaya da yansımıştır. İç politik yapının istikrarsız olması, ekonomik krizler ve belirsizlikler dış politika alanında sağlam adımların atılmamasına neden olmuştur. Dolayısıyla bu dönemde Türk- Amerikan ilişkilerinde öncelikli olarak ekonomik ve askeri yardımlar ağırlık kazanmıştır. ABD yönetiminin ilgili yardımları belirli koşullara bağlaması Türkiye açısından sıkıntılı süreçlerin yaşanmasına neden olmuştur. Amerikalı karar alıcıların yardımlar konusundaki söylemlerinde Türkiye’nin bu yardımlara ihtiyacı olduğuna yönelik bağımlılık emaresi olan

kelimeleri kullanmaları bu algıyı ortaya çıkarmıştır. Özellikle Amerikan Kongresi'nin silah hibesi konusundaki kararları, Amerikalı karar alıcıların görüşlerine de belirli ölçülerde yansımıştır.

2000'li yılların başlarında Türkiye'nin bölgesel güç vizyonu sıklıkla telaffuz edilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin yıllardır bölgede önemli bir güç olduğu zaten söylenmekteydi. Ancak Türkiye, 1991-2002 yılları arasında yaşanan iç politik istikrarsızlık sebebiyle dış politikaya ve çevresindeki bölgelere yeterince enerji harcayamadığı için bölgesinde ve uluslararası sahada yeterince etkin olamamıştı.

2002 yılından sonra yeni bir vizyon ile iktidara gelen AK Parti dış politikada yeni bir açılımı dile getirmeye başlamıştır. Bu dönemle birlikte Türkiye'nin bölgesel güç vizyonu Türk karar alıcıları tarafından vurgulanmış ve Türkiye etkinliğini genişletmeye başlamıştır. Türkiye, bölgesel ve küresel aktörlerle uyum içerisinde politikalar geliştirmek istemiştir. Özellikle küresel bir güç olan ve yıllardır önemli bir müttefik ilişkisi içerisinde olduğu ABD ile politikaları uyumlu şekilde sürdürmüştür. Türkiye, ABD'nin ilgi alanında bulunan ülkeler ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişki ağını çeşitlendirmiştir. Bu çok boyutlu ilişkiler Balkanlar, Avrasya ve Orta Doğu'da belirgin olarak kendini göstermiştir. Bu doğrultuda bu iki devletin ittifak ilişkisi boyutunda derin bağlarının olması ve Türkiye'nin değişmeyen jeostratejik önemi iki devleti zoraki birlikteliğe mahkûm etmiştir. ABD ise genel olarak Türkiye ile ilişkiyi farklı kalıplar içerisinde değerlendirmiştir. ABD'nin, Türkiye ile ilişkiler konusuna yaklaşımı 1945-1991 yılları arasında ortak ittifak kapsamında “müttefiklik” boyutunda ve 1992-2009 yılları arasında “stratejik ortaklık” kapsamında iken, 2009-2013 yılları arasında “model ortaklık” kavramı çerçevesinde kendini göstermiştir.

Türk-Amerikan ilişkilerinde iki kutuplu sistemin son bulmasıyla ortaya çıkan uluslararası sistem içerisinde, her iki ülke karar alıcıları ilişkileri sağlam temeller üzerinde sürdürebilme isteği içinde olmuşlardır. Uluslararası sistem içinde meydana gelen küresel ve bölgesel gelişmeler iki ülke ilişkilerini hem dolaylı hem de doğrudan etkilemiştir. Özellikle Amerikan dış politikasının 1991'den itibaren başlayarak günümüze kadar geçen süreçte enerjisinin büyük bir yüzdesini Ortadoğu bölgesine yöneltmesi Türkiye ile ilişkileri etkilemiştir. Türkiye'nin yakın kara havzasındaki gelişen olaylar iki ülkeyi çoğu zaman karşı karşıya getirmiştir. Bu süreç içerisinde Amerikan karar alıcılar Türkiye ile ilişkiler konusunda genel olarak olumlu bir yaklaşım içinde olmuş olsalar da sorunların, görüş ayrılıklarının ve krizlerin de meydana geldiği görülmektedir. Yaşanılan sıkıntılı süreçler uzun süre devam etmemiştir. Bu süreçlerin kısa süreli olması, iki ülkenin uzun yıllardır müttefiklik ilişkisi içinde bulunmalarından kaynaklanmaktadır. Amerikan karar alıcıların genel olarak ilişkilerin

müttefiklik boyutu konusunda daha fazla vurgu yaptıkları görülmüştür. Irak, İran, Suriye gibi ülkelerde yaşanan gelişmelerin iki ülke arasındaki ilişkilere doğrudan etkisi olurken; eski Yugoslavya'daki savaş, Gürcistan, Karabağ ve Filistin'deki gelişmeler dolaylı yönden bir etki oluşturmuştur. Meydana gelen bu olaylar ve gelişmeler iki ülke ilişkilerine açık bir meydan okuma olmuştur.

Güneydeki komşuları etnik ve mezhep çatışmaları ile boğuşan Türkiye'nin bölgeyi kana bulayan ve giderek yayılan istikrarsızlıktan etkilenmemesi mümkün değildir. Özellikle sayısı üç buçuk milyona varan Suriyeli sığınmacı ve ayrılıkçı terör ülke güvenliğine en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Doğal olarak, Türkiye ve ABD kendi ulusal çıkarları ve güvenlik konularına öncelik vermektedirler. Çıkarların örtüşmesi durumunda her iki ülke de sıcak ilişkilerin getireceği bölgesel ve küresel istikrardan fayda sağlayacaktır.

Washington'un Suriye politikasına Ankara'nın uzun süre direnmesi zor görünmektedir. Türkiye'nin Rusya ile yakınlaşması ve geliştirmeye çalıştığı denge politikasının uzun vadede ağır ve öngörülmeleyen bedelleri olması muhtemeldir. 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında ABD'nin takındığı işbirliğinden uzak tavır, Trump yönetiminin öngörülmez politikaları, Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin Irak'tan bağımsızlık konusunda yaptığı referanduma Washington'un yeterli ön tepkiyi vermemiş olması, Suriye'deki savaşın giderek uzaması, Suriye ve Irak'taki gelişmelerin Türkiye'de ayrılıkçı terörü desteklemesi ve bu istikrarsızlığa geri planda ABD'nin bölge politikalarının neden olduğuna dair inanç ABD'nin Türkiye'de güvenilmez ve sözde bir müttefik olarak algılanmasına neden olmaktadır. Her ne kadar Rusya ile yakın ilişkiler içinde gibi görünse de Türkiye orta ve uzun vadede Batı ittifakı içinde olmaktan vaz geçmeyi kendi çıkarlarına aykırı bulacaktır. Bu nedenle, ilişkiler ne kadar kırılğan olursa olsun, "Ankara Washington'un liderliğinin ne kadarını kabul edebileceğine, Washington ise Türkiye'yi bir ortak olarak ne kadar değerli gördüğüne karar vermelidir".

Donald Trump, ikili ilişkilerde geçmişte yaşanan olumsuzlukların, mevcut gerginliklere yol açtığına farkında olmalı, sorun yaşanan konularda çözüm sunmalıdır: Suriye krizinde Türkiye'nin endişelerini göz önünde bulundurmalıdır. Terörizmin uluslararası finansmanına son vermeli ve bu amaçla çaba gösteren diğer ülkeleri koordine etmelidir. Son olarak, DEAŞ ile alakalı sınır güvenliği arttırılmalı ve istihbarat paylaşımı iyileştirilmelidir. Türkiye'nin amacı; *ABD ile Ticareti Geliştirme Stratejisi* sayesinde Türkiye ile Türk ürünlerine olan imajın güçlendirilmesidir. Bu gerçekleşirse ABD'ye yapılan ihracat artacak, ticarî ilişkiler, hem siyasî hem kültürel ilişkilere olumlu yansımaya olacaktır. Amerikalı yatırımcıların da Türkiye'de yatırım yapmaya olumlu bakmasıyla genel anlamda ikili ilişkiler

geliştirilecektir.

Gücünü kaybediyor gibi görünse de ABD birkaç on yıl daha süper güç olmaya devam edecektir. Güneybatı Asya ve Kuzey Afrika halkları ABD'yi bölgedeki istikrarsızlık ve karmaşanın nedenlerinden biri olarak görmektedir. Yine de, ABD bölgedeki gerginlik ve trajedinin barışçıl bir biçimde sona erdirilmesinde tek taraflı davranmaz ve sorumlu bir liderlik rolü üstlenirse, Türkiye geleneksel olarak ABD yanlısı bir dış politika izlemeye devam edecektir. Amerikan yönetiminin gerçekçi ve barışçıl bir stratejiyi benimseyerek bölgedeki çatışmaların sona erdirilmesi ve devletlerin toprak bütünlüğünün korunması konusunda nasıl bir yol haritası izleyeceğini açıklaması hayati öneme sahiptir. Değişen dünya koşulları gereği Türkiye-ABD ilişkilerinin “eski güzel günlerdeki gibi” olması artık mümkün değildir. Bununla birlikte, tüm duraklama, gerginlik ve çıkar çatışmalarına karşın, ABD Türkiye'nin hayati çıkarlarına, toprak bütünlüğüne, ekonomik ve siyasi istikrarının korunmasına ve iki yüzyıllık batılılaşma çabalarına destek verdiği sürece Türkiye ABD yanlısı politika izlemeye devam edecek, kazan-kazan politikasından sadece Türkiye ve ABD değil, bölge ülkelerinin de kazançlı çıkacağı düşünülmektedir. Aksi takdirde Türkiye ve ABD arasında yaşanan siyasi gerginlikler, her iki ülkenin uygulamış olduğu korumacı politikalar, bu ülkeler arasındaki dış ticareti olumsuz yönde etkileyecektir.

KAYNAKÇA

Aydınlı, E. (tarihsiz). *1945'ten Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, <http://www.turkishny.com/hot-news/50-hot-news/38335-1945ten-gunumuze-turk-amerikan-iliskileri>, Erişim Tarihi: 31.01.2019.

Albright, M.,K., Hadley, H., Stephen J., Cook, S. (2012). *U.S.-Turkey Relations, New Partnership*. Council on Foreign Relations (CFR), Independent Task Force Report No.69, New York.

Alpaydın Y. (2011). “2000 Sonrası Türkiye İktisadının Değişimi”, Ed: Yusuf Alpaydın, Halil Tunalı) *2000 Sonrası Dinamikler*, İstanbul Ticaret Odası, İlmi Etüdler.

Aksoy, İ., Güler Y. (2010). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Politik ve Ekonomik Boyutu*, Ankara: Özbaran Ofset Matbaacılık.

Aktaş E. (2017). The Rise and The Fall of the Turkish Economic Success Story Under AKP (JDP), *Cont İslam Journal*.

Altunışık, M., B. (2013). The Middle East in Turkey-USA Relations: Managing the Alliance, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 15(2):157-173.

Ambrosa, S.,E. (1992). *Dünyaya Açılım, 1938'den Günümüze Amerikan Dış Politikası* (Çev.Rucihan Tul), Ankara: Dış Politika Enstitüsü Yayınları.

Aras, O. Erdoğan E. (2013). İstanbul: Fatih Üniversitesi, Volume 1, Number 2, İstanbul, 138-150.

Armağan, İ. (Haziran 2012). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD Dış Politikası-Obama Dönemi ve AK Parti, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3 Sayı 2.

Arı, T. (1992). *Basra Körfezinde Güç Dengesi 1978-1991*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.

Arı, T. (2010). *Yükselen Güç, Türkiye ABD İlişkileri ve Ortadoğu*, Bursa: MKM Yayınları.

Armaoğlu, F. (1991). *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Armaoğlu, F. (1993). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1980*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Aras, B. (2009). The Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy, *Insight Turkey*, 11(3),127-142.

Aslanoğlu E. “2008 Sonrası Dünya Ekonomisinde Görünüm ve İktisat Politikaları” N. Eroğlu, İ. Eroğlu ve H. İ. Aydın (Ed.) *İktisadi Krizler ve Türkiye Ekonomisi* (323-342), Ankara: Orion Kitabevi, Ağustos 2015, 324-336).

Ataöv, T. (2006). *Amerika, NATO ve Türkiye*, İstanbul: İleri Yayıncılık.

Ateş, D. (2006). “Küreselleşme: Ne Kadar Boyutlu?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 7 (1). İstanbul.

Ateş, D. (2012). *Uluslararası Örgütler*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Bakır C. (Haziran 2006). T.C. Merkez Bankası’nın 1930-2001 Arasında Siyasal ve Ekonomik Bağımsızlığı: Siyasal Ekonomik Etkileşime İlişkin Karşılaştırmalı Bir Çözümleme, *ODTÜ Geliştirme Dergisi*, Sayı 33, 1-31.

Bal İ., Selamoğlu A. (2006). “Büyük Ortadoğu Projesi; ABD, AB, Türkiye ve Bölge” *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Ankara: AGAM Yayınları.

Bal, İ. (2010). *Türkiye Kabuğuna Çekilerek Çevresindeki Sorunlardan Uzak Duramaz* (Ed. H. Özdal, O. Bahadır Dinçer, M. Yegin), Ankara: Uşak Yayınları.

Bağcı, H. (2001). *Türk D Politikasında 1950’li Yıllar*, Ankara: METU Pres.

BAHÇELİ, Tosun (2000). Turkish Policy toward Greece, Alan Makovsky, Sabri Sayarı (Ed.), *Turkey’s New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy*, Washington, The Washington Institute of for Near East Policy. BARKEY, Henri J. (2003). The Endless Pursui.

Beyaz Kitap (1998). *Savunma Bakanlığı*, Ankara.

Bingöl O. (2017). S-400 Alımı: Siyasi ve Askeri Bağlamda Kritik Sorular ve Yanıtları, *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor 23.

Bleek, P.,C., Stein, A. (2012). Turkey and America Face Iran, *Survival*, 54(2): 27-38.

Bostanoğlu, B. (1999). *Türkiye -ABD İlişkilerinin Politikası Kuram ve Siyasa* Ankara: Siyasal Kitabevi.

Boyer, S., P., Katulis, B. (December, 2008). “The Neglected Alliance Restoring U.S.-Turkish Relations to Meet 21 st Century Challenges”, Washington: Center for American Progress.

Burk, K. (2007). *Old World, New World: Great Britain and America from the Regining*, New York: Atlantic Montly Press.

Bush, G.,W. (2010). *Decision Point*, New York: Random House Inc.

Bulut, R. (2014). *SSCB'nin Dağılması ve Rusya Federasyonunda Serbest Piyasaya Geçiş*, Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi.

Caşın, H. M. (1999). *İran ile İki Deniz Jeopolitiğine Dayalı Stratejik Değişim Arayışları*, Avrasya Dosyası İran Özel.

Çağrı E. (2002). *Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları* (Ed. Refet Yınaç-Hakan Taşdemir), Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Çağrı, E. (2004). *Türkiye-ABD İlişkilerinin Mantıksal Çerçevesi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Çağrı, E. (2005). *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*. Ankara: İmge Kitabevi.

Çağrı, E.(2010). *Türk Dış Politikasında Güncel Sorunlar*, Ankara: İmaj Yayınları.

Çakmak, C. (2011). *Türkiye-ABD İlişkilerinde Stratejik Ortaklık, Yakın Dönem Amerikan Dış Politikası, Teori ve Pratik*, Ankara: Nobel Yayınları.

Çalapöver A.U. (2017). “Türkiye’de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı’nın 2001 Krizi Öncesi ve Sonrası Dönemlere İlişkin Uygulama Açısından Karşılaştırılması”, *Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi.

Çevik, H. (2002). *Uluslararası Politikada Ortadoğu*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.

Davutoğlu, A. (2004). *Stratejik Derinlik*, İstanbul: Küre Yayıncılık.

Davutoğlu, A. (2008). Turkey's Foreign Policy Vision: An Assessment of 2007. *Insight Turkey*, 10(1), 77-96.

Davutoğlu, A. (2011). *Teoriden Pratiğe Türk Dış Politikası Üzerine Konuşmalar*, İstanbul: Küre Yayıncılık.

Dedeoğlu, B. (2008). *Değişen Dünyada Yeni Dengeler*, İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayınları.

Demir, S., Gürson, P., Eminoğlu, A. (2017). *Türk Dış Politikası Aktörler, Krizler, Tercihler, Çözümler*, Ankara: Barış Kitapevi.

Dilek, M., S. (2010). ABD Başkanı Dwight David Eisenhower'ın Aralık 1959'da Türkiye Ziyareti, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 46, 295-332.

Efegil, E. (2012). *Dış Politika Analizi Ders Notları*. Akara: Nobel Yayınevi.

Erdemir, H. (2009). The Policies Around The BTC Pipeline. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*. 8 (4) .

Erdurmaz A.Serdar. (May 2016). NATO Balistik Füze Savunma Sistemi İçinde Türkiye'nin Yeri, *The Journal of Defence Sciences*, 15 (1), 1-29.

Erol, M., S. (2007). 11 Eylül Sonrası Türk Dış Politikasında Vizyon Arayışları ve Dört Tarz-ı Siyaset, *Akademik Bakış*, 1(1):33-55.

Ertem, B. (2009). Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini Ve Marshall Planı. *Balıkesir University Journal of Social Sciences Institute*, 12(21): 377-397.

Feaver, Peter D. (02.07.2012). *Soğuk Savaş Sonrası Dönemde ABD'nin Genel Stratejisi*, www.bilgesam.org , Erişim Tarihi: 05.12.2018.

Fouskas, V., K. (2004). *Balkanlar Ortadoğu Kafkasya Soğuk Savaş Sonrası ABD Politikaları* (Çev. Ali Çakıroğlu), İstanbul: Kitap Matbaası.

Gajauskaite, L. (2003). "Strategic Partnership in Foreign Policy Comparative Analysis of Polish-Ukrainian and Lithuanian-Ukrainian Strategic Partnership", *Lithuanian Annual Strategic Review*, 11(1):189-229.

Giddens, A. (2010). *Modernliğin Sonuçları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gordon, P.,H., Taşpınar, Ö. (2008). *Winning Turkey*, Washington: The Brooking Institution Press.

Gökçe, M. (2007). “Sovyet Öncesinden Günümüze Hazar ve Çevresinin Durumu”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara:Ankara Üniversitesi.

Göktaş, H., Gülbay, M. (1994). *Soğuk Savaştan Sıcak Barışa, Yeni Dünya Düzeni ve Türkiye*, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Gönlübol, M., Sar, C., Bilge, A.,S. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gönen, R. (2000). *Amerika Kıskaçında Dış Politika. Körfez Savaşı ve Sonrası*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gönlübol, M., Kürkçüoğlu, Ö. (1996). *1973-1983 Dönemi, Olaylarla Türk Dış Politikası*, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Güner, E. (2000). *Özal'lı Yıllarım*, İstanbul: Babıali Yayınları.

Gürler, A.,İ. (2005). *Büyük Ortadoğu Projesi ve Bush Doktrini*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Güven, E. (2012). “Rusya Federasyonu’nun Yumuşak Güç Geliştirme Gayretleri ve Çevresel Politikalarına Etkisi” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), *Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Beykent Üniversitesi, İstanbul.

Harris, G. (2002). “ABD-Türkiye İlişkileri” (Ed. Alan Makovsky ve Sabri Sayarı), *Türkiye’nin Yeni Dünyası, Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul:Alfa Yayıncılık.

Hekimoğlu, A. N. (2007). *Rusya’nın Dış Politikası I*, Ankara: Vadi Yayınları.

Herrmann, R., K. (2003). *Image Theory and Strategic Interaction in International Relations*, Oxford: Oxford University Press.

Hermann, M. (2015). *Dış Politika Analizi* (Basılmamış Ders Notu), Maxwell School, Syracuse University.

Hirst, P., Thompson, G.(2007). *Küreselleşme Sorgulanıyor*, Ankara: Dost Kitabevi.

Işık Doç. Dr N. (2013). *Küresel Finansal Krizin Amerika Birleşik Devletleri ile Türkiye’nin Dış Ticareti Üzerindeki Etkileri*, C.XV, S.1. Afyon: Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi.

Kakaşçı U., Orhan B., Türkiye Savunma Sanayii İhracatının Geliştirilmesine Yönelik Öneriler, *Sürdürülebilir Havacılık Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 2, 2018.

Kamer, K. (2009). *Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya*, Ankara: Uşak Yayınları.

Kanat- Kılıç, B., Üstün, K. (2013). U.S.-Turkish Relations: In Search of a New Paradigm, *Mediterranean Quartely*, 24(4):82-91.

Karagöl, E. (Kasım 2011). “*Cari Açık Tartışmaları Gölgesinde Türkiye Ekonomisi*” Ankara: SETA Analiz.

Karagöl E. (2013). *AK Parti Dönemi Türkiye Ekonomisi Rapor* SETA Ankara:Pelin Ofset.

Kardaş, Ş. (2011). Turkish-American Relations in the 2000’s: Revisiting The Basic Parameters of Partnership?, *SAM Perceptions Journal of International Affairs*, 16(3):25-52.

Kasım, K. (2001). “Soğuk Savaş Sonrası İngiltere-ABD İlişkileri”, *Avrasya Dosyası*, 7(2).

Kay, S. (2000). What is Strategic Partnership?, *Problems of Post Communism*, 47(3): 15-24.

Kemaloğlu İ. (2012). Rusya’nın Ortadoğu Politikası, Rapor No:125, ORSAM, Temmuz, Ankara.

Keskin, F. (2001). *ABD Başkanlarının Ünlü Doktrinleri*, (Ed. B.O), Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İstanbul: İletişim Yayınları.

Kirişçi, K. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri: Belirsizlikten Yakınlaşmaya*, *Avrasya Dosyası*, 6(2):68-90, Ankara: ASAM Yayınları.

Koçer, G. (2003). *Türk Dış Politikasında İslam*, Ankara: Öğreti Yayınları.

Koni, H. (1999). Soğuk Savaş ve Sonuçları, *Avrasya Dosyası*, 5(4): 76-88.

Korkmaz, K.(2018). *Zoraki Birliktelik: Soğuk savaş Sonrası Türk-Amerikan İlişkilerinin Niteliğine Yönelik Bir İçerik Analizi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kurat, A.,N. (1999). *Rusya Tarihi: Başlangıçtan 1917’ye Kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu

Yayınları.

Kut, Ş. (2000). *Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları*, İstanbul: Buke Yayınları.

Küntay, B. (2010). Türk-Amerikan İlişkileri Nereye Gidiyor?,
<http://newsletter.kobiden.com/turk-amerikan-iliskileri-nereye-gidiyor-97537yy.html>
(14.8.2018).

Larrabee, S. (2011). The New Turkey an American-Turkish Relations, *Insight Turkey*, 13(1): 1-9.

Lesser, I.O. (2007). Beyond Suspicion: Rethinking U.S.-Turkish Relations, *Insight Turkey*, 9(3).

Makovsky, Alan (2001). Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye Politikası, Gelişme ve Sorunlar", Der. Morton Abramowitz, *Türkiye'nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Çev. Faruk Çakır, Nasuh Uslu, Ankara, Liberte Yayınları.

Merih, T. (2006). *Soğuk Savaş ve Türkiye (1945-1960)*, Ankara, Ebabil Yayıncılık.

Migdalovitz, C. (2010). *Turkey: Selected Foreign Policy Issues and U.S. Views*, Congressional Research Service (İRS), Washington.

Molla, A. T. (2008) *Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri*, Balıkesir Üniversitesi, <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/yeadd/article/view/5000170360/5000153784>.

Morelli, V., L. (2013). European Union Enlargement: A Status Report on Turkey's Accession Negotiations, Congressional Research Service (CRS), Washington.

Nogayeva, A. (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*, Ankara: Uşak Yayınları.

Obama, B. Türk-Ermeni Müzakeresini Saptırmamalıyız, (8.04.2009).

<http://www.cnnturk.com/2009/turkiye/04/06/obama.turk.ermenimuzakeresini.saptirmamaliyiz/521197.0/index.html> , Erişim Tarihi: (14.03.2019).

Okan, M. (2004). *Türkiye'nin Kafkasya Politikası ve Gürcistan*, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.

Outzen, R. (June, 2014). *From Crisis to Cooperation Turkey's Relations with Washington and NATO*, Washington Institute, No: 112, Policy Notes, Washington.

Öniş, Z. (February,2012). *"The Triumph of Conservative Globalism: The Political Economy of the AKP Era"*Koc University.

Özel, H. A. (2011). *Türkiye'de Ticari Serbestleşmenin Tarihsel Gelişimi*, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6 (2).

Özey, R. (1998). *Jeopolitik Ve Jeostratejik Açından Türkiye*. İstanbul: Marifet Yayınları.

Öztürk, O., M. (1993). *Ordu ve Politika*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Pamuk, Ş. (2017). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Parlak, Z. (2017). *ABD'nin Orta Doğu Politikasına Genel Bir Bakış* (Ed. Sertif Demir ve Oktay Bingöl), *Yeni Orta Doğu: Aktörler, Dinamikler ve Denge Arayışları*, Ankara: Barış Kitapevi.

Parris, Mark R. (2005). *On the Future of US – Turkish Relations*, Michael Lake (Ed.), *The EU & Turkey: A Glittering Prize or a Millstone?*, Londra, Federal Trust for Education and Research.

Pease, Kelly-Kate S. (2003). *International Organizations: Perspectives on Governance in the Twenty-First Century*, Prentice Hall, New Jersey.

Pehlivanoğlu, A., Ö. (2003). *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, İstanbul: Kastaş Yayınevi.

Prof. Leland J. Gordon, *American Relations with Türkiye (1830- 1930)*, Philadelphia, 1932.

Ritzer, G. (2010). *Küresel Dünya*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Sander, O. (1998). *Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara: İmge Kitabevi.

Sangtu, K. (2006). *Strategic Partnership in a Unipolar System: The Sino-Russian*

Relationship, *Issues Studies*, 42(3): 203-225.

Sayan, S. (2013). Near Direction in Turkey-USA Relations, *Journal of Balkans Near East Studies*, 15(2): 129-142.

SAYARI, Sabri (1997). Between Allies and Neighbors, Turkey's Burden Sharing Policy in the Gulf Conflict, *Friends in Need, Burden Sharing in the Gulf War*, New York, St. Marin's Press.

Semiz, Y. (1995). *Türk-Amerikan Münasebetlerinin Işığında Chester Demiryolu Projesi 1900-1926*, Ankara: Yetkin Basımevi.

Sezer D., B. (2002). *Rusya: Jeopolitik Yarışma İle Ekonomik Ortaklığı Bağdaştırmanın Zorlukları*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

SIPRI (2016), Trends in International Arms Transfers, 2016, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Trends-in-international-arms-transfers2016.pdf>.

Sönmezoğlu, F. (2005). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Steger, M. (2013). *Küreselleşme*. Ankara: Dost Yayınları.

Tan, N. (2010). Turkish-U.S. Strategic Partnership, *Turkish Policy Quarterly*, 9(3): 13-21.

The Fourth Annual Richard H. Sabot Lecture, Precautionary Resources and Long Term Development Finance: The Financial Role Of The Bretton Woods Institutions After The Crisis, Washington, DC, June 2009.

TİM İhracat 2019 Raporu, www.tim.gov.tr, Erişim Tarihi: 16.03.2019.

Tufaner B. (2015). “Finansal Krizlerden Finansal Regülasyonun Rolü ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi” *Yüksek lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

Tunçkanat, H. (2001). *İkili Anlaşmaların İç Yüzü*, İstanbul: Kaynak Yayınları.

Turan, Z. (Ağustos 2005). *Türkiye Ekonomisinde Kadın 2000- Şubat 2001 Krizleri*, TÜHİS.

Turgay, A. Ü. (1998), “Ottoman-American Trade During The Nineteenth Century” *Osmanlı Araştırmaları*, C.III. İstanbul.

Türkiye Bülteni, (Ocak-Şubat 2010: 40-41). “Barack Obama: Türkiye Büyük Bir Ülke”, 7(62), İstanbul.

Türkmen, F. (2012). *Türkiye-ABD İlişkileri, Kırılgan İttifaktan Model Ortaklığa*, İstanbul: Timaş Yayınları.

Uludağ, İ. Arıcan E. (2003). *Türkiye Ekonomisi, Teori, Politika, Uygulama*, İstanbul: Der Yayınları.

Uslu, N. (2000). *Türk-Amerikan İlişkileri*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Uslu, N. (2006). *Türk Dış Politikası Yol Ayrımında, Soğuk Savaş Sonrasında Yeni Sorunlar, Yeni İmkanlar ve Yeni Arayışlar*, İstanbul: Anka Yayınları.

Uslu, N. (2010). Türkiye’nin Yeni Orta Doğu Yaklaşımı. *Bilgi Dergisi*, 52, 147-180.

Uslu, N. (2016). *Çatlak İttifak, 1947’den Günümüze Türk-Amerikan İlişkileri*, Ankara: Nobel Yayınları.

Ülsever, C. (Haziran, 2006). *Camp David Ruhuna Göre (I) Stratejik Ortaklık Kavramı Nedir?*” Hürriyet, 15.06.2006.

Uzgel, İ. (2010). *ABD ve NATO’yla İlişkiler*, (Ed. Baskın Oran), Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (Cilt 11: 1980-2001), İstanbul: İletişim Yayınları.

Ülman, H. (1991). *Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara: Sevinç Matbaası.

Werz, M. (2012). The US Presidential Elections and U.S.-Turkish Relations: An American Perspective, *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 8(31): 137-139.

Yapıcı, M., İ. (2010). *Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler*, Ankara: UŞAK Yayınları.

Yetkin, Ç. (1995). *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ankara: Ümit Yayıncılık.

Yılmaz, S. (2000). *From Strangers to Allies: Turkish-American Relations (1800-1952)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Princeton University.

Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, <https://www.ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/kuzey->

[amerika/abd/ulke-profil/ekonomik-gorunum/turkiye-ile-ticaret](#), Erişim Tarihi, 20.03.2019.

[www.halkinkurtulusu.net](#), Erişim Tarihi: 09.05.2019.

TETSIAD ABD Ülke Raporu (2011). <https://www.tetsiad.org/files/raporlar/abd.pdf>, Erişim Tarihi: 20.08.2018.

<https://tr.sputniknews.com/analiz/201905141039046239-turkiyenin-s-400-alimi-abdnin-imagina-ciddi-bir-darbe/>, Erişim Tarihi: 14.05.2019.

<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-47460423>, Erişim Tarihi: 14.05.2019.

[www.mfa.gov.tr](#) , Erişim tarihi: 14.05.2019.

<https://www.sipri.org/sites/default/files/Trendsininternationalarms-transfers2016.pdf> ,
Erişim Tarihi: 26.07.2019.

BOA, Y. PRK. ASK, 6/64, Arşiv Belgeleri.